

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

ARTALOM: NÉMETH LÁSZLÓ: *Emberi színháték. (Regény.)* • SZABÓ MÁRIA: *Háztűznézók.* • ARNÓTI JENŐ: *Hamlet.* • ARADY ZSOLT, GULYÁS PÁL: *Versek.* • *Elvek és művek: Gróf Zelenski Róbert emlékiratai.* • *Régi ház az országútnál.* • *A grönlandi titok.* • *Tisza-emlékkönyv.* • *Szemle: Összefoglaló pályázati jelentés.* • *Tudományos élet.* • *Színházi szemle.* • *Képzőművészeti szemle.* • *Zenei szemle.*

1929. ÉV

JANUÁR 15.

2. SZÁM

VII. ÉVFOLYAM

ÁRA 2 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

N A P K E L E T

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT.

Havonta kétszer, 1-én és 15-én jelenik meg, számonként 80 oldal terjedelemben.

Előfizetési ár:

Negyedévre	10.— pengő
Tisztviselőknek	7.50 „
Külföldre egész évre	48.— „

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:

Budapest, I., Döbrentei-utca 12. • Telefon: Aut. 534—32.

Postatakarékpénztári számla: Magyar Irodalmi Társaság, szám: 52.901.

Főbizományos PFEIFER FERDINÁND (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedése

Budapest, IV. ker., Kossuth Lajos-utca 7. sz. * Telefon: Aut. 857—30.

TARTALOM:

	Lap	Lap
Németh László: Emberi színjáték. (Regény)	81	Gulyás Pál versei ... 109
Arady Zsolt: Kód. (Vers)	108	Szabó Mária: Háztűznézők ... 112
		Arnóti Jenő: Hamlet ... 132

ELVEK ÉS MŰVEK:

Székfü Gyula: Gróf Zelenski Róbert emlékiratai	142	—n.: Gombos Albin: A grönlandi titok	146
Thury Lajos: Komáromi János: Régi ház az országútnál	144	Baros Gyula: Tisza-emlékkönyv	147

SZEMLE:

Hartmann-Németh-Rédey: Összefoglaló pályázati jelentés	148	Farkas Zoltán: Képzőművészeti szemle	154
Eckhardt Sándor: Tudományos élet	150	Prahács Margit: Zenei szemle	158
Rédey Tivadar: Színházi szemle	151		

IRÓGÉPET GOY ÉS KOVALSZKYNÁL VÁSÁROLJON!

József-körút 31. Tel.: J. 435-12.

Tisztelettel kérjük azokat a t. Olvasóinkat, akik az új negyedre szóló megújítás iránt még nem intézkedtek vagy hátralékban vannak, szíveskedjenek a januári első számunkhoz mellékelt befizető lap felhasználásával az esedékes díjakat mielőbb beküldeni.

A kiadóhivatal.

EMBERI SZINJÁTÉK.

Regény.

II.

DE A BILICKE nem az a játék, amely a farakást helyettesítheti! A zölddisznó legendája lesüllyedt a tudatvédő feledés alá. Nem akart többé rá gondolni s nem gondolt rá. Százszorszép ott járt a mese-terebély minden ágacskájában, mint nedv a fában s ez a csók a nedvet keserítette meg. Csodálatos: a tanító kisasszonyt nap- nap után látta, de amióta mesekosztüméből kivetkőzött, neki is az lett, ami másnak: satnya vénlány, aki egy pillanatra sem hozhatta vissza belé a csók borzalmát. Húzódott tőle, mint a helyettes bíróék kerítésétől, amelynek Pisti valaha nekiszorította, de nem kavarta föl benne azt a pillanatot. Viszont elég volt a Zölddisznólegenda leg- elhagyottabb tárnájába bocsátkoznia s e tárnák Százszorszép mérges leheletével járták át s a kis terem szorongása fojtogatta. Mintha azt a csókot nem is a kisasszony, de az adta volna, akinek a kisasszony jel- meze volt: az életté erőszakoskodó mese.

Nem akart többé a farakásról hallani, de a hősiesség, melybe a farakáson belékóstolt, hús és ideg mohóságával követelőztek. A mese kihalt, de az élet titkokat derengetett előtte, egész titok-szövevényt. Ez a szövevény évek óta gomolygott körülötte, csak ő nem ért rá észre- venni. Érezte, hogy a kezébe akadt fonalak messzevisznek s ő a farakás mellett akart maradni. Most, hogy a farakás nem volt többé, elkerül- hetetlenül eszmélt rájuk. Titok és hősiesség igénye bennük varázsolta újjá a tüske-erdőt, a Zölddisznót s a juhászlegénység örömeit. A vesze- delem borzongásai, a rajongó elrévülések új anyag felé nyujtották csápjaikat. Csak a nevek és alakok változtak, a lélek ösztöne a régi maradt. A Proteus-szerűen alakuló elem, amely elébb a Zölddisznó legendája volt, az Apai Titok dzsungelévé sűrűsödött.

Zoltán a szüleivel sosem járt templomba, de vasárnap reggel gyakran látott párbafogózott, ünneplős lányokat, amint a cipőjükből kiduzzadt lábukat nyikorgatva siettek el a kapu előtt. Fodros rékli- jükön olcsó csattal odatűzött székfű vagy viola fityegett s a szabad kezük a nyolcadrét zsebkendő mellett zománcos táblájú könyvet szo- rongatott. A könyvecske jobb sarkán ezüst kehely díszlett, Zoltánnak sok éven át ez a kehely jelentette a vasárnapot.

Az iskola aztán őt is átvezette a templomba. Roppant helyiség volt a templom, tíz ház is elfért benne. Ők a kóruson ültek, mégis mere- getnie kellett a nyakát, ha a mennyezet arany betűiig akart pislantani.

A hátuk mögött hatalmas csövekben dübörgő énekszó bögött. A rektor nagy vállrándítások közt nyomkodta az orgona fekete-fehér sávocskaít. Gulyás Písti s egy másik kamasz fújtattak, de derekasan kellett fújtatniuk, mert ha abba hagyták, rögtön kiállt a szusz az orgonából is. Ilyenkor a hívek a kórusra néztek s a rektor dühösen ripakodott a fiúkra.

Zoltán a kórus szélén szorongott, az énekmutató tábla közelében s néha kisiskolás volt, lehetőleg visszahúzódott az első sorból: félt a párkánytól, amelyen túl a templom üressége tátogatott. Két nagyobbacska gyerek válla közt kandított át a párkány világvégén. Az előtte állók össze-összebújtak, meg szétváltak, hol az ő hátukat látta, hol a templomot, de ez csak fokozta benne a nagyság érzetét. Különös, tiszteletgerjesztő világ volt ez a templom. Az a sokféle asszony, ember, leány, legény, akik az utcán kiabálnak, vihognak, sírnak és sietnek, itt simatükrű tóvá csitúl, mintakertté, ahol a kórus alá vannak ültetve a tarkakendős lányok, a rag alá a fekete vénasszonyok, a túlsó félen a fia-borjas polgárság tubarózsa fejei bólogatnak s az orgonával szemben a másik kóruson a legények darázsfészke csügg. Még a kisiskolás lányoknak is megvan a helyük, ott csücsülnek legelől s az úrasztal terítőjét nézik a meredt kis szempillájuk alul. Hosszú, támlátlan padjaik rózsaszín pántlikaként szegik a felnőttek tábláit.

Aki azonban a legjobban érdekelte, az a tisztelendő úr volt. Hogy méltatlankodott, amikor először mutatták neki. Az iskolába járása második vagy harmadik napján történt.

— KöszönjeteK szépen a tisztelendő úrnak, intette őket a kisasszony.

Zoltán szíve megkondult, mint a félrelökött harang: jaj az édesapja van itt. De hiába tekintett körül, csak egy nagy fekete embert látott, közömbösen haladt el az udvaron lézengő gyerekek közt, akik hangos kórusban bögték az «adjonistenjónapot»-ot.

— Ez nem a tisztelendő úr, bizonygatta a mellette álló jegyző Lajcsikának.

De Lajcsika ismerte a tisztelendő urat, hisz járatos volt hozzájuk s megvetéssel nézte az elébeültetett első gyereket, aki még ennyit sem tud. Zoltán lenyelte a kíváncsiságát, csakhogy megtakarítsa a Lajcsi gúnykacaját. Csak magában latolgatta, forgatta a tisztelendő fogalom hihetetlen kettéhasadását.

A templomban újra ott találta a fekete embert s a lökdösődő fiúk megint azt mondták:

— Vigyázz mármeg a tisztelendő úr is idenézett.

Mekkora hatalom volt ez a másik tisztelendő. Az egész templom neki épült, az emberek óerte vettek új ruhát s óerte sereglettek össze. Nem is a kapun jött be, mint a többiek, külön ajtaja nyílt a papház felé. Amikor belépett, az iskolás lányok felálltak, az első sorban ülő úrfélék is meghajoltak, a tisztelendő úr meg éphogy visszabólintott s külön fafaragásos, bársonyterítés padba ült, ki a szószék alá. A zoltár-

ból is kivált a hangja: megmegsarkantyúzta az öregek húzós énekét s biztató pillantásokat vetett, ha a ritkább dícséreteknél ki-kihagyott a gyülekezet ének-mersze. Még az orgona tempóját is ő diktálta fel-felvetett tekintetével.

A második ének után fogta a könyvet, selyemtalárját a karjára vette s lassan, kimérten nekiindult a katedra lépcsőjének. Úgy szabta a lépéseit, hogy akkorra helyezze el a biblia fölé a jelzős imakönyvet, amikor az öreg Varga bácsi is kikanyargatta a maga cifrázatát. Az öreg Varga már csak kék bibircsókos tömeg, olyan mint a puffadt gomba, de negyven évet kúratoroskodott, tőle senki fia el nem veszi a cifrázatokhoz való jogát. A sorokat már nem is éneкли, csak az utolsó taktusnál kap bele s a szőlőhegyen gyűjtött egyheti erejét erre a legutolsó cifrázatra tartja, amelyet az imádság-felállást megelőző pillanatokban bocsát az elcsendesült boltok alá. Olykor a tisztelendő úr előbb helyezte le az imádságos könyvét, mint Varga bácsi a szufla-fölöslegét; ilyenkor megigazította a könyvben a hímes jelzőt, összeszedte az arcát, mint aki most szippantja össze az áhitatot. De ha megkésett két lépcsővel, nem volt szükség erre az összeszedelőcködéésre, egybekulcsolta a kezét s azon pillanatban szétbocsátotta a hangját a gyülekezet fölött.

S ez a szétbocsátott hang nem volt mindennapi! Mintha nem is egy embertorok sivította volna elő, fékevesztett, tisztító elem tombolt a nyáj fölött, amely leeresztette, összedugta a fejét, mint birkák a viharban. Ha Zoltán előrébb lett volna a nyelvtanban, e süvöltés-hullámoktól gyakran számonkérhette volna az elszakított alanyt vagy állítmányt s szánhatta volna a befejezetlen körmondatokat, amelyek, mint elszakadt gyöngysor, reménytelenül hullatták szét a mellékmondataikat: kapja föl, akinek szüksége van rájuk. Fantasztikussá rojtosodott, szagatott, összegomolyodott volt a szellemvilág, amely szavai áráján tétova vitorlákkal imbolygott tova. Hol a természettudósokat idézte az úrasztala elé, hol a világ hatalmasai ellen szórt súlytalan malomköveket s mindez oly reménytelen mutatvány volt, hisz nem akadt ember, aki egy kukkot is értett volna a monológból. A hang pótolt mindent. Ez a hang, amely az elállt orgona helyén harsant fel, egy másik orgona volt, de mennyivel emberibb, majdnem: állatibb; sírt, jajgatott, mint márdal vagy farkasüvöltés.

Zoltán újra és újra föltette a kérdést: vajjon az ő apjából kikerülne-e ez a hang? Hisz az ő apja is tisztelendő! Sőt az apja az igazi tisztelendő, ez csak valami bitorlóféle lehet. Arra nem is gondolt, hogy két tisztelendő is élhet a világon. Lappangó érdekellentétet szimatolt; az apja sérelmére elkövetett, jogfosztás volt ez a kettős tisztelendőség. Szeretett volna mindent tudni, de nem merte a dolgot megpedzeni. Hol van az ő apjának a temploma? Hol van az ő apjának a gyülekezete? Hol van az ő apjának a hangja? Férfiak, akik megfordultak a házuknál és süveglevéve érdeklődtek a tisztelendő úr után, ott gubbasztottak a hátsó sorokban és a tiltakozás minden jele nélkül adták át magukat a

papi hang hullámfürdőjének. Ezek az emberek nem találtak semmi összeférhetlent a kétféle tisztelet közt? Mit tudtak azok, amit ő nem tudott? S mi volt az a titokzatos delej, amely mégis a házukba szívta őket?

Egy este új emberek állítottak be hozzájuk. Zoltán nem állhatta meg, kipottyant belőle a kérdés:

— Mit csinálnak ottbenn a bácsik?

Az anyja csodálkozva fordult feléje, mint aki egy végleg elintézett világrendben új nyugtalanságot észlel.

— Szerződést, mondta egyszerűen.

Ezt a szót nem értette. A kisasszonytól hallotta, hogy az Isten szerződést kötött a zsidó néppel. Miféle szerződést köthet az apja ezekkel az emberekkel. Nyomozni kezdett a dolgai után s ez annál nehezebben ment, mert kérdéseit csak magának tette fel s magának is csak félig és homályosan. Zoltán nem tartozott azok közé, akik, mint borjú az anyját, kérdésekkel döfködik oldalba a felnőtteket. Ő a kérdést hivatalan tolakodásnak tartotta, a nagyok fellegvárához támasztott létrának, amelyet azok jogosan ellökhetnek. Ő nem kérdezte, inkább kitalálta a világ tényeit. Ezért volt a világa zavaros, mint a mese vagy az álom. Néhány óvatos felvilágosítás talán hosszú esztendőkre megnyugtathatta volna, amíg az egész igazságnak a szemébe nézhet. De Zoltán nem firtatta a nagyok dolgait, vagy ha igen, a kérdései lőtávolyra jártak attól, amire kíváncsi volt. Így a feltevéseknek, gyanúknak és tévedéseknek új bozótja szövődött körülötte, amely époly valószínűtlen volt, mint annak idején a farakás bozótjai.

Egyre izgatottabban találgatta, puhatolta, hol jár, mit csinál egész nap az apja. Mint ahogy a nap fölkel és lenyugszik, az apját is elvitte s visszahozta egy másíthatatlan rend. Reggel később indult, mint ő s délben később is jött meg. Az ebédnél felállt és csak az este vetette vissza. Ez az este télen messze benyúlt a sötétségbe. Az udvaron kupacokban állt a hó s ők az anyjával a konyhatűz kisárvadó fényénél spórolták a petroléumot. Az utca kutyaugatással jelezte a távoli házak életét. Fölkerekedett valahol az ugatás és egyre közelebb ért hozzájuk, mintha egy kutya-Attila továbbította volna hírpóstáját birodalma végei felé. Ilyenkor az anya fölegyenesedett, száraz mutatóujját az arca elé tette s azt mondta: «A!» Ha a csaholás tovább szaladt, visszadől szibillahelyzetébe s várták az új póstát. De ha az udvar hava is fölropogott, a végelgyengült Hektor is föltápáskodott zsákkal kibélelt kosarából s vidáman nyílt a gáderon, akkor előre húzta szemén a kendőt, felállt s azt mondta: «Apád!» Az apa végig csoszogta a gádert, hűmmögött, krárogott s első útja a tűzhelyhez vitt. A vas lemezei közt kiszivárgó fény pirosan világította át előrenyujtott pergamen tenyerét s a lábairól patakokban csordult a hólé.

Honnét jött ilyenkor a hatalmas ember? Régebben sosem figyelt a felnőttek beszélgetéseire, most minden szót elkapott, hátha a rejtélyes

útra vonatkozik. Ivekről, kivetésről, jelentésről hallott s a jegyző ki nem maradt egy mondatból sem. A jegyző Lajcsi apja volt, Lajcsié, aki oly komiszul éreztette vele, hogy neki kellene az első gyerekek lennie. Miféle viszonyban van az apjával a jegyző? Egyszer ezt a mondatot csípte el: «Az egész községháza megbolondult».

Mi az a községháza? — kérdezte másnap Behrt, akivel e téli hónapokban csak véletlenül találkozott.

— A községházán fizetik az adót, felelte a jólértesült polgárocska, akiben az álmok elillant illó olaja a gyakorlati érzék vastag és keserű gyantáját hagyta vissza.

Az adó persze szóbólcsinált vakablak volt. Zoltán nem merte a tekintélyét új kérdésekkel kockáztatni. A községháza talán egy másik templom, ahová úgy viszik az emberek a pénzüket, ahogy az iskola templomába az énekhangjukat. Az apja baldachinos szószéken ül, aranybetűk alatt s az emberek az úrasztalára teszik az erszényüket.

De a községháza nem templom, még tornya sincs: ezt egy áprilisi délután tudta meg, mikor az anyjával a temetőbe ment. Bodané már délelőtt letördelt egy-két gallyat a háza előtti aprókert egyetlen jázminbokráról. Gulyásné néhány nárciszt nyújtott át a kerítésen s jázmin, nárcisz egy ördögös drót segítségével apró kerek koszorúba állt. De az utak latyaktól csillogtak s Bodané félt a temető-út kátyuitól.

— Kerüljünk a községháza felé — mondta s rojtos aljú szoknyája egyik sarkát kissé fölemelte, nem annyira a sár ellen, mint megszokásból — ha sár van, az ember fölemeli a szoknyája sarkát.

Zoltánnak a szíve is a torkába ugrott. A községháza! Leste a toronyot, de a torony elmaradt.

— Messze van még a községháza? — kérdezte az anyját s az izgatottságtól könnyek sajtolódtak a szemébe.

— Nem ismered a községházát? Ott volt a szegleten — s a szoknyát eleresztő kéz egy oszlopos házra mutatott, amely mellett Zoltán gyanútlanul vitte el a kíváncsiságát.

A temető akácai és ecetfái szélben kavarogtak. A koszorút egy zöld zuzmóval porhanyós keresztre akasztották. Az anyja gyöngédet lökött rajta.

— Imádkozz a kis Vilmikáért. Ő a te húgod.

Szegény asszony, a tizenkét éve elhalt kétesztendő lánykáját a felcseperedett fia hűgának érezte.

Zoltán imádkozott. Aztán imádkozott a nagypapáért is. Közben a szomszéd sírt nézte, azon hatalmas, szekrényforma márványkő állt, a kövön kibontothajú kislány fényképe.

— Ez ki? — kérdezte (ezen a napon már másodszor kérdezett), miután lerobotolta az imát.

— Ez a jegyzőék Erzsikéje.

— A Lajcsiéké?

Zoltánt szívenütötte a márványkő. Az ő Vilmikájuk keresztjét

csak az imádság s egy szál drót tartja össze. Hogy égette a harmadik kérdés: A mi Vilmikánknak miért nincs köve? S a negyedik s az ötödik: Ki az a jegyző? S a jegyző édesapámnál is nagyobb? Egy azonban biztos volt: a Lajcsi hetykeségének ez a márványkő a talpazata.

S a temető nagy talányosztó. Nem állt meg a márványkő-problémánál, egyre új kérdőjelekkel bonyolította szegény Zoltán összecsomózott világnézetét. Egy hónap sem telt belé s ünneplőbe öltözött a család. Tágas paraszt-udvarra mentek, ahol fekete férfiak, szembehúzott keszkenős asszonyok ácsorogtak. A konyhaajtó körül sűrű rajokban áramlott az ember. Az egyik kijött, a másik bement. A bemenők összeszorították az arcukat, a kijövők csendes áhitattá lazították a komorságukat. Az apja is bement s amikor kijött, a négy legény vitte fémkoporsót támogatta a félkezével. A koporsót egy fekete posztóval leterített állványra rakták s szípigó asszonyok és beszegett fejű férfiak sereglettek köré. Egy zömök, négyszögletes fejű, bizalmatlan tekintetű fiatalember idősebb asszonyt vezetett ki a karján. Az asszony, mihelyt a küszöbre lépett, fölsivalkodott s görcsösen hajtogatta:

— Én édes, jó uram!

Egyszerre honnét, honnét nem, a másik tisztelendő is előpenderedett, ott állt fekete talárjában, a koporsó mellett, megvárta, amíg az asszony elnyugszik, a normális beszéd hangfokára állította a hangját s apró tömondatokkal maszkírozta el készülő szózáporát. Szinte látszott, milyen erőfeszítésébe kerül a kitörni kész hangot visszanyomni. Néhány perc alatt el is ejtette a gyász gyepelőt, már megint a száguldó vihar volt, emlegette az özvegyet, a fiút, a menyet, az unokákat s minden mondata után új és új zokogásroham csuklott föl a gyászolókból. Mintha két elem versenye lett volna ez a beszéd egy lezárt koporsó fölött; a legősibb dráma: szónok és felelő kórus egyirányú párbeszéde.

Zoltán várta a botrányt. Ott állt a két tisztelendő szemben egymással, köztük a koporsó. Úgy érezte, most kell eldőlnie a nagy párbajnak, ki az igazi kettőjük közül. De nem történt semmi. A legények fölémelték a halottat, ők utána kanyarodtak, fekete emberek végtelen sora közt lépkedett s még neki is apróznia kellett, hogy együtt maradhasson az anyjával, aki szorítás nélkül, de állhatatosan fogta a kezét. A falu figyelme a vonuló menetre döbbsent, a kapuducok mögött asszonyfejek bukkantak ki, az udvarokon lézengő emberek megálltak, a fölvellázott gané is megállt a kezükben s a fehér fűrtjeiket vető akácok is megállították nyugtalan zajlásukat.

A temető dongó darazsai és cik-cak író pillangói ellenére is komoly volt, mint egy férfihomlok. Frissen hányt gödör szélére tették a koporsót, az emberek egymás hegyén-hátán tolongtak, beletapostak a kihányt sárgaföldbe s elnyelték a szomszéd sírokat is. A tisztelendő úr imádkozott. A rektor szembeállt néhány fiatal parasztlegénnyel, énekeltek, a koporsó egyszerre eltűnt, majd konok zuhogás verte fel a fákon túl a végtelenig szaladó tavaszt s ásók kék acélja csillogott a sírbahányt rögök közé.

A tisztelendő úr az özvegyhez lépett, aztán a többi rokonhoz és sorra kezét fogott velük. Na, most állt belé Zoltánba a lélekzet. A két tisztelendő egymás felé fordult, szótlánul kezét fogtak és nem történt semmi.

— A Boda-pap is kibékült a bátyjával, csak azt várta, míg meghal — jegyezte meg mögöttük egy menyecske.

— Juj, ne beszélj, itt áll a felesége! — súgta a marka mögött a másik.

Zoltán ebből a néhány kaján szóból tudta meg, hogy a nagybátyja temetésén volt. Temetés után harmadnap átjött János, így hívták a négyszögletes fejű, bikanyakú embert. Zoltán tanuja volt a nevezetes találkozóznak.

— Előbb is megtettem volna, Béla bátyám, de amíg édesapám élt, nem bánthattam meg — s kinyujtotta a kezét. — Neki is nehéz természete volt — jegyezte meg később s aztán hagyta, hogy a bátyja beszéljen helyette is.

Zoltánnak székeket kellett kihoznia s ott ült a két férfi a beálló szürkületben. Boda-pap szívéen léket ütött a kibékülés enyhülete, mégis csak rokona volt ez az erős, komoly képű férfi s jól esett előtte kiáradnia. Az meg el se mozdította a fejét. Ült és semmitem árulta el, hova esnek a beléhulló szavak. Pedig rég kívánta ezt a napot. Két kis családja volt már, fia-borjas ember, az ökle mint a kalapács s még nem rendeződött el az életével. Kalauzra volt szükség, aki eligazítja a tulajdon indulatai közt. Mint gyerek megszökött, a negyedik faluból zsuppolták haza. Mint surján kamasz, fölutazott Pestre, hogy ő kertész lesz, az anyjának kellett hazakönyörögnie. Mint katona, bezupált, az apja ment utána; máig se tudja senki, mit tett s mit se, hogy hazaküldték a legényt. S a húszéves harag elállta előle az egyetlen tanult embert, aki rokona volt s túllátott a disznótoros és névnapos parasztboldogságon. Most eljött hozzá, itt ült komolyan s türelmesen, mint aki figyeli az orvost, hogy tesz-e érte valamit.

S ha nem is fölös gyakran, de a látogatásai meg-megisméltődtek. Minden héten be-beállított. Zoltán ilyenkor már szaladt a székekért. A tisztelendő úr hamar fölheccelődött, égette a székek, föl-le sétált, úgy ágált a szobormerev férfinak, míg Zoltán a gáder szélére gugyorodott, mimelte, hogy ostort csinál, vagy egy csúzlin bajmólódik s mohón leste az apja minden szavát.

Szegény Boda-pap szóbojsége már az elfecsegősödő vénség előszele volt. Már nem tudta beharapott szájjal viselni a sorsát, igazoló szemekre volt szüksége, tanukra és prókátorokra, akikben vesztett igazságait tükrözhesse. Talán ez a szükséglet bizgatta ki belőle a Zölddisznó monda-körét is. De mennyivel több a kis besपालétázott lelkű gyermeknél ez a másik tagbaszakadt gyermek, akinek épúgy szárny és háromkirály-szavak volt az ő szava, mint Zoltánnak a Zölddisznó legendája.

Zoltán ezekből az elorzott beszélgetésekből tudta meg, hogy az

apja haragszik az emberekre. «A világ a gazság iskolája», hallotta egyszer. «Ha minden nyak megtalálná a maga kötelét, kevés volna az erdő akasztófának», hallotta másszor. Zoltán még nem gondolkozott azon, hogy az emberek jók-e vagy sem, de egy tudat alatt leszűrt meggyőződés szenvedélyesen helyeselt az apja keserűségére. Nem nyomták-e őt is a helyettes bírók kerítéséhez s Lajcsi nem akasztott-e a hátára cédulát? Mi volt az, ami az emberektől elriasztotta? Az apja nevet adott neki: a rosszaságuk.

— Példa rá az én esetem is, kiáltotta föl egyszer Boda. Zoltán úgy érezte, hogy az Apai Titok hirtelen fölnyílt barlangszája elé került. De János ismerhette az esetet s nem szólt. S talán Boda tisztelendő is félreértette ezt a hallgatást, mert visszahúzódott, mint aki világygyűlölete sérelemgyökerét mutatta meg s a másikban gúnyt lát föl villanni. Általános dörgedelmekbe csapott. Nagy összeomlásról beszélt, amely kiveri az embereket férges óljaikból s bibliai idézetekkel tüzelte még mumusabbá az emberiséget megtisztító forradalmat. Ezek az idézetek az ő ajkán egész másképp hangzottak, mint a tisztelendő úrén. Annak az idézetei pukkantak, mint a petárda, ezek szűrtak, mint a lándzsahegy.

Hát az apjának is van esete? Miféle eset lehet az! Bizonyosan a gonoszságé. A rossz emberek csalták őt kelepccébe. S a gyűlölet világosságával látta a másik tisztelendőt, akit a gyülekezet az apja helyett emelt maga fölé. Ugyanazt a haragot érezte, amit akkor, amikor a kisasszony vezényelte, hogy köszönjetelek szépen a tisztelendő úrnak. De mért fogtak kezét a koporsó fölött?

Még semmit sem tudott, de már kész volt benne az évekre szóló érzelmi állásfoglalás: Az apja jó, az apját a rossz emberek bántották, elvették tőle a templomot, amely az övé. S szenvedélyes imádat hullámozott fel benne az apja felé. Ez az imádat már nem volt a Mindenhatónak szóló tisztelet, amely egyetlen hatalmi forrást ismer és azelőtt borul le. Nem azt jelenti-e ez az eset, hogy az apját kijátszották, gonosz, alattomos, de mégis csak erősebb erők kerültek fölé. Szánalom vegyült a bámulatába. Az apa, ki idáig az ótestamentum szigorú omnipotense volt, a kereszt megtört mártíristenévé vált. Szenvedélyes szánalom volt ez, amilyennel csak nemes szívek tudják az életükbe vetődött első vértanút megsiratni.

A szülei éjjelente arra ébredtek, hogy remeg velük az ágy. Felültek; a remegés elállt, de néhány pillanatnyi csönd után elharapott sírás rázta meg csuklásszerűen.

— Bajod van? — kérdezte önnönhangjától másodszer döbbenve meg az öregasszony.

De Zoltán nem felelt. Esztendőös magyarázkodás is kevés lett volna hozzá, hogy e zokogás mögé okot állítson. S Zoltánban oly szűken állt a szó. Színlelt inkább s Bodánét egyenletes, mély lélekzetvételek nyugtatták meg a fia álma felől.

— Rosszat álmodott — motyogta.

Ha tudta volna, mi történik az ő szenvedésre kárhozott fiában!

Közben itt is, ott is új rések nyíltak az áthatolhatatlanba. Zoltán gyanúja százféle irtáson indult és kanyargott. Egyik csapás elakadt, a másik önmagába kunkorult, de a harmadik az üldözött titok vércseppjeitől volt csikos. Zoltán ezen az őszön már nem járt a kisasszony elé. Az iskolának három tanítója volt. Az elsővel hadd egye a méreg a kisasszonyt, az legalább megtanítja írni, olvasni, imádkozni őket, ha el is hektikásodik. Akkor pihenhetnek három évet, az öreg Bordás tanító gondoskodik róla, hogy a pihenésük zavartalan legyen. Amelyik meg olyan stréber, hogy az ötödik-hatodikat többre becsüli a kukorica-szedésnél és krumplikapálásnál, azt a rektor gyógyítja ki az intellektuális fennhéjzásból.

Zoltán eleinte örült Bordásnak. Amióta a kisasszony csókja szétfűtta Ariadne-Százszorszép páratestét, nem volt hova függesztenie a segélybiztosító tekintetét. Az a kékség rögtön befüggönyöződött, mihelyt ő kereste. De Zoltán nem is kereste. Kínos fegyverszűnet feszült közük. A kisasszony nem tette le őt, első gyerek maradt, de ha nem kellett, nem szólította. Ha sorba mondták az imádságot vagy a zsoltárt, nem Zoltánon kezdte, aki pedig első volt, s ha hozzá ért, csak intett, hogy tovább. Megtörtént, hogy Zoltán elvétette az olvasást, ilyenkor nem javította ki. *Azóta* nem szólít, mondta magának a mellőzött fiú, de hogy mi az az *azóta*, arra mind kevesebbet gondolt. Néhány hónap alatt kemény tok lett ez az «*azóta*», amely kiszigetelte lelkéből a semmiségében is borzalmas emléket, ahogy a beteg tüdőgócot is eltokolja a fölsarjadt hegszövet.

Ezután a kínos fegyverszűnet után Bordás a béke volt. A maradék szorongások is elszibbadhattak. Zoltán az első napokban úgy érezte, hogy a nagyiskolának fehérebb a fala, mint a kisiskoláé volt, a padok is világosabb zöldek s a falra aggatott ócska térképek hétszínű mosolyai egy ráleső jóakaratra. Bizakodva kereste a tanító úr szemét. Ehhez a nagy föllélekzéshez igazán csak egy szilárd pont kellett, hogy egészen boldog legyen. De a Bordás tanító szemét nem volt olyan könnyű megtalálni. Vastag, hernyószerű szemöldök eresze alatt hűsöltek azok, felülről is, alulról is ujjnyi vastag szemhéj bagyulálta, mint hasadt gesztenyét, a kopács. Ha beszélt is, mintha aludt volna, ami ravaszság is lehetett, mert így, ha aludt is, azt hitték, hogy ébren van. A tekinteténél már csak a hangját pólyázta el jobban. Felülről roppant orr vigyázott rá, hogy kelleténél nagyobbra ne nyithassa a száját, alulról az álla alá támasztott ökle. S ami a kettő résén kifért, azt egy sűrű szájba lógó, rágott bajusz szűrte puzmogássá. Ehhez a hanghoz szokni kellett s a kisiskolából fölkerültek úgy hegyezték hozzá a fülük, mint Berlitzet járt pesti, ha Angliába ér. Bordás tudhatta ezt, hagyta, hogy a gyerekek szokjanak a «környezet»-hez. Eleinte csak a negyedikeseket szólította, ami abban állt, hogy az első gyereket: Kőkőnyei Gyurkát, szembeállította az osztállyal s azt mondta:

— Számoljatok !

Erre a Gyurka karmesterkedése alatt az egész sereg rázendített az egyszeregyre. Bordás, mint évi fáradságát kipihenő fürdővendég, elernyedten tűrte ennek az egyszeregy-tengernek a mormolását s csak akkor horkant föl, ha a tengerre váratlan hangok hullámai morajlottak. Ilyenkor fölugrott a helyéről, a széket hátra, az asztalt előre rúgta, zizenyős szeme is kibújt, a bömbölősebb hangja is előrontott Aeolus-rejtekből, úgy ordította :

— Összetöröm a csontotokat ! Kitaposom a béleteket !

Ez az alternatíva a jövevényeket megrémíthette, de a nagyokat hozzáédzette az idő, ők tudták, hogy a pálcá csak az olvasásnál vagy a hittan fölmondásnál válik suhogóssra. Ilyenkor a gyerekek sorba énekeltek a leckét. Az nem volt baj, ha újra elfújták, amit az előttük felelő, de aki elakadt, az deresre került. Persze Gyurkától is sok függött, egy kalap körte ellenében ülve is maradhatott az ember, ha rákerült a sor.

Zoltánt ez az alulról adagolt pedagógia egyszerre kiábrándította a nagyiskolából. Az első ilyen pálcás látványosság után sápadtabban ült a helyén, mint akinek az ujdonsült hurkái szívták el a feje vérét. Nem annyira a fájdalom borzasztotta. Az ember olykor csúnyán megüti a lábát s el sem pityeredik. Egy mozdulat volt az ő számára elviselhetetlen, ahogy a bűnös az első gyerek ölébe hajtotta a fejét. Volt, aki ilyenkor úgy tekintett szét a könyörületet nem ismerő világba, mint elaggott bűvár, aki tudja, hogy utólszor bűvik a tengermélybe ; míg a megátalkodottabbak visszafordultak és sunyi vigyorgásban adták az iskola tudtára, hogy edzett legények ők, akik ezt a kis fenékmasszázszt fel sem veszik. S csodálatoskép ezeket a megátalkodottakat Bordás tanító úr kisebb hévvel verte, sőt a fölvilágosításukat egy-egy markosabb kamaszra bízta, míg az ijedezőkkel szemben kérlelhetetlen volt s a lányokat sem kímélte.

Zoltán ilyenkor elfordította a fejét : Istenem, ő is elkövethet valamit, amiért ezt a mozdulatot el kell ismételnie. S már előntötte a lehajlás szégyene, a vér az arcába szökött, minden izmát meg kellett feszítenie, hogy meg ne ugorják, ki ne rohanjon az idegeire erőltetett társadalomból. Sajnos, az iskola kapujában az erkölcsi világrend áll szétvetett lábakkal s órjás árnyéka a padra nyomta a reszkető fiút. A kisasszony előtt megengedte magának, hogy a padra könyököljön, vagy a lábait csosztassa, most néha égette a kényelmetlen tartás s nem mert változtatni rajta. Még a mocorgó szomszédjai helyett is ő rezzenet össze, hátha ráesik a gyanu. Ő volt az egyetlen, aki véreskomolyan vette az iskolát, ahol a többiek az emberkomiszság apródidejét töltötték ki. Őnekik szöges kerítés volt Bordás tanító, fönnakadtak rajta vagy átugorták. Ha átugorták, az imposztorság aznapi Mária Terézia-rendje verte a mellüket, ha fönnakadtak, a deres helyreállította a státuszkvót. Zoltán azonban úgy érezte, hogy ő csak egyszer akadhat fönn,

ahogy a tarpéji szikláról is egyszer lehet lezuhanni. S mintha csak azért járt volna iskolába, hogy ezt a fennakadást elkerülje.

Dermedt vakságában arra a legalapvetőbb társadalmi tényre sem jött rá, hogy a tanító úr sosem verte a cipősöket, kizárólag a csizmásokat verte. Bezeg Lajcsi tudta ezt s oly otthonosan forgolódott és fecsegett, akár otthon az udvaron. De Zoltán nem mert hinni az apai tekintély föléhegyesedő villámhárítójában, neki a tanítói pálca a természet fékezhetetlen villáma maradt, amely oda csap le, ahova akar. Mit nem adott volna, ha valahogy lekenyerezheti ezt a titokzatos nagyhatalmat. De hiába öntötte minden erejét az önfegyelmzésbe, Bordás a leghalványabb jellel sem emelte ki őt az elpáholhatók tömegéből. Nemcsak, hogy nem törődött vele, de rosszalta őt. Bosszantotta ez a mindenáron jótanuló gyerek, aki az ő rossz tanítósága ellen tüntet a makulátlan-ságával. Mihelyt szerét ejthette, le is tette őt, csakhogy üssön rajta.

Azon a napon történt, amikor a másodikosok is megkezdték az egyszeregy magános felmondását. Zoltán az izgalomtól bedagadt torokkal hadarta a maga tábláját.

— Mit hápogsz? Nem tudod kinyitni a szád? — förmedt rá a tanító, aki a jegyzőnek látatlanban is megígérte, hogy az ő fia a legokosabb a másodikban.

Zoltán még jobban hápogott, mire Bordás is kioldozhatta a készenlétben álló felháborodását.

— Ilyen tutyi-mutyi nem lesz első nálam. A kisasszony talán szerette az ilyen szoknyaránc-legényeket, de nálam nem lesz becsületed. Lajcsi, ülj a helyére!

Ez volt Zoltán első nagy iskolai veresége. Talán nem is a vereséget fájlalta, inkább a megaláztatás pillanatát, hogy ki kellett rámolnia a könyveit s átkászolni a második helyre. Olyan volt ez, mint a kizsuppolás. Milyen szívesen kotródott volna a második, akár a tizedik helyre is, pedig ott durva kamaszok ültek, akik a bugylijukkal böködték egymást, csak most ne kellett volna ennyi vigyorgó pofa előtt odébb telepednie. S nem nyilalt-e ez a megalázás is az Apai Titok felé. Nem a jegyző Lajcsit ültették-e a helyére, a márványköves Lajcsit a fakeresztes Zoltán elé. Igaz, Lajcsi hangosan mondta a tábláját, de a háromszor négyet is elvétette s mi fontosabb az egyszeregyben, a hang vagy a szám? Nem olyan ez, mint az apja vékaalatti tisztelendősége? S a tanító rejtélyszerű igazságtalansága nem függ össze valami titkos alagúton át azzal a nagyobb rejtéllyel, amelynek ő olyan hiába támasztja a képzelete ostromlétráit.

S ha ez lett volna az utolsó megaláztatás! De egyre újabbak jöttek. Advent derekán az apja lábát föltörte a cipő, estére lázas lett, a lágyéka megduzzadt, úgy hogy az egész éjszakát áthanyakodta s reggelre sem bírt talpraállni.

— Mondd meg a jegyző Lajcsinak, azt üzenem a papájának, nem mehetek be a községházra, orbáncom van, vagy mi az ördög.

Zoltán átadta az üzenetet. Az apja azonban nemhogy jobban lett volna, de félre is beszélt. Bodáné nem győzte ecetezni, orvost is hívott volna, de a beteg erősködött, hogy az ablakon hányja ki. Az utolsó tanítási nap volt karácsony előtt. Lajcsi egyszer csak odafordul Zolihoz s a Harmat-lány s mások fülehallatára ráripakodik:

— Igaz, az apád bejöhetne már. Nem azért tartjuk, hogy apuka írja az adóíveket.

Nyilván úgy félfüllel fogta el a papája egyik kifakadását, de nem állhatta meg, hogy Zoltánhoz ne vágja. Zoltán nem tudott felelni. Félt, hogy megint úgy jár, mint amikor a másik tisztelendő ellen fogadkozott. Az apai hatalomba vetett hite túlvolt az első kalapácsütésen, egy újabb ütés s szétment, mint a homokkőbálvány.

Az apját a jegyzőék tartják! Még a toronytalan, nyomorult községháza sem az övé. Csak megcáfolná már valaki, legalább az apja mondaná: Nem igaz, coki, jegyző, — ha csak hősködésből is. Este nagy alattomosan odaódalgott az apja ágyához, egy véka murzsult csutát gyömiszölt a kályhába s míg egy kiesett paraszas csutával vesződött, szinte véletlenül ejtette el:

— A jegyző úr meg azt üzeni, szeretné, ha édesapám befáradna az adóív miatt.

Hol szedte föl ezt a «befáradt» szót? Talán a kisasszony tessékelte így tavaly a tanfelügyelőt. Az apának is jólesett a finom kifejezés, oly idegenül magzott fel a fia ajkán, csakugyan egy üzenet szava lehetett.

— Jó, hogy nem az apámistenit szidja — hehetézte csendesen. — De hát mulatok az ágyban? Egyszer ő is körmölhet.

Ó, milyen tapinthatóan ott volt ebben a «körmölhet»-ben az apja községközi munkájának az alantassága. Kellett-e többet hallania, hogy az irnok-robot lényegét megejtse. Nem is egészen értette a szót. A körmös náluk az összezárt ujjhegyekre mért pálcaütés volt, de ez a mellék-asszociáció csak növelte a körmölés szégyenletességét. De hogy jutott hát az apja a tisztelendő címhez? Egy tisztelendő, aki körmöl! Az a másik, az aranybetűk alatt, bizonyára nem körmöl. Melyik hát az igazi tisztelendő? S miféle összeesküvés, királyfit békává bővülő erő száműzte körmölni az apját, aki neve szerint a templom gazdája volt. S ha elvették a templomát, mért hagyták meg a nevét? Olyan kérdések, melyekre lassan mégis csak világosság derült.

A tavasz újra összehozta régi barátjával, aki egészen más Behr volt, mint tavaly. Sosem beszélt arról a másik iskoláról, ahova a zsidókat rekesztették, de az a külön világ, furcsa jegyeket írt föl rá, melyeknek Zoltán hiába kereste a megfejtését. Láta Behr fényét, de nem látta a napot, amelytől a fényt kapta. Behr tudta ezt s fényforrásának a rejtett volta egész kis fióknappá duzzasztotta. Szelíd fölényeskedéssel kezelte Zoltánt s Zoltán nem merte letorkolni őt. Ó, Behr kiküzdötte már a maga helyét az emberek társaságában. Már nem volt a megvetettek

megvetettje. Az apja fűnek-fának eldicsekedte, hogy fia a zsidó tanító kedvence, nagyszerű gyerek s már németül is olvas.

Miféle iskola lehet az, tündődött Zoltán s úgy érezte, csodálatos bölcseket faragó iskola, a fiúk is irigységből csúfolják azokat, akik odajárnak. De ha kérdezősködni próbált, konok sáncokba ütközött.

— Tanultátok a harmincötödik zsoltárt?

Mire Alfréd csak ennyit válaszolt:

— Dávid király is zsidó volt s a zsoltárokat Dávid király írta.

Ettől Zoltán nem lett okosabb, ami annál jobban bántotta, mert Alfréd a református iskola minden eseményéről értesült, mintha csak ő jegyzőkönyvezte volna a deresre húzottakat s a tanszemélyzet mulasztásait. Tudta, hogy a kisasszony mamáját másodszor is megütötte a szél s az orvos lemondott róla, még a Bordás tanító szólásait is megtanulta.

— Összetöröm a csontotokat, kitaposom a beleteket, úgy-e, ezt mondja?

S nem nevetett volna, csak megmutatta, hogy tudja. Szegény Alfrédnek nagyszerű érzéke volt a tények iránt. Zoltán nem győzött álmélni a kijelentő mondatain. «A svéd gyufa a legjobb.» «A porosz szén jobb tüzelő, mint a barna.» «A király fiát Rudolfnak hívták, de meggyilkolták.» — Selyemhernyókat is tenyésztett és tudta a selyem kilójának az árát.

Zoltán csak állta a feléhajtott tények darabtegláit, de hiába keresgélte a maga régi, szemképráztató pántlikáit, nem talált a lelkében semmit, amivel Alfrédet elszédíthette volna. A Zölddisznó legendája elenyészett s előhozhatta-e azt a fájdalmas másik legendát, amelyet élet és gyanu szálaiból szőtt belé az elejtett szavak takácsgépe. Pedig Alfréd gyaníthatott valamit. Sosem mondta: «apád», mindig csak «a tisztelendő úr» s olyan hangsúllyal, mint aki nagyon gavallér s ha sejt is valamit, nem keresi a barátjai szeplőfoltjait. Ő a legnagyobb, sőt fölös megbecsüléssel adózik a kitünő Boda-tisztelendő úrnak és családjának. Kész nagyvilági férfi ő s az orráról is leolvadt a gyöngyszem, mely két év előtt, mintha az oldalára kötött zsebkendővel kötekedett volna.

De ha Behrt tartóztatta is a tapintat, vagy talán maga is csak szimatolta a valóságot, Zoltán új ismerősökre bukkant, akiken át mégis csak földerengett a titok. A tények csak a magányos előtt szemérmeskednek, a társas lénynek arcátlanul kitérjék pöreségüket. S ha Zoltán a barátjával tartott, számíthatott rá, hogy egy váratlan fordulónál a messze-hitt titokba ütközik.

Egyelőre csak a géphez ment vele. Alfréd fölényes, világismerő embernek mutatkozott, de a beléidegzett ijedelem, még szívesen fogta Boda Zoltikát pajzsul maga elé. Így vezette be őt a masina büvkörébe is. A masina egyike volt azoknak a természeti jelenségeknek, amelyek megjelennek, mint a hó, vagy húsvét után Gulyásék orgonáin a lila pamacsok. A váratlanul kinőtt asztagok közül szürke füst-szökőkút bukkott fel s a

dugattyú egyenletes ütemét a surlódó szíj s a fel-felbúgó cséplő cifrázta ki. Időnként éles sípolás vágta el ezt a zenét: a falu másik feléből másik sípolás. A Magánjáró felelt a Magyar Államnak. Sajnos, az egész mulatság két-három napig tartott, amíg a Gulyásék asztagjait a Magyar Állami meg nem ette. Zoltánék a szegény negyed határán laktak, erre ritka a gazda, csak a jövevény Gulyásék szorultak ide a földes-ökrös emberek közül s mihelyt az ő szerűjükön is kazlat fiadzott az asztag, hat ökröt fogtak a masina elé, káromkodó masinások és béresek nógatták a jármukat rázó állatokat, a gép bevonult a Nagy-utca felé s másnap hajnalra a Magánjáró szomszédságából kirugott a csöndet alig színező, ismerős hang, mint messzedöngő, órjas szúnyog.

Ezzel be is fejeződött a külsőrsori masinázás. Ez a hang szeptember derekáig ott úszott a levegőben, aki akarta, fölfigyelhetett rá, de a gép körüli élet-nyüzgés rövid volt, mint egy karnevál-este. Az ember annál jobban megbecsülte. Zoltánt is lázban tartotta ez a szomszédjukban kavargó tarkaság, de sosem merészkedett oda a törekporos félrészesekek s a duhaj petrencézők közé. Ebben az esztendőben azonban Behr bátyja volt a Magyar Állami fűtője: hórihorgas, beesett mellű gyerek, akinek a feje elfeledt a csontjaival nőni s így az agyveleje is szűk kalitkát kapott. Ennek még a zsidó tanító sem jósolt annakidején nagy jövőt.

— Nehéz a feje — mondta, — jó lesz gépésznek.

Igy lett Karcsiból gépész. Igazán ügyefogyott lélek volt. Mindenki mulatsága. Akit fölvaltottak az etetésben, odaállt a géphez s Karcsit ugratta; úgy nyaggatták, ahogy dühös kutyák farkára lép az ember, hogy vonítsanak. Egeret dugtak a nadrágjába, kifúrták az almát és ganéval bélelték ki s odarejtették valamelyik masinás hűsön heverő kabátja alá.

— Nézd, Karcsi, alma. Gyere lopjuk el.

Karcsi ellopta, nem is az alma kedvéért, hanem megtisztelésből, hogy egy-vállalkozásban lehet valakivel. Rajt is ragadt a csúfalkodó kérdés:

— Jó-e a töltött alma, Karcsi?

De akármilyen tökéletlenre szabták is szegényt, mégis csak proktor volt, jogcím-rokon, akinek az örvén a masina közelébe férkőzhettek. S Behr nem volt az a fiú, aki elmaradt valahonnét.

A masina tövén ebben az évben egy csodálatos lény idézte a falun-tüli világok exotikumát. Ennek a tüneménynek egész idevalósi neve volt: Horváth Lacinak hívták s a gazdag Horváth Sándor tanár öccsinek volt a fia. A nagybátyja jogán, aki Lakk gépésszel felesben bírta a Magyar Államit, állónap ott röpködött a masina körül. De csak a neve csengett ennek a Lacinak itthoniasan, azontúl minden mondatában és mozdulatában ott csillogott egy árnyalatnyi csoda, amit ez a hódosi égöv rá nem lehelhetett volna. Agyoncsinosított fiúcska volt, akkorácska, mint Zoltán, csak blúzt hordott, mint a rektor lányai s Behr is valamikor. Csimbók is fityegett a blúzon s a lábán félharisnya, ami egymagában is megkülönböztette a helység másik négyezer lakójától.

Az idén nem utazott sem a Tátrába, sem Ausztriába; az apja,

a tanár úr, nagy művön dolgozott, melyet a Horváth-kert magaultette diófái alatt akart befejezni. Így került Laci Hódosra. Itt mindenki csak a «kis Laciká»-nak hívta, még a többi gyerekek is, hisz nem volt ő egy a gyerekek közül, inkább mutatványlány, egy a lacikák közül, akikből Pesten talán több is akad, de ide csak ez az egy vetődött. Viszont a meglett emberek se vették gyerekszámba. Úgy beszéltek vele, mint akitől már rég tanulhatnak. A masinásgazda, aki a cséplőből folyó gabonát vigyázta, számolási feladatokkal szórakoztatta s minden simán megoldott szorzás után egy «jó esze van» felkiáltással fordult a zsákolókhöz, a mire az egy «akárcsak az édesapjának, a tanár úrnak» bólintással felelt. Ezt a gazda is helyben hagyta, ő is a tanár úr korabeli, együtt járt vele a boldogult Ceszko rektor elé, már akkor úgy vitt annak az esze, mint a beretva.

Lacika pedig állta a tiszteletet, min tkis ballerina, aki megtanult spiccelni, s most minden szire-szóra a lábujja hegyére ágaskodik, csak-hogy a «juj, milyen ügyes» és «mi lesz még ebből» kiáltásokat hallja. A mázsa mellett külön mércében állt a búza, abból töltötték föl a zsákokat pont nyolevvan kilóra. Lacika a két ujjhegye közé fogta a mérlegnyelvet, mért s titkos szociális érzékkel a masinásgazdára hagyta a tizedik zsákot, amely a géprész volt. Ezeket a géprész-zsákokat külön állították s ha egy tízes halom gyült föl belőlük, kocsira rakták s a Horváthék magtárába szállították. Laci ilyenkor a zsákok tetejébe gugyorodott, végigzötyögte a falut s a lovak apai és anyai rokonsága, fajnemessege s kiállításán elvitt díjai felől faggatta a kocsist, hogy egy negyedóra mulva Ferencjós-káról vitatkozzék a politikus etetővel.

Zoltán és Behr, akik a kazán közelében helyezkedtek el, de lehetőleg nem a hordó oldalán, nehogy a bosszus Lakk gépész nyakon öntse őket, nagy, merev, drágakő-szemekkel csodálkoztak Lacika felé. Oda-lapultak az olajos szerszámláda mögé s szótlánul raktározták magukba elfogulatlan mozdulatait, mellyel a bádgedényt a buzás mércébe merítette, elvett és hozzátett a zsákhoz, ami ezen a földön a Magyar Állami masinás gazdájának a kizárólagos előjoga. Még a búza forrásához is odabátorkodott, kikapott egy marékkal a cséplő nyílásán folyó piros-ságból s megszámlálta, hány konkolymag esik száz szemre, hány ezerre s azután érdeklődött, hány mag van egy zsákban, hogy azt is kiszámíthassa, melyik asztagban hány ezrelék a konkoly.

Zoltán a viláért el nem hitte volna, hogy ő beszélőviszonyba kerülhessen ezzel az előtte lebegő valószínűtlenséggel, akinek az arca is olyan, mint egy angyalé, s vasárnap papája, a tanár úr mellett ül az első férfi-sorban. De Behr snobságát piszkálta ez a körzetébe vetődött felsőbb osztály s mint szívós pók a haditervek kész hálójával várta, ha feléjük repül. S Lacikának mindenütt akadt problémája, így a kazán körül is. Azt akarta tudni, hány préselt széntégla fogy el egy nap s egy kiló búza kicséplése egy széntégla milyen tört részébe kerül. Behr úgy intézte, hogy szembe kerüljön Lacival s az akarnok bátorságával bökte ki:

— A tanár úr is ideleenn tartózkodik?

Ezt a kérdést Lakk gépésztől hallotta, ő finomkodott így a pesti gyerekekkel s Behr úgy találta neki is jó lesz ez a kérdés. Hisz ez azt vallotta, hogy ő, Behr, a kedves papát régen ismeri, régi kellemes nekszusban van vele, csak a fiához nem volt még szerencséje.

Horváth Lacit nem lepte meg Behr tolazkodása, őt mindenki szólógatta, vizsgáztatta, ezt a kérdést meg épen megszokta, azért gépiesen, de belénevelt udvariassággal válaszolt.

— Igen, a tanév kezdetéig itt maradunk.

Ez az udvarias hang Behrt gyors előnyomulásra ösztönözte; nagyot lélezett, átugrott két-három kitervelt lépcsőt s kibökte élete legnagyobb büszkeségét.

— Maga tud németül olvasni?

Ez a téma már jobban érdekelte Lacit.

— Én ne tudnék? Tavaly a mamuka ausztriai rokonainál nyaraltam.

— Én is tudok — szögezte le Behr. — Zoli nem tud — biggyesztette hozzá némi lelkitusa után.

Ennek a tusának a lélektani indítéka ilyesforma lehetett. Behr szerette volna Zolit kiküszöbölni ebből a barátságból, hisz Horváth Lacit ő ejtette el s így az ő zsákmánya, másrészt éreztetnie kellett, hogy az ő német tudása ebben a faluban nem mindennapi, sőt egész kivételes; mindjárt példával is szolgálhat, itt a Bodák Zolija, ez hatökör a német olvasáshoz. Ezért választotta ezt a félig bemutató, félig kiküszöbölő formát. De Laci Zoltán felé fordult s azt mondta:

— Jé!

Ezzel Zoli is bekapcsolódott a társaságba.

A két gyerek azonban, mint jócímkeű flakók, az alkoholistát régibb szenvedélyére emlékeztették Lacit. Elfeledte a búza konkolytartalmát, a kazán szénszükségletét s váratlan ajánlattal állt elő:

— Játszunk iskolát!

Zoltán szemérmesen szűkölt a terv elől. Úgy elkápráztatta a csodagyerek, hogy egyszerre száz helyütt érezte szelleme koszlottságát. Lyukas nadrág volt ez a szellem, amely ostobasága pucér szégyenét villantotta elő. Ő a legszívesebben visszaiszkirilt volna a napraforgó sövény mögé, de Behr elrántotta a gyávaságát. Behrnek ez az ajánlat kitüntetés volt s öt perc múlva ott gugyogtak a határ szilvafák tövéen, Laci tanítói felügyelete alatt. Jobbra, balra a masinások tarkán foldott kabátjai, a kabátok alatt a kék kendőbe kötött uzsonna, csak időnként vetődött feléjük egy-egy pihenő munkás s nagyot húzott a fa alatt hűsülő agyagkorsóból. Laci papirost kerített, a műszerszekrény összehajtható collstokkjával megvonaloza, gondosan felírta a harmadik elemi tantárgyainak a nevét s alája a két fiú személyi adatait.

— Édesapád foglalkozása? — kérdezte Zoltánt.

Zoltán nem tudott válaszolni. Nézett és kínosan mosolygott.

— Nem tudod, mi az édesapád foglalkozása?

— Nyugalmazott lelkész — szólt közbe Behr, aki a világ viszonyait úgy látta, mint a tenyere ráncait.

Zoltán álmélkodva pislantott Behrre. Nyugalmazott lelkész? Mi az a nyugalmazott? Ez a nyugalom az arcába kavarta a vért. Ezen a szón át sejtette meg, hogy az Apai Titok : apai szégyen. Égett, mint a pironkodás csipkebokra. Szerencsére Laci nem ért rá az ő zavarára irányítani figyelme reflektorát, ő feleltetni akart, ez volt számára a gyönyörök netovábbja. A falusi fiúk tudása ingadozott ugyan, de Laci lojális volt, a taneszközökhöz kell mérni a pedagógiai igényt. Hogy a fiúk meg ne haragudjanak, osztályzatai az egyes és kettős közt mozogtak, de ott aztán az egyszer aláhúzott egyestől a kétszer fölé húzott kettésig minden szint kispektrumozott.

— Te izraelita vagy? — kérdezte a hittannál Behrt.

Alfréd úgy érezte, hogy az ő egyesei emelkedni kezdenek s forralt higanyként szállnak a kettős és hármas fölé. De Laci kész hajtása volt az apja liberalizmusának.

— Apuka azt mondja, a zsidó is ember, mint mi és sokat tanulhatunk tőlük — s fokozott lojalitással figyelt a piruló Behr hebegésére, mint akitől végső esetben még tanulni is hajlandó.

Abban állapodtak meg, hogy az iskoláski kitűnő mulatság s másnap ott folytatják, ahol aznap elhagyták.

— De a gépet még az éjtszaka elhuzatják — vetette föl Behr.

— Nem baj, eljöttek hozzánk — intézte el hatalmi szóval Laci, ki ezt a két engedelmes tanítvány-bábút, világért el nem engedte az osztályzó könyve elől.

Behr másnap az új ünneplőjében állított be Bodáékhoz.

— Siess, mert elkésünk — noszogatta Zoltánt, aki még nem is szólt az anyjának a meghívásról.

Visszahőkölt az új barátságtól. Ez a csodagyerek tudja mi az a nyugalmazott s neki is meg kell tudnia. Kíváncsi volt rá, de félt is tőle s az út, amely a nagy, idegen portára vitt, ugyanazt a bizonytalanságot támasztotta fel benne, amit a titokismeretlen útjai. A szoba sarkában szívesen bonyolított gyanúit és föltevéseit, de önként indulni el elébük, jószántából hatolni be egy idegen világba, ettől visszaágaskodott.

— Minek? — nyögte, mint akinek nem fontos egy Horváth Lacika, noha a pesti gyerek, úgy betöltötte, mint más sejtekből épült Marslakó, a föld kíváncsi emberét. De Behrből egy titkos előérzet egész szokatlan rábeszélés záport zúdított ki. Behr öröme ment volna maga, csak hogy egyedül maradjon a Laci barátja, de a Horváthék veszedelmes roppant udvara, a nagy kutyák, Sándor, a gimnázista, maga a hatalmas Horváth gazda s a boros, öreg Horváth bácsi visszariasztották. Mégis jó lesz a Boda Zoltán tekintélyét emelni maga elé, ő mégis csak a tisztelendő úr fia, ő lesz a pajzs, akivel Botond-Behr a Lacika körüli Bizánc kapuját beütheti.

S Alfréd előérzete, mint minden szolid, társadalmi tényben gyökerező előérzet, bevált. Alig kanyarodtak be a Horváthék roppant kapuján, amelyben két takarodó szekér is kitérhetett egymásnak, Pagát, a vizsla, már ott is termett, szembeállt velük s elvakkantotta magát. A két fiú azonhelybe fagyott. Ha előre lépnek, Pagát rájuk ugrik, ha visszavonulnak, a nadrágjuk buggya van veszedelemben. Pagát is látta ezt a kínos vagy-vagy helyzetet s élvezte is. Odahasalt a keréknyomos porba, bütykös fejét az összekulcsolt lábára fektette, a fülei előre estek, a homloka is előre ráncolódott s halk, de állandó bűgással jelezte ellenszenve éber kitartását. Ez a kutya a masinától ismerhette őket s dühe azon a kaszt-dölyfön alapult, amely rutinos kutyákban épúgy kialakul, mint öreg irodaszolgákban vagy grófi inasokban.

A két fiú kétségbeesetten bandzsított Lacika angyali beavatkozása után, de pátronusuk helyett legifjabb Horváth Sándor jelent meg, aki szemben a Lakk gépész műhelyében okult a lovaikat patkoló kocsisok s a süketségét trágár adomákkal leplező kovács egymásralicitálásán. Ifjabb Horváth Sándornak bögyében volt a Boda-család. Zoltán bátyja, Feri, többszörösen belenyírt az ő pelyhesedő férfiónérzetébe. Kitétte őt a farnádiak ellen trenirozó, diák-iparos-paraszt labdarugócsapatból s elbűvölte Kócost, aki félrészes lány létére is jól forgatta a pelyvás, epitethon-adó fejét. Egy Boda, ha még oly mákszem is, heves aktivitásba hajszolta már-már elhatalmasodó mélabuját. Csakhogy Zoltán gyermekfeje mögött Feri csontos ökle lebegett ott szörnyű őrangyal gyanánt. Nem támadhatta hát szembe a portájukra hatoló különítményt, hanem oldalba s Behr elég sebezhető oldal volt, az ő markos humora számára. Szegény Alfréd azon vette magát észre, hogy a kabátja középső gombja két hatalmas ujj közt fityeg s két kárörvendő s vértcsordító husos száj hajol ijedt szeme fölé.

— Mit akarsz itt, te Lotti Alfréd? — mondta az óriási diák, aki tizenhárom éves mult, de nem messze járt az egy öltől.

Lotti, a híres Behr Lotti, már Sándorig illatozta tékozló ifjúságát s jelképévé vált mindazoknak a vulgáris örömöknek, melyekre Sándor gyorsan fölnyúlt durva teste úgy szomjazott, mint dühös tenyér a könnyítő pofonra. Behr maga is bogozgatta már a fájdalmas képzet-hálót, amely ezt a Lotti Alfréd megszólítást sértéssé hegyezte, de ki védi a család becsületét az egyéni veszély megsemmisítő pillanataiban?

— Lacikát keressük — hebegte — meghívott a Zoltit és engem.

— Ép téged hívott meg! Ép a Lotti Alfrédre van szüksége — röhögte Sándor a nem nagyon ötletes emberek makacosságával, akik kopásig dörgölik az egyszer szikrát hányt tűzkövet s megrázta a gombot, hogy lötyög-e, ami a kabátban van. Pagát is felállt, látszott, hogy rászánta magát a beavatkozásra.

— Mit akarnak azok a gyerekek? — harsant föl ebben a pillanatban egy férfihang.

Behr úgy érezte magát, mint aki előtt most jelent meg a tündér-

kert őriző harmadik sárkány, pedig ő még igazán nem végzett az első kettővel sem. Ez a harmadik sárkány kerekképű, erős pantallós paraszt volt: apa-Sándor, a falu első gazdája.

— A Lacika hívott minket, mi nem akartunk alkalmatlankodni — magyarázkodott Alfréd, aki kezdte túlságos áldozatnak tartani ezt a sokféle gyötrődést a Laci barátságáért s szívesen visszavonult volna.

Pagát és fia-Sándor dühösen morogtak s a gazda is kedvetlenül szemlélte a két jövevényt.

— Te a Behr fia vagy? — kérdezte Alfrédet.

Alfréd örömet nem lett volna a Behr fia, de hirteleniben nem talált más apát. Zoltival szemben apa-Sándor is úgy viselkedett, mint a fia: mintha ott sem lett volna. Boda-pappal sokat kötözködtek a községházán, a gazdag előljáró az elcsapott papot, a volt pap az elbizott parasztot nézte le s össze-összefecsentették az epehólyagjukat. De ha már ideboldogtalankodtak, nem akarta az öccse kedvét szegni.

— Hát csak erigyetek — intette a kazlak felé — ott van Laci a szérűben.

A Horváthék telke négy hold is megvolt. Három tagra oszlott: fölül a ház, az udvar s a ház mögött a gyümölcsös. Középuött a szérű, alul a bozót felé a konyhakert. Valamikor nemcsak birták, de még az ükapa Horváth Sándor kiforgatta belőle az eladósodott uraságát s azóta egy dinasztiai Horváth-fiú és Horváth lány repült szét onnét, markos gazdái a sosem elég földnek, sőt a tudomány oszlopára is fölfuttatott egy valódi tanárt, aki ép most írja «Magyarország helynevei» című kétkötetes főművét a kert magauitette diófái alatt.

A két fiú valóságos tériszonnal imbolygott át a téres udvaron s jóérzésüket Pagát kísérete sem fokozta, aki mintha csak a lábuk arómáit raktározta volna el szaglenyomatait albumába, előrehajtott fejjel és időnként föl-fölvetett szemmel kullogott utánuk, míg kurtirozott farka, mint fölfelé tartott hüvelyk mutatta vétőját. Szegény Pagát rosszul tanulta meg az arénák jelzéseit.

Lacikát a frissen hányt szalmakazal oldalában érték. A kazalban óriási lyuk, a lyukban Lacika, a kis Horváth Ilonka és egy baba, aki alá az Ilonka kötőjét gyúrték lepedőnek. Laci nem vette észre a közeledőket s csak a halk tanakodásukra figyelt föl, az arca lobot vetett, lángvörösen kászált elő a lyukból s nem győzött lelkendezni, csak hogy a fiúkat odébbterelje. Ő, ő a babázást is bonyolult művészetté fejlesztette, de ezek azt hihetik, hogy bárgyú papás-mamásra ásta el magát a kazal oldalába.

Sajnos, a mamát többé nem lehetett eltakarni. Pagát és Ilonka kicsattanó rokonszenve félrelökte az útbanálló városi fiút. A vizsla a lábai közt fúrta magát a «ház»-ba, Ilonka Pagát nyakörvébe kapaszkodott s a két jókedv egy rugódozó gomolyaggá gabalyodott. Zoltán egy kócos, feketehajú, s nyúlszemű kislányt látott, aki azzal a bizalmas ismerlek-ám mosollyal nevetett Zoltánra, amellyel csak a gyerekek

tudják közös multjukat föleleveníteni. S csakugyan Horváth Ilonka is belékóstolt már az iskolába, hacsak a kisiskolába is. Zoltán nap-nap után megfigyelhette volna, ha zavara előtt egyetlen elnyúlt szájja nem folyik minden copf alatt termő vigyor. «Te a Julis szeretője vagy», csúfolták egymást a fiúk. «Hallgass, te meg a Zsófié.» Zoltán nem bírta volna ki, hogy ő is valakinek a szeretője legyen.

Az első feszültséget Behr törte meg. A házba kúszott, áttekintette a helyiséget s kijelentette, hogy fürdőszobát kell építeniük. A három fiú nekiesett a szalmának, mohón kotorták kifelé, belefűrtak a friss alatti, lepréselt tavalyiba, az ujjuk kisebesedett, de egyre új lyukakat vájtak, már egész kastély volt a kazal, s ők boldogan heverték el a poros, dohos lyukakban, mintha egy palóta kerevetein feküdtek volna. Még Laci is elfeledkezett az iskoláról.

Míg ők a kazal alját aknázták alá, Ilonka és Pagát az oldalát csiszolták csuszdává. Ilonka fölmászott a tetejébe, átkarolta Pagátot s akkor zsupsz, csillogó szemekkel szánkáztak le, bele a fiúk kikotorta szalmába, nagyot hempergöztek, többet is, mint a fizika törvényei szerint kellett volna, csakhogy tovább tartson az élvezet. Ilonkát csiklandozta a kacagás, Pagát is kacagott, legalább is olyasformán tátintotta el a száját, a hátára feküdt, csuklóban elhagyott lábait az égnek fordította s fejét oldalra vetve leste, mikor indul a kisasszonya vissza, akkor ő is felugrott, már be is érte s a kazal tetejéről várta a föllihegő lányt, kárörvendő farkcsóválással, mint aki megint bebizonyította a fölényét.

Zoltán a ház kapujából oda-odalesett a hempergő lányra, de azért Ilonka ismerkedő mosolya elől sürgős építkezési munkába temetkezett. Míg a két fiú benn köhögött a tárnákban, Zoltánnak egyre több dolga akadt a kikotornivalóval. Milyen más volt itt ez a lány, mint akit az iskolában alighogy észrevett. Csunya zöld bimbó, akiből itt lobbant ki a piros virág. Ezt a hasonlatot persze nem Zoltán készítette ki, ő csak érezte. Valami piros ugrált előtte, mint kicsapódó tűzhelyajtó mögül a láng. Mintha csakugyan egy csodálatos tűzhely ajtaja csapódott volna ki.

Másnap már felöltözve várta Behrt s harmadnap ő ment elébe. Lassan a Horváth-ház sárkányait is lekenyerezték. Pagátot a kazal közös örömei békítették meg, Sándor mégis csak ott bekkelhett a farnádiak ellen, legföljebb Horváth-nagyapa szitkozódott körülöttük, de neki még Ilonka is a szemébe nevetett, mindenki tudta, hogy akkor veszekszik, ha a nagymama visszatiltja a kocsmából.

Zoltán így egyre többet bámulhatott az Ilonka nevű jelenségen. Miket tudott ez a lány! De ha csak mászni tudott volna, az is csodaszámba ment. Hogy szorította a legvastagabb törzset is a két lábszára közé. S csodálatoskép még ez a famászás is az Apai Titokhoz vezetett, mint minden ezekben a betelt hónapokban.

Egyik nap a szérűnek a gyümölcsös felé faraló részeiben játszadoztak. Itt is egy farakás óvta az árnyékában előburjánzó csolyánt, melyet

az öreg Horváth néni letről fölfelé simítva oly ügyesen tépett le réceledelül, hogy egy vörös folt sem maradt aszott kezén. Csakhogy ez a farakás tízszer akkora volt, mint az a másik, amely a Zölddisznó legendájával együtt illant füstté. Hosszú, gyökerestől kiszedett akác- és szilfatörzsek heverték egymás hegyén-hátán, fel a gyümölcsös drótkerítéséig, ahonnét viszont a szélső gyümölcsfák ágvellájába lehetett átsétálni. Ilonka már oda is gugyorodott a borizú tetejébe, maga is piros borizú s oly vékonyka ágon, hogy nem is egy kislány, de sárgarigó alatt is letört volna.

— Másszon föl maga is, Zoli! — kiabálta a fiúnak, — de Zoltán nem akart a borizúre mászni.

— Én erre mászok, felelte, s átvette magát a szomszéd eperfára. Nem volt rossz mászó, de mi történt? A keze csúszott meg vagy az ugrás volt túlheves, ott feküdt a földön, pont a hasán s a szeme előtt szükülő és táguló vörös és fekete karikák kergetőztek. A hasa, az nem lett volna baj, de a szégyen! Még nem látott, de már futott, így talán nem veszik észre, különösen Ilonka nem, hiszen csak leugrott. Vak-ságában azt hitte, a szérúbe esett vissza s a kazlak felé fut s ehó, egyszerre hangokat hall s világosodó szeme úri társaságra botlik. A kertbe pottyant s ép ellenkező irányba futott, mint gondolta. Mint azok a különös rovarok, amelyek faindává vagy levéllé tudnak merevedni, egy szempillantás és ő is hozzá hasonult az előtte álló mogyoróbokorhoz.

Sosem feledte el ezt a pillanatot. A mogyoróbokor terméseit hosszú zöldtakaró borította s a takarók tölcésereiből rovarok kúsztak ki-be. Az összetapadt termések csimbókjai közt ujjnyi rés, azontúl egy kis tisztás, a tisztáson két diófa. A két fa közti fehérpadon egy Lacikarcú szőke asszony kézimunkázott, mellette gömbölyű fekete lány hajolt a madeirázó ráma fölé: az Ilonka eladó nénje. Oldalt egy vastamlás karosszékbén a tanár úr olvasott. Tisztaarcú, komoly ember, csak a feje volt kopasz, de az is hozzá illett a komolyságához. Ércesen, tanárosan olvasott egy piros könyvből, amelyet legalább harminchárom centire tartott a szemtől, mintha a tanítványainak mutatná a helyes testtartást. A hatalmas Horváth Sándor sört töltött, odadólt a ház sarkához, figyelme el-elúszott az angolból fordított történettel, de mihegyt észrevette magát, vissza is kapta, mint aki mások ügyébe mártakozik. Ép fejezet végére érhetek, mert a tanár úr elhallgatott, egy pillanatig még nézte a kihajtott lapot, mintha valami rációt keresne a felolvasottban, aztán ennyit mondott:

— Buta kis história.

A kézimunkázó asszony fölmeredt a szmirna-terítő fölül, amelynek az egyik felén még csak az előnyomás volt meg, de a másik feléből félfejű és félszárnyú asszír madár tolakodott már elő. Szép arca egy pillanat alatt kitajtékozta mindig kész dühét, mint akinek jól esik marni, úgy harapta az urába:

— Magának minden buta, amit én szeretek.

De Horváth Sándor, aki paraszt ember létére kevésbé respektálta a sógornőjét, mint az öccse, föl kacagott.

— Juj, ezek az asszonyok. Könnyebb neki, ha beleköthet. Azt nézze meg inkább, mit csinált a fia a kazlamból s békítő kacagása mélyén fölcillant egy csillám abból a parasztfukarságból, amelynek a leabált szalma is veszteség.

De a tanárnénak a kazal is új düh ugródeszkája volt.

— Miféle gyerekekkel állt össze az a kölyök? Nem szeretem az ilyen barátkozást. Törődhetne a fiával, támadt az urára, aki minden harag refrénje volt.

— Á semmi, a Boda-pap fiával játszik — jegyezte meg félig békítőn, félig ugratón Horváth Sándor.

— Azzal? Köszönöm. Ez az a híres Boda-pap?

De itt a tanár úr mérséklete is fölemelte szavát.

— Az apáért nem lehet a fiút megítélni, mondta, s megcsillantotta lelke mézsburkát, amely csupa ilyen biztos élet és erkölcsi igazságból állt. Művelt és tiszta ítéletű ember volt, de olyan görcsösen Deák Ferencszabású magyar, hogy minden egyéni mozdulatára és mondatára külön elv-féket szerelt. A bátyja, akit úgy vertek a rektor elé s az ekeszárvánál maradt, önzéseiben sokkal eredetibb fickó volt, mint öccse, az akcióma-fiadzó diplomájával.

— Különben Boda Béla sem volt utolsó ember — tette hozzá a tanár úr az igazság kedvéért. — Ki nem hibázik egyszer?

De a felesége most már a védenbe mélyesztette a védőre görbitett macskakarmait.

— Az a Boda, akit úgy . . .

Zoltánnal különös dolog történt. Mint megvadult tömeg elől a kereskedő a redőnyt, úgy hozta ő e mondat-ár előtt fölére a süketségét. Nem az akarat adta ki a parancsot, hogy bedugni a hallását, arra nem is volt idő, maga az érzékelés zárkózott el az asszony szavai elől. A hónapok óta szorongó kíváncsiság oly váratlanul toppant a titok elé, hogy elszédült, mielőtt belenézhetett. Már nemcsak kívül, de belül is hozzáidomult a mogyoróbokorhoz, süket és gondolattalan volt, mint a fa. Amikor magához tért, megint a tanár úr érces hangja uralkodott a kerten.

— Miss Astor mindig a legjobb időben lábatlankodott Richard és Mary közé. Szegény Richard . . .

Zoltán arccal a társaság felé, lábujjhegyen hátrált a kerítésig, akkor át a dróton, a nadrágja elszakadt, de a szérűben volt. Szürkült már. A kazlak felől Lacika kiáltozása hallott.

— Zoli! Zoli!

Egyszer Ilonka is belekontárkodott, kajlán, inkább mulatságból, hogy ő is kiabál:

— Zolika!

De Zoltán rájuk se hederített, usgyi, mindig a falak mellett, ki-ki

a házból, s mikor a kapu előtt állt, neki eredt s lihegve, a lelkét öklen-dezve, esett be a konyhájukba. Alfréd hiába hívta másnap, árpacukor sem csalta volna Horváthék felé.

De hiába zárta el az ijedelem a mogyoróbokor mögé lapuló kisfiú fület, az a szó a gyermeki mendemondák csatornáin mögéje került, bekerítette őt, nem volt menekvés, be kellett bocsátania. A tanárné még aznap este előszedte a fiát s betiltotta a kazaltövi barátkozást. A tanár úr, ki különben úszó fa volt a felesége sodrán, ebben az elvi kérdésben nem engedhetett. Tiltakozása aztán olyan vad zuhatagot szabadított a Boda-családra, hogy Laci tökfilkó, ha a kezébe került részletekből a Boda-titkot össze nem rójja, Laci természetesen az apja pártjára állt. Kész felnőtt volt ő, s a nagyok boldogságával csemcsegte ezt a váratlan tényt, mely mindörökre odatapadt Zoltánhoz, mint fekete pillangóhoz a szárnyai. De már a lojalitás felnőtt póza is beleette magát ebbe a gyerekbe, akinek az volt a kétes kiválósága, hogy bámulatos gyorsan élte magára a felnőttek erényeit.

Ő nem tehet a papájáról, magyarázta Alfrédnak, amikor másnap mégis csak besurrantak a kazal-lyukba s háton fekvé tanakodták Zoltánék házititkát.

Laci úgy beszélt, mintha a papája lett volna. A liberális nagy-lelkűség szinte sajnálta benne, hogy Zoltán nincs itt, szerette volna kimutatni, mennyire nem veti meg. Behr, a bölcs Behr (aki Lottinak volt az öccse, a tulajdon életében is érzett egy rohadt sarkot, ahonnét, a parasztok szerint, az esők és viharok jönnek), hallgatott, mint az élő tapintat. Bizonyosan örült, hogy Zoltán sorsának is van rohadt sarka; félig-meddig tudta előbbre is, de nem mutatta az örömét, maga alá rakta a titkot, mint téglát, amely megint közelebb emeli őt Zoltán arca szintjéhez. Behr ösztönében épúgy ott lappangott már a gyakorlati előérzet, hogy mások szégyenét akkor használhatod ki, ha hallgatsz róla, mint Laciban a nagylelkűsködés igénye, amely a mások szégyenében önnön megbocsátó készségét élvezzi.

Alfréd és Laci, az ő alig kilenc esztendejükkel, immár bonyolult, indítékaikban alig áttekinthető lények. A kipattanni készülő titoknak egyszerűbb rügyekre volt szüksége, mint ők. S van-e egyszerűbb rügyecske a kis Horváth Ilonkánál? Ilonka és Pagát a kazal-lyuk nyílásából hallgatták a két fiú bölcsködését. Míg Pagát fülrázásig menő ásitásokkal bizonyította teljes unalmát, Ilonka eltette a titkot, mint szép üveggolyót, amelyet előbb-utóbb odaad valakinek, esetleg el is cserél.

Néhány hét mulva megint beállt az iskola. Zoltán a mogyoróbokros délután óta még zavartabb volt, mint elébb, egyedül lézengett a játszók közt s mindig az elől fordult el, aki feléje tartott. Ebben az esztendőben Ilonka is Bordás elé került s ugyanazzal a közös multat idéző mosollyal nevetett Zoltánra, mint a szérűben, csak még bizalmasabban. Hogyne, az a szérűbeli mosoly csak az iskolát idézte, de ez az

iskolai a szerűt s a kazaltöve volt Ilonka számára szemében a legnagyobb intimitás. Zoltánban két érzés harcolt. Ilonka húzta őt, mint kerítésen kihajló rózsabimbó, de ennek a bimbónak a mosolyában a mogyoróbokor is ott lidérclett. Félrefordult, nem hátra, csak félre, hogy ne sértsen, de azért a közeledést se kelljen észrevennie. De Ilonka meglovgolta Pagátot s felmászott a nagy cseresznyefára is, mért ép Zoltán elől hátrált volna meg. Piros szája belemerült az összehajlított vajaskenyér egyik felébe s a másikat Zolinak nyújtotta, boldog-szégyenlősen mosolygott, mint aki biztos benne, hogy barátság-ajánlatát elfogadják. Zoltán nézte a vajaskenyérnek a rajta fekvő másik vajaskenyértől pettyes színét s a menekülés ösztönével mondta :

— Nem kell !

Holott nagyon is kellett volna, nem csak a kenyér, de ami a kenyér mögött volt, csakhogy azt is a kenyérral kellett átvenni s ezt nem bírta. Ilonkában egy pillanatra megállt az élet, zöld lett, mint a hernyó, igazi csupa-mirigy kis nő-hernyó lett, rázkódott egyet és elszaladt. Két perc sem telt belé, Kökönyei Gyurka fogai írtak holdat a pompás karéjba s a karéj fölött két csillogó szem kereste Zoltánt, akiről ebben a pillanatban tudott meg egy devalváló származási adatot.

Ez a Kökönyei Gyurka nem volt rossz fiú, különben is ötödikbe járt, a rektor elé s nem illett Zoltánnal szóba elegyednie. De a nagygazda lányától kapott vajaskenyér s a bizalmas közlés fölkavarta a zsellérfiú lelkét, érezte, hogy Ilonka kedvére tesz, ha beleköt Zoltánba. Hazamenet melléje került s úgy, hogy Ilonka, de mások is hallhassák, ráivallt :

— Igaz, hogy apádat elcsapták? Pap volt és elcsapták — magyarázta a többieknek s gonoszul nevetett, ahogy nem szokott.

Zoltán megismerte a szót, ugyanaz volt, amit a mogyoróbokor mögött nem hallott meg. Most nem lehetett siket, újra és újra visszatért a szó, mintha hang-tükrök sora verte volna vissza, a fültanu gyerekek gúnymosolya egy hosszú, két öl széles szájba folyt s ez a roppant száj úgy vigyorogta Zolit, mintha a nadrágját vesztette volna el. Zoltán nyaka előreesett, mintha a Bordás pálcája alá hajtotta volna a fejét s utólszor szétjárt pillantása Ilonka égő szemébe akadt. Abban a szemben az elsütött pofon diadalma ült.

Zoltán nem fakadt sírva. Konok dac verte ki növésnek indult vékonyka testét. Vissza sem nézett a fiúkra, akik gúnyos kiáltásokat küldtek utána, míg a községi-kút terén átbaktatott. Úgy ment, mint akinek a frigidájára köptek s most sátorába vonul a cudarokra tüzet imádkozni. Bosszútervek vijjogtak összeráncolt homloka mögött, olyan volt, mint egy égő csóva, csak az iskola házhéjára kellett volna hajítani. Az izmai, mint automobilrázta házfalak, finoman, de hevesen remegtek s összekocanó fogai indulót vertek ki egymáson. Amikor a házuk elé ért, először döbönt belé ennek a leggyönyörűbb, egyetlen szülői háznak a viskó-volta. Ez az elcsapott pap háza volt s egyszerre

világosan látta a krimzonnal befutott másik házat, a «paplakot», ahogy Lacika mondta. Hát mégis csak ő az igazi tisztelendő?

A keskeny, kivájt téglájú gáderon az apja állt, félkezével a ducnak támaszkodott s nézte a semmit. Újabban gyakran állt így, ezt is az öregség hozta. Zoltán a községházára gondolta őt s most, hogy előtte állt, mint hegyek kinyomta artézi kút, roppant erővel szökött fel megcsúfolt imádata. Mi történt benne? Ott térdelt az apja előtt s kétségbeesetten nyüsztette:

— Úgy-e, nem igaz, hogy elcsapták? Úgy-e, nem csapták el?

A pap visszahozta a semmiből a tekintetét, csontos, bütykös ujjai eleresztették az oszlopot s meghökkenve eszmélt a válságra, amely elkerülhetetlen volt. Nagy, bibliai gesztus moccan fel a lelke alján: fölemelni a fiút s három teljes szóban mondani meg az embersorsot. De hol van az a három szó?

— Ki mondta? — riadt a fiára.

— Az iskolában.

— Majd adok én nekik — ordította Boda műdühe ormáról, amely a magyarázkodás ellen szegzett tehetetlenség volt.

Zoltán helybemeredten figyelte az első szobában föl-alá járkáló indulatot, mint gyerek, aki csak egy szál gyufát dobott el s egy falut lát kigyulladni.

Másnap Boda-pap maga kísérte fel a fiát az iskolába. Zoltán szótlánul, félelem és diadal közt vacogó szívvel követte, mint aki a bosszúálló Istent tudja az oldalán, de fél, hogy a lesújtó villám őt is felpörköli. A gyerekek ép a Perelj uram perlóimmal kezdetű zsoltárt visították, amikor a tisztelendő úr kicsapta az ajtót s Zoltánt maga előtt tolva, a küszöbre dobant. A gyerekek éneke szétfoszlott, mint rostoként szétszaggatott ruha, a kerek fejek buksi napraforgói az ajtó felé igazodtak. Még Bordás is észrevette a helyiség atmoszférájának hirtelen megsűrűsödését, kibontotta szemeit a szemhéjak petyhüdt zacskójából s iparkodott tájékozódni. Előbb a földrajzi helyzetét állította be, aztán a gyerekek érdeklődés-irányát vette figyelembe, legvégül a két jövevényt, akik mögé harmadikul kaján pofával állt a reggeli jókedvét rikoltozó nap.

— Álljatok fel — mondta végre s maga is szétízésítette a széket és asztalt, a dobogó szélére kászált, ott várta be az ünnepélyes képű papot.

— Tanító úr, — mondta Boda-pap, — visszahoztam ezt a fiút. Rút dolog az apát a fiú előtt gyalázní. Nem dícsérem magam, de ezek a hitványok örülhetnének, ha olyan apjuk volna, mint Boda Zoltánnak. A tanító úr dolga, nem az enyém: de ha csak ennyi emberséget csöpögtetnek itt a gyerekekbe, jobb volna az iskolát fölégetni. Ti pedig vigyázatok a szátokra — fordult a tanulók felé s ment, ahogy jött.

De akármilyen jól átgondolta a beszédjét, hisz egy éjtszakányi ideje volt rá, a világoosság, a jó szónoki mű első kelléke hiányzott belőle;

legalább is Bordás olyan hézagokat észlelt, amelyeket csak hosszas faggatással tudott volna betömni. Na, a bolond, gondolta s bágyadt izmai jajongva követelték a Perelj uram perlóimmal dalát. De a fiúk még álltak s Zoltán is ott állt a dobogó előtt, olyan volt az osztály, mint a pillanat Pompéjijéből kiásott légió, amelyet vigyázzban ért a látvázpör.

— Hát te mit mámláskodsz itt, kotródj a helyedre! — förmedt Zoltánra s ez a rivalgás egyszeriben megtörte a tömegszuggerziót. A torony árnyékába lépő pap, még hallhatta a harcos zsidóéneket, amely úgy süvöltött ki az iskolából, mint gőz a biztosítószelepen.

Bordás nem bolygatta a dolgot, kiki gondolja, ami jól esik neki, csak Zoltán ellen esküdött még teljesebb közönyt. A legszívesebben kiirtotta volna az iskolából, de azt úgysem lehetett s azzal a veszett emberrel még sem jó kikötni. Ezt gondolhatták a fiúk is, mert a szünetben Zoltán árvábban maradt, mint odabenn a padok, egymaga lapult az udvar palánkjához, leütötte a fejét s a cipője orrát figyelte makacsul s mozdulatlanul. Most nem ijesztette meg az elszigeteltség, nem szögezték keresztül az idegenkedő szemek. Sziget volt, de az apai győzelem szigete. Mintha egy távoli igazság katonája lett volna, akinek száz golyótól sebzetten is ott kell maradnia a helyén.

Osztályba-menet Ilonka surlódott hozzá :

— Odaadom a sárga plajbászomat — suttogetta s felvetett szemébe Pagát alázata párásodott ki.

Zoltán sosem verekedett, de most ellökte a lányt. Hanem azért ebben a plajbászfélkínálásban érezte meg az apja roppant diadalát.

Zoltán és az apja közt nem esett több szó az elcsapásról. De a fiú olyan kutya-rajongással követte minden moccanását, hogy Boda megérezte, restaurálni kell a megsérült képet, amelyen át ez a gyermek az emberi nagyságot imádja. Az ideál-apává kell egyenesednie, tűz-oszloppá, amelyet a pusztába vetett élet követni tud.

Közeledett a szüret s János, aki bornemissza létire nem sok hasznát látta a Széchy-hegy rászállt szállójének, hívta őket, hogy van egy kis diója, arra jó ám a bor; ő ugyan nem italos ember, de az apja értett a hordókezeléshez.

Egy vasárnap délután Boda-pap föl is cihelődött s beszólt az asszonyhoz :

— Te Irmus, kiviszem a gyereket a János szállójébe.

Azzal nekivágtak a hegynek. Szüret előtti vasárnap volt, a gálíckötől ragyás levelek nem bírták kötőjük alá rejteni csempészárujukát, itt is, ott is kibuggyant egy fűrt, a nagy, szögletes fejű ember, aki a szőlőt szegő őszibarack sornál várt rájuk, itt is, ott is félrehajtott egy levelet.

— No, Zolikám, ez a mézes, ez meg itt a sasza s maga is lecsípett egy szemet.

[Kicipelték a présházból a padot s odatelepedtek a diófa alá. Zoltán

egy téglán diót tört. A dión még rajta volt a zöld héj s szétfeccsenő nedve beföcskölte a tenyerét. Amíg a fehér gerizdekről két körmével fejtegette a zsenge hártját, szótól-szóig követte a beszélgetést, anélkül, hogy egyszer is fölvetette volna a szemét.

Boda céltudóan vitte a beszédet s egyre kisebb körökben kóválygott élete friss sérelme körül. János a földbeclslőkre panaszkodott. Az ő vizes rétjét többre vették föl, mint a bíró kukoricását. Boda az egytetemes cudarság felé tölcserozta a panaszt s amikor a világegyetem minden svihákságát egyetlen képletbe tömörítette, visszapottyant a tulajdon sérelméhez s úgy mutatta, mintha az az ember-mártírium remekbe készített túskekoszorúja lett volna.

— Már a gyerekekben is üldöznek — kanyarodott Zoltán esetére.

Rá se nézett a fiúra, de minden szava a fa alá repült, ahol a diótörő kő gondolt egyet s abba hagyta konok zuhogását.

— Már annak is az orra alá kenik : elcsapták, elcsapták. De kik, azt nem mondják meg. De mért, azt nem keresik. A te apádat elcsapták, ezt mind tudja, de melyik áll elő, hogy sok volt nekik, nemcsak a borítékát cirógatta az Irásnak, de a betűjébe markolt s onnét hajított üszköt ránk, ezért csaptuk el. A szegények papja volt, nem a mienk, a Krisztus papja volt, nem a mienk s mi magunknak akartunk papot, ezért kergettük el.

Fölállt és hatalmas szavakban hívta vissza férfikora méreteit. Volt annyira öreg, hogy a szíve mélyén dűnnyögő «nem egészen úgy volt» szólamot túl tudta kiabálni s volt annyira fiatal, hogy szavaiban a férfi-szenvedély kohóját lobbantotta ki. A két tanítvány, a szögletes paraszt s a guggoló gyerek mozdulatlan hallgatták ezt a gyónást, amely a gyengeség ön-apotheosisává vált. Jánost a bírakra szórt vádak érdekelték, a nagyúri, papi emberekre hulló kövek s mint tiport irtáson rohanó vadkan, vak elvágódással követte nagybátyja gyalázkodásait. Zoltán viszont a legrészletesebb vádon át is csak az egytetemes rosszaságot érezte, amely őrlő haraggal csapkodja, mossa az élet egyetlen világító-tornyát, aki egyszersmind az ő apja is. Nem érdekelte a csípős részletek pikantériája. Neki a szeretet nagy egysége kellett. Rajongani akart s boldog volt, hogy az apja vett annyi fáradságot s hűssé nyujtoztatta magát.

A két férfi behúzódott a pincébe, bort kóstoltak. Zoltán látta a hűvös üreg mélyén csillogva ide-odasétáló üveg-hébert s csodálkozott János bátyján, aki nyugodtan kínálgatott.

— Ez a siller még harmadévi, ez már a lakodalmomon se volt új.

Zoltán szeretett volna kirohanni a világból, annyira teli volt gondolattal és boldogsággal. Csak egy nagy, hajrás futás könnyíthetett a szíven. Nekikaptatott a hegyoldalnak. A szálló közti fákon nyugtalan madarak tördelték a dalt. Hát mégis az ő apja az igazi tisztelendő? Elcsapták, de a jóságáért csapták el. Ez az elcsapás volt a végső igazolás, a mennybemenetel. Mennyire értette, mi történt ott messze a multban.

A sok éves szorongást percek alatt mosta el a bizonyosság ujjongása. A szürkület itt is, ott is egy-egy fátylat ejtett az emberek szeme s a végtelen kéksége közé. A falu fölött egy lábas szenesedő parázs jelezte a nap kialudt pásztor szállását. Az estcsillag oly közel ült a szőlőhegy felső hullámához, hogy Zoltán azt hitte, egy karóval leütheti.

Németh László.

KÖD.

A messziség oly szomorú fehér,
mint csukott kárpit,
mely a földtől az égig fölér.

S jönnek belőle bágyadt hírnökök,
futárok ők, kik
összekötnek túll, engem s a ködöt.

De járadt szája egyiknek se szól —
csak vándorolnak . . .
Oly mindegy : itt, vagy arra valahol . . .

A ködből jöttek s csak én akarok
megtudni mindent :
Hogy laknak-e arra bánatok ?

Van-e valami túl a ködön,
olyan mint erre,
szürke bánat, még szürkébb öröm . . . ?

Kérdezik ott is, indulós szemek :
«Túl a ködfalon —»
énfelém — «csak boldogság remeg ?»

Ha kinyílik majd a fehér kárpit,
meglátjuk egymást
s tüzek helyett a szívünk világit . . . ?

A függönyön túl egyikünk se lát
s a nagy rendező
sohase húzza föl a kortinát . . .

Arady Zsolt.

GULYÁS PÁL VERSEI.

(A Napkelet verspályázatából.)

NYÁRI ZÁPOR.

*Koppan a fák levelén az eső monoton kopogással,
válaszul andalítón reszket a friss üde lomb.
Igy veri lassan a dalnok a cimbalom ércidegét, ha
lágyan az ábrándok tiszta virága fakad.
Hosszú üvegfonalak húzódnak az ég telejéről
a lebegő levegő lengeteg útain át :
táncol az égi fonál, csillog nemes étheri fénye
s milliom apró gömb robban az útköveken.*

*Nézd, az eső sebesen lefutó vonalát : a szobádat
ráccsal övezte körül s börtönöd itt ez a rács !
Ó, mondd, hogy melyik élet jobb : az örökkön-örökké
messzebolyongó Hős útja, ki hasztalanul
sóvárgott a ködbeborult tenger vize hátán
a szeretett honi föld enyhe vidéke felé ?
A mélység játékszere volt, ötszázemeletnyi
vízoszlop fenekén bújt meg alatta a Sors :
ingtak az oszlopok és úgy kongott ércakarátja,
mint a magas tornyok tömbjeiből a harang.*

*Koppan a fák levelén az eső monoton kopogással,
válaszul andalítón reszket a friss üde lomb.
Most zuhan a hideg ég széltört gyémántkupolája !
Most zuhan a Nap s Hold ! Minden alap mozog itt !
Indul a föld, indulnak a fák s bódult zuhatagban
öntve piros vérét indul az emberiség !
Most indítja a természet kerekét . . . S te szoborként
álmodol egy helyben ? Hullj vele hát magad is !*

BÁSTYÁK.

*Megálltam a bástyák alatt
s néztem a felfutó falat,
mely a hajlongó fák fölött
a fellegekbe ütközött.
Mennyi nagysággal van tele !
Ez az erő holt tengere !*

Egy jajgatás, el nem muló !
 Egy megfagyott gyászinduló !
 Ó, mondd, mi az, mi benne áthat
 és összenyomja a sziklákat ?
 Mi leng alatta, mily homály,
 hogy századokig talpon áll ?
 Mi kényszeríti, hogy előre
 nézzen a puszta levegőbe ?
 Hiába mondd, hogy a holt
 művész, kit elfödött a por !
 Ásód hiába bontja ki
 a földet és a csontjai
 fölött hiába hirdeted :
 «Ez álmodta az iveket !»

Az álom mily elomló
 s a bástya mily szilárd !
 A szerelem mily mosolygó
 s milyen komor a váz !
 Hiába kérdezed : mi
 űzte, mily szenvedély . . .
 A szív a bástya mélyiben pihen
 s a bástya hallgat, mint az éj.

ÁBRÁNDOM ESTHARANGJAI.

Nem telek én be sosem veletek, levegőkoszorús fák,
 szelek szelíd harangjai !
 Századokig bámulnám, mint seper át a vidéken
 a lombol űző szélroham.
 Építsék mások Newyork meredek palotáit
 s a Temze-parti dokkokat,
 reszkessen bár végig a Földön a gépbe igazott
 elektromos kör árama,
 lengjen a gép roppant testével a tág levegőbe
 a Krétakor hullőjeként,
 ontsa ki bár egymás vérét a nyugtalan ember
 lerontva kék zsílipjeit,
 öljön meg mindenkit az orvul fojtogató gáz
 a kékszemű kis gyermekel,
 nőjjön a csend tornyokká s a holt emberiségről
 a hús fantomja tűnjön el :
 csontja felett kibomolva túlélük az emberiséget
 a lombok őstörvényei . . .
 Nem telek én be sosem veletek, levegőkoszorús fák,
 ábrándom estharangjai !
 Századokig bámulnám lombotok álmatag árnyát,
 mint a homok ködét a Szfinx.

A SZÍNEK ALVÓ URA.

Alszik a táj szomorún . . . Ó, mondd, hogy a fák tetejéről
 a viruló napfény ingó bástyája hová lett?
 Összeborult a tűnő sugarak szép tűzpalotája!
 Áll csak az ég, a kiterjesztett árnyékú erősség,
 áll csak a tompa homok csillagtalan ősi anyagja.
 Hol van az égi művész, ki befesti aranyra-tilára
 árvácskák ezerét és kékre a hű nefelejtset?
 Hol van a művészek művésze, ki tilkon elosztja
 a sarkantyúvirág levelének zöld erezeljét,
 mint a kerék egy-pontba futó küllőit a mester?
 Hol van most a keresztospók ragyogó fonálával?
 Hol van a lombok szelleme most, a nyugtalan árnyék?
 Alszik a színek erős ura a magas ég ravatalján,
 fénytelemére gomolygva borúl az ezüstködű felhő.

PICI MÉCS.

Ahogy a cica hempereg
 körmei közt a gomolyaggal
 — utánavei magát,
 fut, fut, szalad
 s elkapja a lengő fonalat,
 aztán leheveredik,
 összekeveredik,
 kiltátja piros puha száját
 s lövelli szeme tarka sugarát — :
 gondtalanul
 kisgyerekem
 így szalad át
 a tereken,
 a szoba szűk
 léreín át
 űzi a lét
 guruló fonálát!

Élete egy
 víg gomolygag
 s ő cicaként
 utánaszalad,
 földre terül,
 játszik vele
 s nem tudja, hogy
 ez az ő élete!
 Hajladozik
 karjaival,
 mint a bokor
 gallyaival . . .
 S mint pici mécs
 zárt üvegen,
 lelke szemén
 át ideleng!

HÁZTŰZNÉZŐK.

TENÉKED csak egy gazdag lány kéne.

— Hát még mi nem?

— Legalább négy köblös . . .

A legény fejét hátrakapta a csodálkozás. Úgy nézett a vénasszonyra, mintha eddig soha nem látta volna.

— Négy köblös? ! Jól tuggya kend, hogy nekem egy fél se maratt. Még egyköblös se jönne hozzám.

A vénasszony orrán megcsúszott a pápaszem. Leszaladt előre ugró alsóajkáig. Nem is próbálta visszaigazítani. Felette pislogott át a legényre. Mert a keze nem pihent. Tovább tépdeste a pehelyszálakat a kimeredt csirkéből. Szája ütemre mozgott, mintha segíteni akarna az ujjainak. Megállította, mielőtt új szóformáláshoz fogott volna. S ezzel, mintha a keze is megakadt volna. A csirke hunytszemű feje a forró vízbe csüngött. Lába meredten nyúlt az öreg beesett melléig.

— Itt nem is.

— Hát hun?

A görcsös ujjak megmozdultak. A csirke megfordult közöttük. A ráncos ajkak a tollszedegetés ütemére tördelték a beszédet :

— Majd csak—kapnál—más fa—luba . . .

A legény balkeze a jobbkönyökéhez hajolt. Lassan végigsimított az inge ujján, ahogy megcserélte a karját, mert a bal már nem bírta gonddal megsúlyosodott fejét. Belehunyorgott a petroleumlámpa szíromszerű lángjába. Gépiesen nyúlt a kis kereksavar után, hogy kisebbre húzza a növekedő sárgás fényt, amelyből kékes, hegyes tű kezdett nyelvelni a füstös gerendák felé. Sóhajtása a vénasszonyig ért :

— Ott se én soha . . . Mindenütt csak megtuggyák : hogy marattam el . . .

— Nem a te hibád. Meg oszt, még nem is használja a fődét ez az átkozott . . .

— Ha nem használja is, tudom mán, hogy az övé.

— Nem kell kibeszélni.

— Én nem hazudozok ! Különben is, majd kibeszélné más ! Ha elébb nem, megtuggyák a tudakolók.

A csirke lecsúszott a tollal telt tálba. Felcsapódott a melegvíz a ráncos arcra. Letörülte s ezzel a mozdulattal rendbeszedte az ajkaszélét is, meg a pápaszemet is.

— Avval te ne töröggy ! Majd itt leszek én akkor !

Felállt, mintha hadvezér erősítené merész csatatervét. Szikár alakjából most csakugyan erő sugárzott. Két keze is a csipőjére ült.

— Te csak nézz szét, hogy kit szeretnél. Oszt ne járjon a szád. Hogy kit szeretne?!

Károlyhoz nem talált el az álom. Az eresz alatt feküdt, a széna-tartóban és bámulta az eget. Ritkásan fénylettek át az őszt hirdető csillagok a sötét bársonyon. Őszi féreg szomorú muzsikája búsította még jobban a szívét. A legény megfordult, mintha nem bírná ezt a nagy egyformaságot. A kockás pokróc megszurta az arcát, ahogy rávágta. De kellett most ez a kis égető fájdalom. Kellott, hogy elnyomja azt a nagyobb, ami annyira perzselte szégyen és tehetetlen harag gyötrelmével.

Kit szeretne? Hogy kit szeretne? Hát szerethet ő valakit?!

A szénatartó oldala dübörgött haragos rugásai nyomán. Foga összecsikordult és reszketés húzta ökölbe kezét. Ó, ölni! ölni kellene most! Most kellene ölni, nem akkor, ha majd háború lesz és ártatlan idegenek ellen hajtják! Most, most kellene ölni, mikor tudja, hogy ki az ellensége! És nem kellene előbb gyakorlatoznia, nem kellene katonavonatok rázós nyomorúságán átcammogni hetedhét országon. Nem kellene vakondok módjára föld alatt élnie és hetekig várnia a halált. Csak kettőt kellene lépnie és ezt a beszorult markát megnyitnia. Nem is sok időre, csak addig, míg újra összehuzhatná a harag. De úgy, hogy örökre kiszorítaná a gonosz lelket abból a rossz párából! Így ölni, — ezt igen! Ezt talán még az Isten sem számítaná bűnnek! Nem, — nem bánná ezt még az Isten sem!

Felugrott. Az indulat kilódította puha fekhelyéből. Nem került a kapuhoz. Átvette magát a kerítésen.

Vidám hang harsant mellette és erős kéz fogta a vállát.

— Hová, hová Károly pajtás? Oszt mér kerítésen, mikor kapun is mehetnél?

Oszladozott az agyára borult ködfelhő. Katonatársának mosolygó arca közeledett az övéhez. Incelkedve koppant homlokához a másik barna homloka.

— Más legény mán megtér a beszélgetésből, te meg most indulsz? Tán menyecskéhez visz az utad, hé? Oszt várni kellett, míg elaludt a párja?

Messzire hangzott az őszi hangokból összetevődött csendben az egészséges legénykacagás. De a Károly arcán csak megsokasította a keserűség ráncait.

— Hadd el Lajos! Nincs nékem kedvem macskázni!

Lajos megérezte a megsomorodottságát. Elkomolyodva ölelte vállon.

— Meghiszem. De azért csak megmondhatod, hogy hová iparkoc! Lerázta magáról a pajtása karját.

— Majd megtudod hónap...

Rémülés hajszolta ki a Lajos hangjából :

— Károly! Csak nem akarsz kárt tenni magadba!?

— Addig nem, míg másba nem tettem! Azután meg már úgymint mindegy!

Lajos ellágyult. Feje rásimult a Károly vállára. Erős keze irányította, hogy egyszerre lépjenek. Sötétben magaslott a horizonton a szőlődomb. Arra indult vele. Vonakodva tépte volna magát hatalmából Károly.

— Haggy engem pajtás!... Ha ma nem, hát hónap... Ennek úgymint meg kell lenni. Vagy az egyiknek, vagy mind a kettőnek...

Lajos megállt. A ritkásan rezgő csillagok fényénél is kilobogott az aggódo elszántság a szeméből.

— Hát nem hagylak Károly! Nem hagylak! Mer te sem hagytaél engem! Hányszor mondtam néked útközbe: Haggy itt engem, legalább ne vesszünk ide mind a ketten! Mégis vittél! Csapdosott körülöttünk az Istennyila, mintha lángba borított volna az erdő, — mégis vittél... Pedig én nem tudtam magamon segíteni, hisz a mejjemet összetörte az a fa, améket kivágott az Úr haragja, — a többi meg úgy hajladozott, mintha mind ránk akarna dűlni. Mégse hagytaél... Oszta aszonta a doktor, hogy végem lett volna, ha még egy fél óráig nem kerülök a kezébe... Hát én hogy hagyhatnálak el bajodba téged!?

Ott, ahol megálltak, Károly levetette magát a földre. Beleharapott a harmatos gyepebe és megrázta, hogy gyökerestől szakadt a foga nyomán. Azután a hátára fordult. Ordítva tört a hangja és vádat szórt a világba:

— Mér nem engem ütött le az a fa!? De úgy, hogy marattam volna ott hóttan! Hogy ne állnék most itt, világ csúfjára! Hogy ne hajtana a vérem gyilkosság felé vagy, ha már hajtana, legalább te ne kerülteél volna az utamba! Hiszen így még jobban érzem a magam nyomorúságát!

— Jól gondoltam hát... Csakugyan arra indultál...

— Mi közöd hozzá! Mi közöd hozzá! Azt teszem a magam életivel, amit akarok!

Lajos is ott ült már mellette, a fűben. Kérges keze úgy simogatta összecsapzott haját, mint egy édesanya.

— Én még eddig sose kérdeztem tőled: hogy vót, mint vót... Beszélük a faluba így is, úgy is... Nékem elmondhatnád legalább...

A legény felült, mintha hátbavágtá volna a föld. Öklével verte maga körül a gyepepet.

— Mit tudom én?! Ha én azt tudnám! Hej, ha megtudhatnám! De hát én se tudok többet, mint te! Jöttem haza a katonaságtól, — együtt jöttünk... Tudod, milyen számítással jöttünk...

— Tudom... Hogy elbeszélgettünk, hogy segítünk az öregeknek, de azért megbecsüjük őket, nem úgy, mint más legény...

— Te is tudod, az Isten is tuggya, hogy így akartam volna... Mégis engem vert így meg!

— Dehát biztos az, hogy Németi Zsófia iratta apád a főggyit?

— Irást mutatott... Elatta néki mind a négy köblöst. Nekem mindössze a csonka forduló maradt, — a kis anyai örökségem... De a többinek az ára seahun, se takarédba, se ládafiába... Csak a nagy nyomorúság...

— Mit mondott az öreg: mér atta el?

— Nem mondott a semmit. Hiszen már félhótt vót, mikor haza értem. Se nem mozdult, se nem szólt, csak nézett rám... De úgy nézett, mintha mondani akart volna valamit. Mit tudom én, — lehet, hogy csakugyan elatta neki... Igy kijátszott engem...

Lajos vállat vont.

— Azt tudod úgye, hogy megszógált érte az a rossz pára...

— De akkor se ennyiér! Hiszen más is akad, aki öregemberhe aggya magát. Ha ráirat félköblöst, vagy a szőlőt... Vagy báróm is én, — inkább iratta volna rá a házat, ha mán úgy megvette az eszit... De nem a földet! Igy kódussá tenni az egyetlen gyereket! Húséges fia vótam én, — nem mondhatott rám semmit! Mikor ott láttam az ágyba, kicsordult a könnyem!... De, ha ezt tudom, még a koporsója mellé se álltam volna oda! Nem én! Hadd vitték volna ki, mint a kutyát!

Újra felgyült benne a düh és eltorzította az arcát. A másik legény szánakozó nézése vigasztalni akarta volna, de elfordult tőle. Lajos egy fűszálat kezdett rágni tehetetlenségében. Azután újra megszólalt, hogy beszéddel csalja ki a szomorúságot.

— Ügyvédhe vótál?

— Vótam. Aszongya, hogy rendbe az írás, mer két tanu is van rajta. A pénzt vagy elkötötte az öreg, vagy oda se atta neki az az asszony... De a földet mán nem lehet visszavenni többet. Oszt én mán csak a tengerit törhetem le, — őszí vetést mán ő csináltathat rajta!

Torkához kapott. A szürkefátyollal bevont mezők hosszú csikjai között ott várakozott az a szép forduló is, amelyikbe ő hasíthatott volna barázdát. Micsoda termést adott volna az a búza, amelyiknek ő vetetett volna puha ágyat! De ugyan mivel?!

És kibuggyant belőle minden vesztesége:

— Oda a két ökör is, meg a négy tinó, a tehény, a borjú, a disznók... Csak a két lovat tanáltam a örökségbe... Oszt az állatok paksusa is mind az ő nevéen áll...

— Mér nem próbálsz egyezkedni vélle?

Károly szembefordult vele. A későn kelő hold megsápadt a gyűlölködő arcától.

— Azt is próbáltam.

— Na?

— Tudod, mit mondott?

— Mit te?

— Hogy aszongya: ezt mán tőle az Isten se veheti el, de, ha én akarnám, hát lehetne kettőnké.

— Oszt mit szóltál rá?

— Mit szólhattam vóna? A képibe másztam! Épen azér őrizgettem én magamat katonaságnál, meg más egyebütt, hogy ilyenekkel össze! Ha Sári néném elő nem szalad, csak nem került vóna ki élve a kezemből! Így is a földre teremtettem a fejről a selyemkeszkenőt, de úgy, hogy haj is maradt benne! Bár végeztem vóna vele akkor!... Na, de most!

Nekirohant a szendergő falunak.

Lajos utána iramodott.

Zakatolt a melle, mire elérte a vadul vágatót. Vállába markolt, hogy hátratántorodott.

— Állj meg hát te, háborodott!

Károly nekifordult. Ebben a pillanatban halálos ellenségnek érezte az útját keresztezőt. Megkapta a karját.

Összefeszült a két legény izma. Ropogtak gyilkos szorításuktól a csontok. Jobbra-balra hajladozott a két sugár test. Megbírkózott a barátság az ölésvágyával.

Károly csak akkor érezte meg, hogy mit tesz, mikor a Lajos feje hátrakoppant egy nagy diófához. Utánakapott a tántorgónak és megtartotta. Szétnézett, mintha álomból ébredne. Kivörösítette a másik sáppadozása.

— Lajos, csak nem...

Bágyadt mosolygás járt a felelet előtt:

— Maj megöltél, te bolond...

— Térj ki az utamból pajtás!... Vesztett ember lettem én!

Lajos odavezette kezét a tarkójához, ahol gyorsan dudorodott az ütés helye.

— Haragszol rám pajtás?... Üss meg engem Lajos!

— Sajnálak Károly...

A szelíd szavak megenyhítették a megkeményedett szívet. Könnyé olvasztották a haragot és keserűséget. Sírt a legény, mint az anyja, az apja halálos ágyánál.

És a könnyek hozták a vágyat, hogy tegyen valamit. Meg kellene ölelnie ezt a hűséges fiút... Vagy le kellene borulnia a földre... vagy elfutni a világból, messze, messze... Dehát hova futhatna a gyilkos-ságra hajtó vére elől?!

Nem jött megváltó elhatározás. Csak tapogatta a Lajos fejét és tehetetlen ügyetlenséggel topogott körülötte. Szavakban torlódott ki minden elfojtott keserűsége:

— Hát sajnálhac is... Mer te se tucc mindent... Én is csak ma tttam meg, hogy Sári néném ráterelte a szót... Mer látod, nékem mindenképen befellegzett pajtás. Hát oda állhatok én egy lyány elé, hogy ossza meg velem azt a nagy szegénységet?

A másik felderült.

— Lám, hát mégis van valakid... Sose beszéltél róla...

A legény nézése el nem fordult volna a felfelé igyekező holdról, mintha onnan olvasná le a feleletet.

— Csak lehetett volna... De nem itt, — más faluba...

— Ahán! Azér nem jártál hát itt senkihe! Mer aho...

— Aho se... Még nem... Csak kéccer láttam mindössze, — az anyám lyánykori cimborájának vót a lyánya... Az ides temetésire eljött anyjostól, — én meg elmentem az apja temetésire... Ennyi vót az egész.

Egyre lágyabbá tette hangját az eddig még soha el nem mondott vallomás. A csend most úgy figyelt, mintha hallani akarná a szíve dobogását is.

— Most hallok, hogy meghótt az anyja is... Épen olyan árva, mint én...

— Na látod... Hát vedd el, hogy ne legyetek árvák...

— Igy, kódusan támiccsak elébe? Öt köblös főggye van, oszt eggyes lyány... Nem is tudom, mér nem ment még férhe...

— Hátha rád vár te...

— Éngem nem is ismer...

— Csak úgy, mint te őt...

— Az is igaz...

Most Lajos megtalálta azt a mozdulatot, amelyet Károly az előbb hiába keresett. Magához ölelte a másikat s most már indult vele a falu felé.

— Ettél te mámma, pajtás?

Csodálkozás világított sötét szeméből.

— Hogyne ettem volna!

— Tisztálkottál is tennap?

— Persze, hogy tisztálkottam.

— Hát én aszondom néked Károly, hogy bolond vagy, ha arra gondolsz, ami lehetett volna. Gondojj arra, ami lehet! A te megélhetésedet ezután is kikeresi a két kezed. Nem mondhattya rád az asszony, hogy ő tart el... Próbájj szerencsét annál a kis lyánynál, oszt lakodal-mazzunk együtt.

Hazáig szorongatta kezét a magára talált legény.

* * *

És úgy látszott, hogy Kardos Kati is úgy gondolkozott, mint Lajos. Mikor vasárnap beállított hozzá Károly, hogy valami jóféle vetőmag búzát keres, ő vót az, aki a szomorú találkozásairól kezdett beszélni. S ezzel a két halott anya belebegett a magányos leány tiszta szobájába. Leültek egymás mellé a karospadra. Nézték a piruló Katit s a kalapját forgató legényt. Összemosolyogtak.

Legalább Károly olyan világosan látta a maga édesanyjának bátorító arcát, hogy megértette az ajka mozdulását is. Lám, — hát ő is azt suttozza, amit a szíve diktál:

— Mondd meg neki, hogy marattál el...

A vér felszökött az arcába. Behúnyta a szemét, hogy ne lássa azt a biztató mosolygást. De így még jobban látta. Még sem mert magáról beszélni. Nem lehet ezt így, egyszerre elmondani... Majd, ha kicsit jobban összehajolnak... Bár, még akkor is szolgáskorba sülyedhet a leány szemében... Jobb is lenne soha vissza nem jönni...

A leány lassan simogatta az asztal szélét. Mindig elkapta a szemét, ha magán érezte a legény nézését. Csak a pillája alól próbálta lesni a barnára sült arcot. És próbálta találgatni a búzáról ejtett halk szavak igazi értelmét. Mikor a kapuig kísérte, megremegett a hangja:

— Vasárnapra kimérem, — oszt, ha szekérral jön, elviheti...

Hívás és reménykedés lappangott a közönyös mondásban. A legény megértette és csak azért sem akart többet jönni. Hanem a leány arca belekísértett az álmaiba. Tengeritörésen is őt látta a magukat kellettően hajladozó leányokon túl. Szébbnek. Jobbnak. Neki valóbbnak...

* * *

Nem oda indult. A szőlődombon járt már. Menésközben mogyoróbotot vágott. Azt faragsálta csikosra, kockásra. Csak a sövénygarágya előtt torpant vissza, mintha valaki nevén szólította volna. Belevágott a levegőbe. Hátravetődött a feje a csakazértis elszántságtól. Átlépett az árkon és el sem eresztette nézéséből a szomszéd falu tornyát, míg a tövébe nem ért.

A kapu előtt visszahőkölt. Úgy érezte magát, mint aki fényes nappal lopáshoz készül. Talán el is ment volna, ha a várakozó Kati elébe nem fut az eresz alól. Mosolygása megállította vonakodó lábát. S a keze is gyámoltalanul pihent meg egy pillanatra a leányéban.

— Kimértem a búzát... Jól megmértem a köblöt... De megint csak gyalog jött.

A ház becsalta őket. Ültek a hűvös félhomályban. A búzát el is felejtették már. Gyermekkori emlékeket színesítettek fel egymás tiszteletére. Az anyák újra ott ültek a karospadon. De most már ki s be járkált a közönyös apa emléke is. Szomorúan vádolta a leány hangja:

— Alig nézett rám, mer egyre fiú után vágyott... Engem csak édesanyám szeretett. De az osztán nagyon...

— Éngem se szerethetett az apám...

— Mér nem? Hiszen maga fiú vót... Magának hasznát is vehette. Meg jó kezekre hagyhatta a vagyonyát...

Az a halvány alak ott, a másik mellett újra bölintott a fia felé. Most könnyű lett volna utat találni a mondanivalójához. De a leány tovább duruzsolt:

— Éngem azért nem szeretett az apám, hogy miattam kerül idegenbe a vagyom. Csak édes biztatott mindig, hogy... hogy...

Megint ott imbolygott közöttük az útverő szó. De Károly eltiporta. Beleharapott a szájába. Felállt.

— Hát Isten megálgyon Kati...

— Mán megy?

Ott remegett a sajnálkozás az ajkán. Le is görbült egy kicsit, mintha sírásra ösztökélné valami. Nagyon kellett vigyáznia, hogy ura maradjon a hangjának.

— De a búza... Mikor jön a búzáér...

A legény nem felelt. Dübbenő lépésekkel verte a tornác tapasztását. A kilincset úgy megcsavarta, mintha el akarta volna vinni örök emlékül. Nem nézett hátra a kapuhoz támaszkodó leányra. Csak a falu nevét mutogató táblánál mondta meg a választ:

— Soha.

* * *

Harmadik vasárnap is ballagott az előzők után. Lassan ballagott. Kati legalább azt hitte: soha nem ér el annyira, hogy ma legyen belőle. Pedig nem vendégelte az unalmat. Várásra öltöztette a házat. Szorongását és örömét, bizonytalanságát és reménykedését beállította a munka szolgálatába. Vasárnap reggelre úgy ragyogott a háza kívül-belül, mintha hét bébillér tett volna éjjelt nappallá. Pedig a leány mindent egyedül végzett, — így akarta odaadni a várakozását a legénynek.

Előszálingóztak a rokonok is, nehogy a legény kivetettnek hihesse a leányt. A kerítések szürke csíkja felett meg leskelődő fejekből koszorú virult ki vasárnap délután. Híre futott az egész faluban, hogy leánynézőt vár Kardos Kati.

A templomból kijövőök bekémlelő szeme is a legény szekerét kereste. A kerítések támasztói már nyíltan nekikönyököltek a várakozásnak. Terefere is indult a késlekedő legény elébe. S mire az öt óra eljött, három asszony is vitte a hírt, hogy hoppon maradt Kardos Kati.

A korán beálló este előkövetelte a lámpát. A végsőkéig felajzott szorongás most valami tettet kapott levezetőül. Igazgatta a leány a tisztára törült üveget, mikor bekopogtattak a néma szobába.

A szíve felsikoltott örömeiben — félt, hogy ezt más is meghallhatja. Majd összeroppant a pohos üveg, ahogy benyomta a cakkos rézkeretbe. Még a kezét is megsütötte kissé, ahogy tartójába lendítette a világosságot hintő szerszámot.

A kopogtatás felriasztotta a kemence mellett bóbiskoló négy vénasszonyt is. Összenéztek és csupa szemmé váló figyélssel fordultak az ajtó felé.

De a legény helyett csak egy öregasszony óvakodott be a bátorító hívásra.

— Jó estét aggyon Isten... Azt se tudom, jó helyt járok i...

A legőregebb asszony odapapucsolt a vendég elébe:

— Ez a Kardos Kati háza. Én meg az anyja tesvére vagyok. Mónár Ágnes, szógálatyára. Az uramat meg Balog Imrének híjják.

— Isten éltesse. Nevem Kovács Sára... A Kovács Károly édesapja édestestvérem vót.

Felszabadult szívből szakadt az udvariaskodás :

— Isten éltesse! Kerüjjön bejjebb minállunk!

Fürkészve nézték egymást, míg a piruló Kati kötője alatt egyre fényesedett a vendégszék. Sári néni érezte a megbecsülést. Elégedetten leereszkedett. Értékelve jártatta nézését a magasra vetett ágyakon, a csinos almáriomon és a fehérén ragyogó falon. De a leányról még nem vett tudomást.

— Kovács Károly ecsém a mult heteken valami vetőmagbúza erányába járt vót itt... Gondolom, ma akart érte jönni, szekérral. De az este elhajtották gömecset hordani... Csak istentelenség ez, két napi járófödre veretni a szegény jószágot! Oszt a maga munkáját meg haggya abba minden ember ebbe a nagy dolog üdőbe... Hát mondom, mán csak segíték rajta, amit tudok, — megnézem magam azt az életet...

A leány szíve hangosan dalolt. Minden töprengést kisodort belőle ez a magyarázat.

— Eriggy csak Kati! Hozzál egy kis mustrát, fiam.

Mintha csak most venné észre, alaposan szemügyre vette a leányt is.

— Ez vóna az a kis hajadon, aki ángyom temetésin ott járt vót? Jól kibigyerettél lyányom!

Elismerően bólintott felé s a távozása után közelebb húzta székét a kemencéhez. Bólintott a másik három asszony felé is, jelezve, hogy őket is be akarja vonni a tanácskozásba.

— Úgy nézem, szép egy pár lehetne belőlük... Helyre legény az az én ecsém.

— Na, Kati se utósó...

— Nem mondom, szemrevaló...

— Meg milyen dógos e!

— Oszt árva!

— Senki se piszkál az ura keze alá!

— Az én ecsém se ád anyóst az asszonynak...

— Hát nem.

Ágnes néni lassan lapogatta az abroszba szőtt piroscsíkot.

— Mink se bánánk, ha asszonysorba kerülne ez a lyány...

Csak épen, hogy nem más falusi legénynek szántuk vóna...

— Megeshetik, hogy ecsém eljönne ide a kedvéér...

— Idee jöön-neee...?

Nyujtották a szót, mint a rétestésztát. Sári néni ijedten látta a vénasszonyok összenézését. Egyik jobbra csóválta a fejét, a másik balra. A hümmögetésük között gyanakodás bujkált. A legmérgeőbb tekintetű talált leghamarabb epés kérdést:

— Micsoda férfi az, aki egy lyány kedvéér odahagyná a maga vagyonnyát?! Úgy láccik, mégis csak igaz lehet, amit ez a Sánta Tót Elek beszélt vót!

Sári néni az öccse tudta nélkül jött, hogy előbbresegítse a dolgát.

Öreg szíve most ijedten vonaglott. Jaj Istenem, ha kárt csinált neki! ... Pedig milyen nagy ügyel-bajjal tudta ki tőle, hogy hol járt két vasárnap ... Vigyázni, vigyázni, nehogy rontson segítség helyett!

Ijedtségében is ura maradt az eszének. Nem tért ki a gyanusítás elől. Maga fogózott bele a szóba:

— Tán mán beszélnek is az ecsémről!? Osztán mit, hadd hajjam! Ágnes néni rosszalóan intett a szószátyár felé:

— Mit jár mindig a szád!

Sári néni fogta az irányítást:

— Nem árt a, ha kibeszéli az ember, ami a lelkén van ... Legelőbb kiviláglik, hogy mivel akarják szétszólni a fiatalokat az irigyek ...

Szája elé kapott kezefeje mellől, suttogott a szószátyár, de úgy, hogy mindenki hallja.

— Hát mán csak megmondom ... Aszongyák: szép asszonyra testálta a vagyonyját öreg Kovács Péter ...

— Testálta a majd megmondom: kire! Mán mér is testálta vóna!? Hiszen vót néki maga gyereke! Jó gyereke!

Három asszony hittel bölintgatott, — de a negyedik csak nem hagyta a maga igazát:

— Azt is mongyák, hogy még az állatokat is néki hatta!

Az állatokat?! Vigyázni, vigyázni, itt nagy baj lehet!

A Sári néni esze végigszaladt az egyik utcason, — végig a másikon is. Felszámolta a jóakarókat: a koma jó ember ... A két szomszéddal sem lesz baj ... Máté Lajos meg igaz embere Károlynak ... Meg lehetne ezt csinálni a fiú tudta nélkül is!

— Hát én nem akarok meggyőzni senkit. Győzőggyék meg mindenki maga. Ha az ecsémet egész hétre el nem hajtották vóna, aszondanám, hogy jöjjenek el kentek mán a héten háztűznézőbe. Dehát ő fuvarba indul szeredán újra ...

Megfogta az Ágnes megvillanó nézését, mielőtt a rosszhír hozójához ért volna. Megkönnyebbült sóhaj emelgette a réklíjét. Jól van ... Így van nagyon jól ...

— Dehát majd eljönnek kentek, mikor otthon lesz a fiú, osztán széjjelnéznek alaposan ... Jöjjenek is el mind a négyen! Több szem többet lát.

— Elég, ha min ketten megyünk a gazdámval ...

Három tiltakozó szempár fordult Ágnes felé, de az öregasszony pillantása hamar belemondta mindegyikbe a maga gondolatát. Megértették egymást. És Sári néni hiába invitálta őket.

— Elég, ha Ágnesék mennek ... Szükségtelen az a sok látó ...

Mire Kati visszakerült, már a vendégek névsorát állígtatták össze, — hátha hamarosan odáig jutnak most már! ... A leány belépése megakasztotta a tervezetést. Kötényében odatartotta a búzáat. Szakértelemmel eresztgette egyik kezéből a másikba az acélos szemeket az öregasszony.

— Hát igazán szép, egészséges szemek... Érdemes vót eljönni érte más faluból!

Rávigyorgott a kemencét körülülőkre. Megveregette a leány arcát. Megigazgatta fején a hárászkendőt. Felhúzta a hátamögé csúszott posztókendőt. Felállt, hogy sorba kezét fogjon az asszonyokkal, mint aki menni akar. Mégis ott marasztotta egy-két szó nemcsak vacsorára, hanem alvásra is. Nem árt az, ha eszik a szép leány főztjéből. Az ágyruha között meg épen alaposan széjjel kell nézni. Mert hátha deszkával van kipóckolva az ágy s a deszka felett szégyenkezik három párna, — mint például az ő szegény öccse kifosztott házában?!

* * *

Szerdán este indult el Károly második fuvarra s még akkor éjjel kiteltek az ágyak párnákkal, dunyhákkal. Sári néni nem csak a magáét hordta át, hanem elhozta a menyecske leányáét is. Úgy duzzadtak az ágyak, mint eső után a pöffeteg. A pitvarba meg még új szegeket is kellett verni a sok mázastényérnek. A komót is elnyelte a sok szöttes ruhát. S az éjtszaka elrejtette a rossz szemek elől a Kovács portára besorjázó állatkaravánt. Disznók, borjúk, tehének, tinók és ökrök ballagtak a megaljazott istállókba, hogy éjjeli ittlevésüket is bizonyítsa a reggel. Úgy elkészítette a háztűznézést Sári néni, hogy csak a jó emberek tudtak róla, de azok azután alaposan tudták: mit kell mondaniuk, ha reájuk kerül a sor!

A későn jövő hajnal sorba keltegette a másik falu vénasszonyait. A Molnár Ágnes ura morogva kenegette a szekerét. Ősz bajúszát még fehérebbé havazta a dér. Összevont szemöldöke alól kedvetlenül pislogott megtört szeme.

Annál fürgébben lábatlankodott körülötte Ágnes néni.

— Jó ülést rakjon, gazdám... Méhesnének mingyár a derekába áll a szekérrázás...

— Maradna itthon...

— Ugyan, gazdám, ne morogjon mán... Még ugyan nagy köszönettel tartozunk néki, hogy eljön tudakolni.

— Ha nem jönne, akadna más... Tik asszonyok félhóttan is mind szer vattok az ilyesmire.

Ágnes befordult az elemőzsiás kosárért. Pakolhatott nyugodtan, míg ura a szekérral elkészült, malac már nem sírt, aprójószág nem rimánkodott utána. Mind ellátta felkelés után. Jóféle szikkadt szalonna, fél disznóláb, puhakenyér került a vászonruhákba. Vereshagyma is, válogatott szép. Jó emelintet volt így, megrakva a garaboly. Az ura megint csak akadékoskodni kezdett, hogy feléje tipegett vele:

— Hát e mán minek? Hiszen úgyis megmarasztódunk tán?

— Hátha mégis csak a kőkeresztnél étetünk? Sose tudhattya az ember, hun mire jár!

— Ti dógotok! De az is igaz, hogy boszorkány minden vénasszony!

Ahogy a kapun besorjáltak, bizony, csak a seprülő hiányzott alóluk. Négyen jöttek: a temető alól került hozzájuk az öreg Juli. Nem volt ugyan rokon, de mestere volt a tudakolásnak. Így az este hozzá is beszólt Ágnes néni.

A gazda elkészült a befogással. Egykedvűen lógatták fejüket a lovak. Hátra sem néztek, mikor az öregember fellépett a felhércen.

— Na, felülhettek...

Mintha varjúsereg igyekezett volna a szekérre. Sötétruhájuk állott szaga átdohosította a levegőt. Összeaszott testüket nem sokáig kellett egyengetniük. Jól elérték. Három hátul, kettő szembefordulva velük.

Az öreg arrébb húzta a vállát, ahogy hozzáért a középsőhöz. Körülményesen pipára gyujtott és megrántotta a bekecsét:

— Mehetünk?

Sipítva kérdezte az utólag meghívott:

— Katiho nem kék beköszönni?

— Bolond ez a lány... Nem teccik néki, hogy így eljárunk a dógába. Aszongya: kettőjük sora vóna e...

— Mind ilyen manapság... Az én lányom is így tett vót...

Mit tuggya azt az efjúság, hogy mi válik hasznára?

A keréklánc megzörrent. A kisbalta himbálózni kezdett fészkeben. Három vénasszonyt hátrarántott a megindult szekér, a két elülülő meg megbukott, mintha hajbókolva köszöntené a házat. A két ló csendes poroszkálásba fogott. A gazda az ostorral meg-meglegyintette őket. Pokol fenekére kívánta a fecsegő vénasszonyokat. Maga nem szólt. Még a pipát sem vette ki útközben, csak átlódította egyik agyaráról a másikra.

Nem is nagyon igyekezett. Úgy mentek a lovak, ahogy akartak. A legyezgetés inkább csak a reájuk tapadó őszilegyeket hajtogatta volna. De nem nagyon serkentette sem a kicsi, sem a nagy állatokat.

Mégis csak feltűnedeztek sokára a szomszéd falu első házai. Kucskáltak a sárgult akácok közül, mintha őket lesnék. Ágnes néni legalább úgy érezte, hogy még ezek is árulóik lehetnek. Megrántotta az ura karját:

— Mi baj, na!

— Ájjék meg hát kend! Hadd szájjanak le Julisék!

Kicsi mozdulásra megálltak a lovak. A vénasszonyok lekászolódtak. Háttal mászott le a szekérről mindegyik, nagy kapaszkodással.

Ágnes néni eligazodott a hátulsó ülésen. Módosan szétteregette a ruháját, mintha egyedül jött volna.

— Na, osztán nyitva legyen a két fületek!

— Magának meg a szeme!

— Ne féjjetek! Eccerre meglátok én mindent! Csak osztán, ha értem jöttök, incsen, aki jó hírt hoz!

— Nem először tudakolunk!

— Jó, jó, csak azér mondom!

Előrehajolt a kosár után. Kiegyengette szalmatokjából a pálinkás-üveget. Lenyújtotta a legidősebbnek :

— Hasznájjátok egészséggel !

Sorba járt az üveg. Lekortyogott az ital a hátrahajló nyakak nyeldeklőjén. Julis néni vissza akarta adni a felére apadt italt. De Ágnes intett száraz kezével.

— Csak vigyétek magatokkal. Elkél ebbe a hűvös üdöbe.

A gazda megsuhogtatta az ostort. Szorosabbra fogta a gyeplőt. Szaporább kocogással indultak a lovak és port vertek a lent állók orrába.

A szekeret nem fogadta kíváncsiak leskelődő szemének kereszt-tüze. Csak Sári néni futott a kapu elé. Ő is csak úgy, háziasan öltözve : vászonkötő volt előtte, jelezve, hogy a világért sem várt mára vendéget. Hangos óbégatással tárta széjjel a nagykapu két szárnyát.

— Jaj, hogy épen most jöttek ! . . . Hogy épen most tettek jönni ! Se gazda, se szekér, se ló . . . Csak a nagy rendetlenség !

Az Ágnes néni szeme azonnal lefényképezte, hogy az udvar csakugyan sepretnen, de azt is meglátta, hogy a trágyadomb kicsi. Tetszés bólintgattatta a fejét : itt igazán nem várhatták őket, mégis meglátszik, hogy szorgalmas a legény ! Nem sokáig túri udvarán a szemetet !

Jobbra-balra nézegetve haladt befelé. A gazda az udvaron maradt. Újra megtömte a pipáját. Nem törődött az asszonyi mesterséggel. Egykedvűen süttette magát az erősödő nappal.

A házbeli is nagyon megtetszett Ágnes néninek. Maga Sári néni is. Sziveskedve mutogatott mindent. Húzogatta a fiókokat. Felnyitotta a kamrában a hússzózó tetejét is : még most is akadt benne füstölthús is, sósszalonna is. A kamara telve. A zöldség nagyrésze elvermelve. A krumplitermés felett is hegyes halmok dombosodtak a kertben.

Jól mutattak az istállók is. Címeres ökrök kérőztek nagy lomhán. Fürgébb tinók öklelőzni próbáltak jókedvükben. A kis bornyúk szorultak egy kicsit a kis jászol mellett. A három tehénnek is szűk volt a hely. Sári néni magyarázta is :

— Nagyobbítani kék mán ezt az istállót. De ecsém halasztotta, asszonya, hogy ebbe mán másnak is lesz beleszólása . . .

Mosolygás húzta szét az Ágnes néni száját. A másik tovább fűzte a szót :

— Bizon, magam se bánám mán, ha odáig jutnánk, mer tuggya, én viselem gongyát ennek az árvának. Oszt itt is lenni, otthon is helyt állni, csak sok mán egy ilyen öregcselédnek . . . Megyek is én, mihelyst asszonyt hoz a házho . . . Megyek én vissza a magam portájára . . . Nem rontanám én a békességet a fiatalok közt a világér se . . .

Hogy ebben az irányban is szétpermetezte a megnyugvást, Ágnes néni le is ült pihenni. Sári néni tyúk után szaladt, ő meg ölbetett kézzel nézegette a falon mászkáló őszilegyeket. Elringatta a megelégedés. Megtörte ugyan egy kicsit az út, de hát mit meg nem tenne az ember a test-

vére árvájáért... Na, ide nyugodtan elengedheti... Nem eszi meg a szegénység az asszony vagyonát!

Nyílt az ajtó. Jött az első tudakoló. Utána aggódó arccal Sári néni. Szíve a rémülés nótáját fűtta. Jaj, hát ezek nem csak magukban jöttek! Ki tudja, hányan hány felé indultak! Teremtő Istenem, csak most az egyszer segíts meg!

Nem láthatta a bejövő arcát, de az Ágnes felcsillanó szeméből ő is megnyugvást merített. Most hát még nincs baj!

A jövevény kerülgette szavaival az igazságot:

— A sógoromnál jártam vót valami újbór ügyibe... Megláttam az udvaron a szekerüket. Azér fordultam be, hogy hátha hazavinnének magukkal...

— Szívesen, csak mink még várunk egy kicsit... Hátha hazakerülne a fiatal gazda?

— Meg mán én készítem a délebédet is... Mán csak tiszteljék meg a főztömet mind a hárman...

— Nagyon megköszönnyük, de nem úgy számítottunk...

— Legkivált meg én...

De a szabódás csak látszólagos volt. Akartak maradni és maradniuk kellett: hiszen várták a többi hírhozót.

Sári néni nem volt sem holt, sem eleven. Össze-vissza tett-vett. Most már bizonyos, hogy többedmagukkal jöttek... Sok jó emberüket feljárt ugyan, de a tudakolók nem a jó emberekhez szoktak bemenni! Szinte aléldezva figyelte a kapu csattanását. Krumplihámozás közben bele is szaladt ujjába a kés. Öreg vére lustán ült reá az előkapott rongyra.

Míg Ágnes a sebet bekötözte, befutott Rébék is. Szapora hunyorgással jelezte, hogy minden rendben van. De szegény Sári nem sokáig reménykedhetett. Dobbanó lépésekkel jött a félelmes Juli. Be sem köszönt. Csak megrántotta az Ágnes réklijét:

— Mehetünk!

Mintha drótot rántott volna a hangja: egyszerre felugrott a két asszony.

— Szóltam mán Eszternek is, hogy ne menjen tovább. Kint noszogtattya uradat!

Sári ernyedten tördelte a kezét. Egészen összeroskadt a tál felett.

— De hát mit hallott kend! Mit hallhatott kend?

Vigyorogva nézte végig Julis. Keményen vagdosta minden szavával:

— A jó szerencse egy menyecskéhe vitt. Az egy kis írást mutatott... Ha azt az írást nem tették vóna, eljöhetett vóna ide más faluból Kardos Kati! De így mán még csak szögájának se fogadhatná meg Kovács Károlyt!

Diadalmasan egyenesedett fel a feje. Olyan volt, mint egy örömmépet ülő vén varjú:

— Hordhattya mán kend haza a sok dunyhát, párnát! Eregetheti gazdjához a sok köcsönkért jószágot. Túljártunk a kentek eszín!

Tenyérébe csapkodva jobbra-balra hajlongott a másik három asszony.

— Hallottak már ilyet?!

— Így akarták befogni ezt a szegény árvát!

— Szógalló való Kovács Károlyho, nem öt köblös lány!

— De még a falu is kimaeszkáz majd véllünk, hogy ilyen helyen kereskettünk!

Szedelőzködtek. De a gyalázkodó szavak tovább surrantak ide-oda.

Sári támolyogva tapogatott egy magasabb székig. Hangtalanul roskadt le rá. Nem talált feleletet a szörnyű sértésekre. Vörös szemhéja leereszkedett szemére, hogy elrejtse a gúnyos pillantások elől. De nagy könnyei szakadatlanul gördültek arcára. Feje úgy járt, mint a sirató-asszonyoké szokott. Siratta is öccse elveszett életét, mikor a többieket kívül hagyta a jól bevágott ajtó. Hangosan tördelte panaszát a csendbe a hűséges rokon:

— Szegény, szegény Károly... Hát a te sorsodon nem segíthet senki! Még a te jó nénéd se segíthet hát rajtad... Pedig anyád helyett anyádként szeretlek!

Új gondolat világított be a szomorúságába. Hát még az a nagy csúfság? Mit szól majd ez a szegény fiú, hogy így világ szájára került? Mit szól, ha megtudja: milyen csalásra vetemedett érte? Hiszen nagyon is jól érezte a maga szegénységét. Azért is nem akart elmenni a leányhoz... Tudta nélkül ment gyalogsátánkodni is... És hát ez is ilyen balul ütött ki...

Még az alkonyat is ott találta a széken. Csak a fejést követelő tehenek bőgése riasztotta ki a tétlenségből. De a szíve csak nem tudott megnyugodni. Hazaeresztgette az idegen teheneket. Megfejte a magáét. De fel sem forralta a reggelre valót, csak betette a tejet az asztalra. Visszaszaladt az öccse házához. Jól bezárta és bedugta a kulcsot az ereszbe. Körülnézett a házban, mintha utoljára látná. Úgy ment el, mint aki soha sem készül vissza.

* * *

Nagyokat döccent a kövek között a két szekér. Az apróbb kavicsonkokon egymás után ballagott a gyalogúton a két jó barát. Új hold sarlója hasogatta a fellegeket. Komoran nőttek fel két oldalt a fenyők. Még fehérebbnek mutatták az amúgy is fehéren kanyargó hegyi utat. Nekibúsulva tolta hátrább kalapját Károly.

— Veszett vóna meg, aki ezt kitanálta! Hogy egynapi járó földet mennyen az ember egy szekér gömecsér! Oszd fel ide, a hegyek közé, ahun még a fa is idegen! Nézd csak, hogy konyít az én szürkém... Úgy fél az ártatlan, mintha farkast érezne... Hej, ha vóna bennünk egy kis kurázi... De azt mondanánk, hogy mennyen, akinek jól esik!

Lajos hátranézett a vállán keresztül. Máskor meleg hangja most gúnyosra torzult.

— Neked jó e most... Legalább nem mondhatták rád, hogy tudója vótál valaminek...

— Tudója?... Minek te?

— Hát annak, amit csináltatok.

Károly megállt.

— Amit csináltunk? Hát mit csináltunk? Kivel csináltuk?

— Ugyan, ne tedd magad.

— Te Lajos, eccer mán megbirkóztam véled! Beszéjj magyarul, ha nem akarod, hogy még eccer megrázzalak!

— Beszélhetek úgy is: nem vártam vóna tölled ilyen csalárdságot!

— Miféle csalárdságot?

— Károly, te ennek előtte nem vótál ilyen! Úgy megvette vóna a vagyon az eszedet, hogy így csúffá teszed miatta azt a szegény lyányt?!

— De most mán igazán beszéjj! Miféle lyányt teszek én csúffá, te?

Hiszen nem járok én egyhe se!

— Nem a mi falunkba... De jársz Kardos Katiho!

A legény arca elváltozott. Haragos pirosságára ráterült a sápadtság. Szeme a földet kereste.

— Hát mán ezt is kikuttatátok...

— Könnyű vót kitunni. Széltibe beszélte Sári nénéd, hogy ma vagy hónap háztűznézőbe jönnek...

— Kik, te bolond...

— A Kardos Kati bátya, meg a nénye.

— Asse tuttam, hogy ilyen is van neki... Oszt mihozzánk jönnek?!

A két szekér jól elhaladt, de a két legény nem eredt utána. Álltak a fenyők alatt és nézték egymást, mintha idegenek kutatnák egymás lelkét.

— Károly, legalább előttem ne hazudozz! Mér kértétek el a két ökrünket mára?

— A ti két ökrötöket?

— Meg az ángyoméék tehenét, meg a Kóróék disznóját, meg a parádés szerszámunkat, meg a sok házbéli ruhát, meg innen-onnan a sok mindent...

— Azt a keserves mindenségit ennek a cudar világnak! Lajos, nemcsak macskázol te én véllem?! Igaz lelkedre beszélsz most? Ki monta ezt néked?!

— Nénéd járta fel a falut... Ő tanított ki mindenkit, hogy mit mongyanak a tudakolóknak.

— Oszt te azt hitted? Te elhitted, hogy én is tuttam rólla?

— Hát mit hihettem vóna?

— Lajos, azt hittem mindig, hogy igaz emberem vagy.

— Ha nem az vónék, otthon is marattam vóna, hogy kiaggyak rajtad... De hát itt vagyok...

— Phü!

Kiszabadult a sok visszafojtott indulat a legény kebléből. Két ökle a levegőbe fenyegetett, mintha fejbe akarna vágni valakit.

— Megölöm azt a vénasszonyt!

— De mindig ölhetnéked van hé. A te helyedbe én mást tennék.

— Hát mit tehessek?

— Nénédet ne bándd . . . Jót akar az Istenadta. Láta, hogy bánt a szegénységed, hát hazudott helyetted is. Én nem hazudnék . . . Ha szegény vagyok, szegény vagyok. Szeressen így is, aki szeretni akar!

— Könnyű néked!

— Nem mondom, mer könnyebb, mint néked . . . De a szegénységnél is nehezebb a szégyen.

Az összeszorított fogak közül kínlódva csúszott a szó:

— Te!

— Ami igaz, igaz . . .

Károly ajkán kékfoltot hagyott mardosó foga. Nagy lépésekkel lődült előrehaladt szekere után. Megmarkolta a rudat. Hátrataszította a lovakkal együtt. A Lajos két sárgája bámulva nézett hátra, hogy távolodni hallották a másik szekeret.

— Mit akarsz Károly?!

Már fejjel a lejtőnek álltak a lovak. Indult lefelé a szekér. Menés közben pattant fel rá a legény.

— Legalább egy előtt ne maraggyak csúfságba!

Ahogy az ostort megtáncoltatta, ijedten kapta hátra fejét a két ló. Gazdájuk vasmarka megfeszítette a zablát, de tartotta is a hajtószárat. Mintha megcsúszott volna alattuk a dombos út, vágatni kezdtek, mint az üldözőtek.

Sötéten maradoztak el mellettük a fenyők. A tátongó árok lecsúszott széle háromszor is visszatorpantotta ideges lábukat. A szemellenző miatt nem láthatták: nem menekülnek-e valami elől. De hátrahajtott füleikkel befigyeltek a tülevelekkel borított erdő mélyébe. Táguló orrlyukuk is veszedelmet szaglászott. Hogy nem éreztek semmit, hajlandók lettek volna megpihenni kissé. De nem engedte a hajszólo marok.

Már a síkságon folyt tovább a menekülés a láthatatlan üldöző elől. A fenyőillat mögöttük maradt és az út kezdett kisimulni. Fehér házak világítottak bele a sötétségbe. Hunyorgó ablakszemeik ébredésekről beszéltek. Furesán feldiszített bádogkeresztek íve hajolt a szomorú Krisztus kiterjesztett karja felé. Az ott éjtszakázó verebek kis szárnya rémülten rebhent.

A legény csak hajszolta a lovakat tovább.

Az ötödik fészületet hagyták maguk mögött. A levegő hűvössége is átváltozott langyosodóvá s a fák ismerőssé változtak. A két állat most már lépni akart, hogy hazai vidékre ért. De gazdájuk nem kegyelmezett. A nap magasról árasztotta a jóleső meleget. Még is borzongott és futkosott rajta a hideg, mintha tél didergetné. Ha elkésik . . . Ha elkésik!

A rudas ló megbotlott. Jaj, erre még nem is gondolt! Ha kidőlné

valamelyik állat! Gyalog el nem érné azt a házat! És akkor őt érné el örökre a szégyen! De nemcsak őt... Azt a másikat is... Azt a kis ártatlant...

A gondolatok tovább kínozták, de ösztönös keze már régen megadta az egyensúlyt az agyonhajszolt állatoknak. És folyt a hajrázás tovább. Már az utolsó falu nyugodt kőkeresztje mutatta, hogy a maga fajtájának lakóhelyére ért.

Tajték nyúlt a lovak szájából. Magukon hordták a meszes vidék porát és összetapadt szőrük olyan volt, mintha folyót úsztattak volna. A legény maga is átúszott egy nagy folyót. Maga mögött hagyta a visszajáró gögöt és csak egy gondolat acélosította remegni kezdő karját: Beszélni vele s azután eltűnni előle örökre!

Reszketett a két állat ina is, ahogy az ötórás száguldás után Kardos Kati háza elé torpantotta őket a Károly tüzelő marka. Az egyik pokróc lelógva seperte a port, — a másik még az erdőben lemaradt. De legalább nem látott másik keréknyomot a ház előtt a legény.

Kati futott a megálló szekér elébe. Barna szemében csodálkozás bámészkodott, hogy néni helyett Károly ugrott le a deszkaülésről. Keze megmozdult, hogy köszöntse.

Károly eltolta magától az örvendező kezét. Nehéz lépések cepeltek be testét a házba.

A leányt maga után vont a elöttejáró komorsága. De az ajtó előtt megállt: nem bírta felfogni az elképzelhetetlent: Hogy jöhet el legény ilyenkor a leányhoz?!

Károly a komótiig ment. Hozzátámaszkodott, mert roskadozott a lába. A piros kartonfüggönyön átsütő nap véresre színezte lehorgasztott fejét. Úgy meredt közöttük a várakozás, mint egy ledönthetetlen fal. A legény mégis felvetette fejét, mintha így akarna neki menni. És csakugyan megिंगatta.

— Gyere be, Kati...

A leány belépett, mint hangnak engedelmeskedő alvajáró.

— Húzd be azt az ajtót!

A hang riasztotta, de szíve örömtől dobogott. Hiszen itt van! Látja! Hamarabb, mint hihette...

— Kati, én nem tudtam, hogy nénédék tudakolni jöttek ma...

Könyörgő nézése elbujt a pillái alá. Szíve fellüktetett a torkáig. Hátranyult a kilincshez, mintha menekülnie kellene most már.

— Kati, én azt is csak ma tudtam meg, hogy Sári néném itt járt nálatok...

Most elborult a barnaszem. Egy pillanatig csak a fehérje látszott, mintha aléldozott volna a leány. Azután felszökkent szívéből a könny. Feljajdulva rogyott a kemencepatkára. Sírása átjárta a szoba minden zúgát és belefészkelődött a legény agyába.

Megint sír... Harmadszor sír, mióta ismeri... De talán még soha ilyen keservesen, mint most...

S ő maga is érezte, hogy lezárt koporsónál is több veszteséget rejtegethet az üresen maradt élet. De visszaparancsolta feltörni kívánczó könnyeit. Két lépés a leány mellé lódította. Megfogta a homlokát. Fel emelte a fejét, hogy belenézhesen a harmatozó szemébe.

— MÉR sírsz? Te mér sírsz?! Nékem kéne sírnom, nem néked!

— Azt hittem . . . Azt hittem, hogy maga is . . .

— Hogy én is!? . . . Hát te igen, Kati? Beszéjj Kati, most beszéjj, az Isten álgyon meg! . . . Mondd, húznál te hozzám, ha az vónék, akinek tartasz?!

A leány keze idáig hajszolta az erős száju lovakat. De arra már gyenge volt, hogy visszatartsa a lehanyatló leányfőt. Odafészkelődött az a vállára. Le kellett ülnie a leány mellé, hogy kényelmesebben pihenjen a feje. A karja meg odatévedt a derekára.

— Kati, minálunk most otthon rosszba jár a néném. De én nem tudtam rólla. Isten a tanum, hogy nem tudtam rólla! Én szökni akartam előlled, mer nem akartam, hogy kifogjanak a kóduš szeretőddel. Tuttomon kívül járt itt Sári néném. Tuttomon kívül szólt, ha szólt valamit . . . Elhiszed?

A leány két keze messzire tolt a leány karját. Szemében megültek a könnyek. Dac állította meg az ajka remegését.

— Hát akkor mit akar itt! Akkor mér jött most ide?

Károly felállt. Megfogta a leány vállát. Úgy nézett a szemébe, hogy nem szabadulhatott a nézése elől.

— Ne truccolj véllem Kati! Hisz szeretlek! Úgy szeretlek, hogy rád se mertem emelni a szemem. Azér is nem jöttem mán vasárnap . . . Mer én kóduš vagyok, Kati. Éngem hódta előtt kisemmizett az apám. Az, amit ma nénédék minálunk látnak, mind a másé. Útközbe monta meg a pajtásom, hogy Sári néném más jószágát, más humiját kérte köcsön, csakhogy jó hírrel jöhessenek. Biztoson letagaggya a föld eladását is, vagy nem is szól rólla. De én nem akarok hazudni, Kati. Megmondom néked, hogy a kis anyai jussomon kívül alig van egyebem a rajtam valónál. Hát ezér nem járhatok én te utánad!

Az elhagyatottság érzését már rég felváltotta az újjongó öröm. Mosolygás futott szét a leány arcán. Pajzánság csillant a szemében. Két keze felsimult a leány kezére és úgy odaszorította a vállára, mintha el sem akarná engedni többet. A hangja is enyelgett. Csak a szeme bujkált most már előle.

— Oszt most mégis csak itt van . . .

— Kati!

A leány erős karja megmozdult. Felölelte az incselkedő leányt. Úgy lóbázta a levegőben, mint pólyásgyermekét a dajkáló anya.

— Hát osztán nem bánod, hogy itt vagyok? Nem szégyeled a kóduš mátkádat?

A leány ajka elébe kínálkozott a férfi mohó szájának. Ez volt a felelet.

Károly nem is kívánt mást. Úgy megelégedett ezzel a válasszal, hogy nagy kérdezősködésében nem is hallotta a hazatérő szekér csikorogását. Búgott a hangja, mint a havasi kürt :

— Osztán eljönnél az én szegénységembe?

— . . . .

— Osztán sose csúfolsz meg a magad gazdagságával?

— . . . .

— Te, — osztán mit szólnak majd nénédék, hogy a feleségem akarsz lenni?

Ez a kérdés hozta meg a Kati hangját. Elvonta az ajkát, hogy kimondhassa :

— Az én dógomba mán nem szólhatnak bele! Betötöttem a huszonnégyet!

Az ajtón öt vénasszony dugta be a fejét. Vékony, sipító, rekedtes, morgó és sutogó hangok cikkáztak elő fogatlan szájából!

— Nem addig van a!

— Most jövünk onnét!

— Nincs semmije ennek a híresnek!

— Kőcsön jószággal tötötték az istállót!

A leány lekérezkedett a legény karjaiból. Felcsókolt ajka pirosan duzzadt. Haját simogatva állt az öregek előtt. Talán nincs is szégyen a mai fiatalokban, nem pironkodott és nem mentegetőzött. Lebiggyesztett szájjal mondta :

— Előbb tuttam, mint nénémasszonyék!

És behúzta az orruk előtt az ajtót. Boldogan hajtotta hátra fejét a mögéje lépő legény vállára.

— Azt az istállót meg majd megtötti az én jószágom . . . A kettőnk jószága . . .

A behúzott ajtó előtt tanácstalanul néztek össze a tudakolók. Mintha hideg vízzel loccsantották volna végig őket, hangtalanul indultak a hátulsó udvar felé.

István gazda épen a Károly lovait vezette az istálló felé. Egyszerre támadtak reá, mintha mindennek ő lenne az oka.

— Mán megmonta néki a sorát!

— Mégis hozzá megy!

— Kend is jobban tenné, ha beszélne a fejivel!

Egykedvűen kizabolázta a lovakat. Lehúzta fejükből a kantárt és kötőféket tett a helyére. Jászolhoz kötötte őket. Azután szalmacsutakot csavart. Két kézzel kezdte dörzsölni összezsapzott szőrüket. Foghegyről intézte el a méltatlankodókat :

— Bánom is én, akár micsinálnak . . . Két bolond egy pár . . . Csak mán ezeknek a szegény jószágoknak ne lenne nagy bajuk . . .

Serény keze nyomán felszaradt a gőzölgő állatok szőre.

Szabó Mária.

HAMLET.

(A Napkelet Essay-pályázatából.)

HA A GÖRÖG tragédia figurái közül csak egy is oly erős lett volna, mint végzete, megkerülhette volna tragikus sorsát. Kinek belső ereje felér a rá kirótt küldetéssel, az e küldetés felett is úr marad. Az embernek istenivé kell csak nőnie, az érzékinek érzékfelettivé, az ábrázolhatónak ábrázolhatatlanná. Így elveszne a tragédia, a tér- és időszerű mozgás, el maga a művészet is, mely nem tudná többé az érzékinek egy korlátolt szemléletbe foglalt felmutatásával és kimerítésével a minden korláton és szemléleten felülálló felső elvet, mely belső vallásos tény s egyben a világnak etikai értelme is, kihántani földi megjelenéséből s nézője lelkére borítani — de megmaradna a tragikus sorson felülálló ember.

Az európai művészet — új szemléletek és cselekvések kifejezője — csak addig tisztelhetette a moirát, amíg a dogmák hitele uralkodott felette. S e hitel megszűnt abban a pillanatban, amelyben az új szem meglátta s keresztüllátta az új embert. Azt, hogy bennünk is van végtelenség, amely cselekvéseink fölé borul, határt nem ismerő, végzettel felérő erő, mely önvesztünk árán is hajszol a cél felé s annál igazabban, felismerhetőbben és könyörtelenebbül, mennél vegyítelenebb anyagból vagyunk gyúrva. Amott tragédiát teremtett a tragikus aránytalanság a végzet teljessége s a határolt körű emberi cselekvés között, emitt — bár a moira visszahozhatatlanul kihullott életszemléletünkéből — a tragikus aránytalanság egy igazabb felismerés révén alkot tragédiákat: adott pillanatban a végtelen teljességet követeljük sorsunktól, erőink szintje azonban folyvást alacsony korlátokba ütközik. Amott maga az istenség kezeskedett a végzetért, emitt a lélek joga a Mindenre magában a lélek természetében gyökeredzik, abban, hogy érzelemben, eszmében, nagyságban, tisztaságban nem félúton megállni s morzsalékokkal meglegedni, hanem teljességre jutni az igaz, elrendelt emberi sors.

Mi magunk, kevertvérű s hétköznapiakban elfáradt emberek, mi sem kicsinyeljük e jogot s egy Learnek, Coriolanusnak, Macbethnek, Rómeónak e jogra támaszkodó roppant követelését, bár a mi életünk nagyjában azon a tapasztalaton áll, hogy a sorstól jobb kevesebbet kérni, lévén kevesebbert kevesebb a fizetség is. Ezt a józanságot nevezzük realizmusnak s férfiak, gyakorlati emberek csak annyiban vagyunk, amennyiben ítéletünket, célkitűzésünket, erkölcsi magatartásunkat ez a realizmus színezi át. Előttünk gyermek az, aki a lehetetlent ostromolja s így az is, aki érzelmei jogán végtelen teljességre tör. S százszorosan gyermek az, aki a megkívánt aranyért ócska rézzel próbál fizetni, akit vére dönt katasztrófális bonyodalmakba, oly cselekvése, melynek a végtelen követeléssel kellene tiszta arányban állania, s amely mégis fájdalmasan emberi és gyenge. Előre megjósoljuk, hogy ily módon csak vesztébe rohan: akár él, akár hal, hajszoló vágya teljesülni nem fog s néki önlelkeirtő súlya alatt kell összeroskadnia.

Igy is történik. A tragikus lélek vergődik kötöttsége alatt, minden mozdulása — jóllehet naív módon a feloldódás kategórikus vágya vezeti — csak még szorosabban fonja bilincsbe. Bennünk részvét, talán csodálat is — de semmi több. Egészen addig, míg Othello kardjába nem dől, Lear zaklatott lelke ki nem alszik a vihar szelében, melyet gyermekfövel önönmagára idézett. Ime : a teljességre vágyó akarat nagyobb, mint maga az élet ! A hős bukik, mert élete nem állhat meg a bennelakó tragikus erővel szemben. S bár zavaros tettek lépcsőjén jutott is fel a katasztrófa tisztásáig, itt, ebben a pillanatban szentesül minden lépte, kitisztul egész küzdelme, mert megbizonyosodik : oly erő élt lelke mélyén, mely célját még az élet-halálküszöbön túlra is követi, mely előtt az elmúlás nem határ és nem vég, mely épen ezért határtalan és végtelen. S ez a kinyilatkozott erő teszi, hogy bár a hős bukik, követelése fennmarad s mert nincs test, mely azt tovább hordozná vállán, a testetlenül bolyongó a mi megütődött lelkünket illeti megrázó zokszavával. Az elébb még naív, követelő lélek, mely minden cselekvésében oly kevésbé bizonyult, most egyetlen felemészítő tetteivel igazolta, hogy belsejében az emberiség legnagyobb erői mozogtak, ha gyarlóságában nem tudott is nekik méltó kifejlést biztosítani.

Am a mi prózai lelkünk, bár az erők ily felemészítő hatású bizonygatótételénél nem maradhat érzéketlen, józan felsőbbségét mégis meg tudja óvni. Már nem mosolyogja le a hősi erőfeszítés nagyságát, mely végső kirobbanásában az emberi határokon felülhágott, ehelyett talál egy újabb pontot a maga kényelmes realizmusának az alátámasztására. A tragikus hősök bizonyos értelemben mind terhelt, végzetsujtotta lelkek. Egy bizonyos irányban túlérzékenyek, túlerejű szenvedély mozgatja őket s így egy kiegyenlített, kiszámítottan normális vagy szélsőségeit lekoptatott, egyenesvonalú életformával szembeítve nem teljes érvényű emberek. A normális sors sajnálatos kinövései, intő s elrettentő példák, beteg és kiküszöbölendő jelenségek, melyekben csak az élet mégis jelenvaló roppant ereje nagyszerű. Hatalmasak, de gyermekek, az emberiség elmúlt gyermekkorának polgárai, hiba volna — némi szánakozás és megmatottság mellett — nem a felsőbbbbséges értelem mai világosságával nézni őket.

Valóban : Othello, Lear, Coriolanus, mind gyermekek, abnormitások, archaizmusok. S a modern polgárnak igaza van, midőn megteremtésükben tulajdonképen a tragédiaíró örök sablónszerű eljárását kutatja : mint oltsa bele hőse vérébe a detronizált végzetet? Nem felkészült emberek ezek a mai értelemben véve, nincsenek érzéketlenséggel vértetve, legsebezhetőbb pontjaikról hiányzik a páncél s épen ezeken a pontokon éri őket koncentrikus támadás. Lihegő készséggel viszik a könyörtelen acél hegye elé fedetlen melleiket : szinte kívánják a halálos szűrást.

Igaza van a modern polgárnak, de csak addig, amíg Hamlethez nem jut el.

Hogy Hamletre nézve is megpróbálták e kiskorúsítási eljárást, arra tanu egy egész nagy irodalom. S Hamlet mindenkivel dacolt. A gyávaság, ernyedtség, túlérzékenység, betegség, egyoldalú intellektualizmus, kormányozhatatlan temperamentum stb., stb. vádjai mind nem ér el az ő alakjáig. S ez annál fájdalmasabb fiaskó, mert a mai lélek épen Hamlethez érzi magát legközelebb. Ugyanaz a felsőbbbbséges értelem, mely a felszínen diadalmas, a mélységekben átszellemülten szkeptikus, ugyanaz a realiztikus életakarás, mely jónak veszi a jót, rossznak a rosszat, — emevvel nem vegyül, de nem is száll ki ellene : az

életet úgy vágyja hatalmába, amint az van s eljövendő királyságát nem téveszti össze a próféta hatáskörével: ítél anélkül, hogy megítéltetnék. Kötelességeiben komoly, önérzetében méltóságos, de hát nem vagyunk-e mi is komolyak és méltóságosak, miután önönmagunk értékét és hatáskörét előbb elviselhetően szűk körre korlátoztuk? S akármeddig rajzoljuk is az arcát, nincs Hamletben semmi sem, ami áthidalhatatlan szakadékok jelentene öközte és miközöttünk s így megszüntethetné az ő sorsának nyugtalanító ránkhatását.

Egyéb tragikus hősnőknél az a történések sorja, hogy lappangó túlfűtöttségüknek egy külső esemény — valami, ami őket pillanatnyilag életük nélkülözhetetlen teljességétől zárja el, szelepet nyit s már a következő per ben árad és tódul a szűk nyíláson át a felbolygatott eleven vér. Hamlet normális embermódra fogadja a csapást, mely őt atyja halálával érte, még abban is a közös természet útján jár, hogy a veszteség után egy Ophéliával való halk viszonyban vezeti le lelke roppant nyomottságát; anyja hűtlensége mély sebet ejt ugyan rajta, de keserősége nem lázító, kibírná azt s még gyűlölt nagybátyjára sem emel öklöt: . . . «törj meg szívem», végzi magában. Csak a szellem szava nyitja fel a végzetes szelepet. Esküszik, fogadkozik s látszat szerint azonnal tervet is sző, aztán eltűnik szemeink elől, hogy kéthavi elrejtőzés után tőle magától tudjuk meg, hogy még nem tett semmit. A szelepet íme kitérta egy külső kéz, a tragikus végzet mechanizmusa mégsem jött lendületbe. Miért nem?

«Nincs abba mód,
Hogy én galambepéjű ne legyek,
Vagy zsarnokság alatt elkeseredni
Epém legyen: különben már azóta
A lég minden keselyűit hizlalom
E szkláv dögével.»

— mondja ő s ez a sóhajtása is ide tartozik: «Ó boldog Isten! Egy csigaházban ellaknám s végtelen birodalom királyának vélném magamat, csak ne volnának rossz álmaim.»

Mi történt e két hónap alatt? Az egyetlen, amit bizonyosan tudunk, hogy örültnek tetette magát, aztán egyszer megjelent Ophélie előtt, sápadtan, térdvaccogva, — csak elébe állt,

«megfogá
Csuklón felül kezem s tartá erősen,
Majd hátralépve karhosszányira
S másik kezét *így* tevő homloka
Főlé, vizsgálni kezdé arcomat,
Mintha levenné. Így állott soká;
Utóbb — megrázva kissé a karom
S fejét háromszor *így* himbálva meg —
Olyan keservest és nagyot sóhajt,
Hogy összeroskad, úgy tetszett, alakja,
S ott végzi létét.»

Felépíthetjük-e ebből teljesen az ő alakját? De még vannak más támaszpontjaink is. Mivé alakult át belseje, azt ő maga mondja el nekünk: «Én egy idő óta (bár nem tudom, miért) elvesztettem minden kedvemet s felhagytam minden szokott gyakorlatimmal; és, igazán, oly nehéz hangulatba estem, hogy ez a gyönyörű alkotmány, a föld, nekem csak egy kopár hegyfok; ez a dicső mennyezet, a lég, ez a felettem függő kiterjedt erősség, ez arany tüzekkel ki-

rakott felséges boltozat, no lássátok, mindez előttem nem egyéb, mint undok és dögletes párák összeverődése. S mily remekmű az ember! Mily nemes az értelme! Mily határtalanok tehetségei! Alakja, mozdulata mily kifejező és bámulatos! Működésre mily hasonló angyalhoz! Belátásra mily hasonló az istenséghez! A világ ékessége! Az élő állatok mintaképe! És mégis, mi nekem ez a csipetnyi por? Én nem gyönyörködöm az emberben, nem — az asszonyban . . .»

A szellemnek megígérte, hogy letöröl emlékezete lapjáról minden léha jegyzetet — úgy látszik, szívéből is kipisztult minden emberi melegség.

Ami e két hónap alatt, a szellemjelenés percétől egészen a színészek megjöttéig történt, az nemcsak a fentidézett szavak megértésére fontos, hanem egyúttal Hamlet tragédiájának döntő súlyú kiindulását is adja. E hosszú idő tettek nélkül telt el s mégis elintéződött alatta a legfontosabb. Egy indulatos, hirtelen kéz egyetlen reflexszerű mozdulattal állta volna meg bosszúját, a gyáva lélek sápadozva mondott volna le róla, a vallásilag elfogult egy hozzáférhetetlen, magasabb szférában keresett s talált volna megváltást és elégtételt — Hamlet egyedül nem menekül sorsa elől, nem kerüli azt meg csavaros kitérőkön, de nem is éli ki kábult rohamban: mert mélyen érzi, mi veszett el, megdöbbenve sejtí azt is, mi mindent kell visszakövetelnie. Az egész életet! Nem az egyén apró kis gyönyöreiről van szó: *kizökkent az idő!*

Hogy mi indokolja benne ezt a korlátolt szemléletet, az későbbi kérdés. Ami most fontos: íme egy tragikus hős, aki egyetemes küldetést hord magában. E súlyt kárhoznak érzi, de hát van-e ember, akit ily küldetés készen találhat? Nem apró emberi dolgok képezik-e ki erőinket, a magunk, a mások kis ügye-baja? Az ember megtanulja, hogyan kell a világ erkölcsi rendjéhez alkalmazkodnia, de hogy egy elveszett világnak újjáteremtője hogyan lehessen, arra iskola nincs. Csak áll meredten, magányosan s akárhogy is vizsgálja már próbált erőit: erő, az talán van, de tett, melynek megváltói voltában teljes szívvel hinni tudna, sehol sem kínálkozik. Miért nem cselekszem? — tépi sajgó lelkét — miért nem viszem végbe, midőn ok, akarat, erő, eszköz, mind kész, hogy megtegyem? Hah! Gyáva volnék? . . .

Öngyilkosság! . . . villan fel benne a gondolat, de nem áll-e fenn küldetésének hatálya tér és idő korlátai felett is? Nem, nincs menekülés, csak szembezállás van. Az egész tragédiában nem akad egy sor sem Hamlet szájából, mely ne ezt a parancsot hirdetné.

A dogmatikus felfogás mindenütt Hamlet és Claudius küzdelmének a nyomait hajlandó keresni. Pedig a tragédia, az első két néma hónap történéseiből kiindulva, egy egész más küzdelemről tud. Hamlet maga áll itt önmagával szemben; az elhívott hős, akire egyetemes-megváltóküldetés nehezedik s az ember, aki — bármennyi erőt is érez izmaiban — csak korlátolt hatályú cselekvésekre tudhat módot. E gyötrő aránytalanság benne nem tudatos, maga a küzdelem nem szavak s nem fogalmak útján zajlik le s bár vannak látható jelenségei is, az egyén, kinek kezébe a sors egy pillanatra a mindenség kormányát helyezte, maga sem tudja, miért nem tud e keréken fordítani? . . .

A külső, látható nyomok azonban világosan beszélnek. A harc Hamlet s Hamlet között áll fenn, az örültség álarcának felvétele kizárja e néma porondról az idegen beavatkozókat. Hamlet nem cselből tett; ha a felöltött maszk már egy kiszámított tervszerűség realizálódásának első nyoma lenne, úgy joggal követelhetnők a további hozzákapcsolódókat is, melyek pedig mindörökké elmaradtak. Hamlet tettetése nem támadás és nem menekülés, egyszerűen bü-

vös kört von vele maga köré, hogy e körön belül lejátszódhassék az, aminek múlhatatlanul le kell játszódnia.

Eltávolítja magától Ophéliát. Bármire gondolt is, midőn kezét *így* téve homlokára fejét háromszor *így* himbálta meg, azok az Ophéliára süített világoló szemek, a sápadt arc, reszkető térd, mind drámai bizonyosságai annak, hogy itt egy — negyvenezer testvér szerelmét felülmúló — mélységes kapcsolódásnak kellett erőszakosan felbomlania egy magasabb, parancsolóbb, az egyént egyénisége szűk keretein túl is abszorbeáló új kötöttséggel szemben.

Hamlet jelzett küzdelme nemcsak hogy elüt a drámai tradíciótól, de szigorúan véve nem is drámai jelenség, mert nem ábrázolható. Drámaivá azonban épen ezek az említett kísérő jelenségek teszik s még ezeknél is inkább az a tény, hogy a tépelődő hős folytonosan megrázó végletek között hanyódik: az elszántság magas tragikai páthosza mögött dermedt tehetetlenségét fedezi fel az a lélek, mely különben az élet minden más cselekvésére kiválóan alkalmas. Minden tűz, gyűlölet, elemészto kitörés *így* önönmagára hull vissza: Hamletnek nincs ellensége, csak Hamlet maga. Az udvari történések egyszerű medre csupán a valódi cselekvényt hordozó monológoknak, de e mederben nem víz, hanem izzó, kavargó láva folyik.

Ha azonban Hamlet tragédiája *így* indult, úgy a következőkre nézve sem lehet az a lényeges kérdés, mi történt közte és Claudius között? Hamlet története három egymásba füződő epochából áll; az elsőben, mely a két néma hónapot tölti ki a szellemjelenet pillanatától a színészek beköszöntéséig, Hamlet elveti magától a sablonos tragikus sorsot: *oly* nagy, mint végzete, ez a benne dúló, határtalan teljességre törő parancs — vagy legalábbis *oly* nagyvá vágyik lenni. E nagyság a mérték, melyen alul nincs cselekvés, melyet véghez tudna vinni. Csak félalakkal áll a végzet árnyékában, lelkében van valami, ami nem engedte magát iga alá, ami felülmaradt végzetten és tragédián: teljességet vesztített, teljességet követel is vissza, s a továbbiakra most már ennek a valaminek a sorsa a döntő.

A láthatatlan cselekvényt a második epochában a színjáték rendezésében megnyilvánuló aktivitás látszólag megérzékíti. Ha az eddigiek megengedték volna, hogy egy Hamlet s Claudius között lefolyó küzdelemről beszélhesünk, úgy most megkönnyülő örömmel mutathatók fel a tényt: *íme* végre egy cselekedet, végre megindul a támadás. Ez örömünk azonban nem tarthatna sokáig; bár a kísérlet eredménnyel járt, Hamlet nem viszi végbe azt, amit megkezdett; elernyed-e, meggondolta-e magát? — nem tudjuk, az aktivitásnak azonban még a cél elérése előtt vége. A százszoros bizonyosság helyébe ezerszeres bizonyosságot kapott s mégis — egy csomó bolond beszéd, öröm, fogadkozás, valószínűtlen meghátrálás a kész alkalom elől, céltalan vérontás, pattogó szavalat — és semmi befejező tett.

A Hamlet-Claudius közötti ügyet egy szó fejezi ki: bosszú. A Hamlet és Hamlet között fennforgót egy, a tragikus végzet nagyságával felérő, megváltó tett, melynek még nincs neve, sőt a sejtelmek is hiányosak róla; csak zibbaszt s ösztökél, emberfeletti erőt követel maga mögé s egy egyszerű tördőfésben mégsem tud kifejeződni.

Kell-e a bosszúra több bizonyosság, mint a szellem szava? Nem a vérben gyökeredzik-e minden bosszúra való jog, az ösztöniség fluidumában, melyet már egy szikra is lánggra lobbant? Aki indulatát mindaddig pórázon tartja, míg csak az indokok széles skálája teljesen kimerítve nincs, az már eleve kiszakította magát a merő reflexmozgások köréből, bosszúja nem bosszú többé,

hanem egy ösztöni jogait levetett, hamis alapokra támaszkodó erőszakos cselekmény.

Hamlet Hamlettel küzd s ebben a harcban semmiféle bizonyosság sem elég bizonyos. Nem a kétkedés ássa alá az adatok érvényét; egy láthatatlan történés zajlik le a lélek redői közt, hol elvesző, hol mindent elborító hullámzajzás, mely elmosza a szem elől a tiszta képeket, az akarat elől a cselekvés normáit, mindent megingat — s ez ingadozó világban, hol nincs mire szilárd lábat vetni, Claudius bűne az egyetlen és mégis soha nem elegendő bizonyosság. Ebből az egy leszegezett pontból szívja az áramló lélek minden erejét, ehhez köti létét, ebből folyik sorsa, ez az egy pont soha sem lehet eléggé leszegezve.

Ezt a tevékeny korszakot egy színész retorikája idézi fel. Hamlet csak belekapcsolódik az események láncolatába, szinte tudta nélkül. Ha ezen eseményláncolat azáltal, hogy még az elhatározó tett előtt megtörik, nem árulná el igazi jellemét, úgy elmondhatnók: Hamlet a közönséges erők sodrába került, feladta magas küzdőpontját, végzete odaterelte Claudius elé, végső leszámolásra.

De nem, Hamlet láthatatlan küzdelme törés nélkül folytatódik. Egyrészt tovább fejleszti önmaga elbástyázását, kémek rohamait rázza le könnyűszerrel, ami bizonyosság arra, hogy a valódi küzdőporondra még mindig nem hatolhat kíváncsi tekintet, másrészt azonban nagy, belső vívódásából szenvedő részt juttat a külső valóságnak is. A király leálcázásával hatalmas lendület veszi kezdetét. Egy pillanatra azt hiszi, hogy lelke meg van mentve, mert a feltárlt bűn hihetetlen impulzusa a megváltásra induló erkölcsi akaratnak. A Hamlet-Hamlet közti küzdelemben újra a végzetére hágó magasabb küzdőfél nyert tért, újra eleven lett a bűn iszonya s a bizonyosság, hogy tett csak úgy lehet szabadító, ha erejében és megváltói értékében felér a bűn végtelenségével. E tetre kész, de csakis e tetre!

«Most hő vért meginnám,
S oly szörnyű tettet bírnék elkövetni,
Hogy a napfény reszketve nézne rá.»

Aki így indul, nem kell-e annak a térdelő király hátamögött visszajtenie hüvelyébe a már félig kirántott kardot? E pillanatban érzi legjobban, hogy — még nem tudja, mikor és mit, de tenni fog! Nem egyszerű haladékot ad itt magának: lelke rezgésében elárulja valami, hogy feltarthatatlan útra lépett s ezt az utat végig kell járnia, hogy a nagy pillanat elé juthasson.

Anyja elé már az a Hamlet áll, aki pillanatnyi — de jogos — győzelmi mámorában szór le magáról minden kénytelen féket. Ha a bosszú elől hátrált volna egészen eddig a percig, úgy atyja szelleme előtt nem volna kevésbé bűnös és gyenge, mint a hűtelen asszony. Az öntudat azonban, mely itt mások felett ítélkezik, egyúttal egy sokkal belsőbb pör döntő szava is.

Es tetteinek főiránya itt sem kifelé irányul. Anyjával nincsenek semmiféle céljai sem, de a belső feszültségnek, mely itt tetőpontjára hágott, valamely módon ki kell fejeződnie. E jelenet nem a bűnhődtetés nehéz munkájának a kezdete, inkább Hamlet felfokozott erkölcsi indulatának, mely a belső harcban az újból elnyert bizonyosság révén oly erőre tett szert, hogy többé már az én szűk határai között meg nem maradhat: vagy enged expanzív ösztönének, vagy önönmagát dúlja fel, természetes levezetése. Előre is várhatjuk, hogy meg fog nyugodni abban a percben, melyben a lendület végére ért s csakugyan: «... most Angliába kell mennem, tudod». E mondat, mely a kiáradt szenvedély

zúgó vihara után az elcsendesülés csodálatos nyugalmát vezeti be, egyben annyit is jelent Hamlet szájában : *egy munkámat, amelyért akcióba kezdtem, amelyért ide jöttem, ime megtettem — most már mehetek. A végső cél ugyan még nincs elérve, de Hamlet s Hamlet között nem volt eredménytelen a csata.*

Természetes, hogy úgy az első, mint a második epochához látható cselekvény is kapcsolódik. Mintha egy alsóbb világ terülne el a hamleti régiók alatt : itt egy Claudius, Polonius keze bogozza a szálakat. Az első epocha felkelti a gyanút s ösztökét ad egy kémlelő hadjáratra, a második már konkrét, fenyegető adatokat nyújt, itt már gyors ellentámadásnak kell megindulnia. A harmadikban végül a két cselekvényláncolat találkozik, egybefonódik s nyugpontra ér.

Hogy aktivitása áruló volt, azt tudja Hamlet is. Már az angolországi útra vonatkozólag is biztos előérzetei voltak. De akkor a készsleges távozást épen az ő belső, saját cselekvénye tette lehetővé, sőt — a kiáradó feszültség után természetes mélypontra hullva le — kívánta is. Ezeknél a jeleneteknél a hamletmagyarázók fatalizmusról szoktak beszélni. Hogy Hamlet most már vakon hisz sorsában, az bizonyos, ez a bizonyosság azonban épen a megelőző szcénák bizonyágérlelő tüzeinek a gyümölcse, annak, hogy egy pillanatban végzete nyakára hághatott s a bűn földöntúli bizonyosságára szegezhetette a maga végtelen, meg nem törő erejét.

Aki itt azt kívánja, hogy akarata most már egyenes irányban, zökkenő és haladék nélkül siessen a végső cél felé, az voltaképen a Hamlet-Hamlet közti küzdelemnek a végét szeretné már látni. S nem veszi számba azt, hogy az eleven lélek nem egyszerű szubsztancia, mely súlyos terhek folyamatos kihordására képes ; nem, a lelket csak a rajta fekvő súly teszi lélekké, mely alatt oly jó volna elenyészni s mely alatt megroppanni mégsem szabad. Erőfeszítés és elernyedés a két örök pólus s az, ami az ernyedte izmokat új megduzzadásra húzza össze, letöri a test kéjes tehetetlenségét s ha önveszte árán merít is hozzá erőt, de nekifeszül a végtelennek is — az épen a lélek.

Hamlet a harmadik epochában, hazájától, küldetése színterétől távol, újra a vádoló monológok átkát fordítja maga ellen. Igen jellemző az, ami szavaiból kihangzik :

«Már, vagy állati
Feledség bennem vagy a szerfölött
Aggódó gyáva szörszálhasogatás

— — — — —
Én nem tudom, mért élek, mondogatva :
«Ez a teendő! bár ok, akarat,
Erő, eszköz, mind kész, hogy megtegyem.»

Nem tudom, miért nem cselekszem? S még jellemzőbb, amit tesz : kísérelőtől megszabadul s visszasiet Dániába.

Van-e már valami terve? «Ó, vért kívánj hát, gondolat, vagy értéked silány.» De van-e rá módja, hogy a gondolatot a véres tettig növecsse? Azt a gondolatot, amely már kezdettől fogva a bosszú egyszerű fogalma alatt egyetemes felszabadulást értett s csak az ahhoz illő kifejező tettet kereste, végtelenségében méltót ahhoz a veszteséghez, amelyet a határtalan nagyságú gaztett idézett a világra. Hamletben, igenis, megszilárdult valami, nem tudatos fogalmak, de lelke akarókészségének belső működése által : a tett nem hozhat félmegoldást ! Vágyini folyton vágyja, indulatának forrongó telítettségében kész is reá («most hő vért meginnám ! . . .»), de ismerni még mindig nem ismeri.

Terve így nem is lehet. Ami visszaösztökéli hazájába, az még névleg sem

valamely kiforralt cselszövény, hanem egyszerűen annak a kínzó tudata, hogy a bűn lokális konkrétumait maga mögött hagyva egyúttal magát a bűnt is elveszítette hatásköréből. Ahol Claudius, ott az a sorsszerű, szilárd pont, mely köré erő, elhatározás, kiengesztelő győzelem szövődhetik, ahol Claudius, ott Hamlet, mert amiért Hamlet harcol magával, az épen e Claudius undok létéből szívja a maga életerejét.

A visszatérés így újra nem egy meginduló bosszúhadjárat kezdete: egyszerű kitartás, folytatás a Hamlet-Hamlet küzdelemben. Az élet azonban nem hű ismételő. A tragédiát kezdő két néma hónap nem köszönthet újra be a maga Rosenkrantzjaival, Poloniusaival, színészeivel, hogy így újra egy aktív nekilendülést csiklandozzon ki a belső harcába merült hősből. Az udvarban erre már nincs atmoszféra s Hamlet is tudja, mit rejt méhében Dánia.

S ebben nyer végső igazolást minden belső küzdelme. Odaviszi azt a halál szája elé, mert oda kell vinnie. A vég minden pillanatban ráborulhat, de hisz neki sem kell több, mint egy pillanat: „... az ember élte annyi, mint ez: egy!...» Küzdelméért feladja életét s így e küzdelem az életnél túlmenő jelentőségét mintegy kánonná avatta. Ime: az ember ledönti az utolsó korlátot is akarata előtt, mely így határozott irányú marad s mégis a végtelenségbe tágul; most megtudjuk, amit mindig tudunk, hogy Hamletben a harcot az őserők gátolhatatlan elementumai vívták. Mi ez erőnkkel szemben az ember? Célt tán igen, de méltó kifejezést nem talál számunkra s vagy aprópénzre váltva fecserli őket, hogy így a megcsúfolt teljesség bosszú kielégítetlenségét saját fejére fordítsa, vagy vézna Atlaszként vergődik mázsás súlyuk alatt. De a vergődő is bebizonyíthatja, hogy méltó volt viselésükre s legalább *egy* pillanatra hozzájuk tudott nőni. Ezt tette Hamlet, midőn szemrebbenés nélkül állt ki bizonyos végzete elé.

A Hamlet-Claudius párviadal, melyben Hamlet csak balkézre vitt, erőszakos véget ért s elsodort bűnöst, büntetőt egyaránt. De az igazi cselekvény, a Hamlet-Hamlet közti harc végét nem egy véletlen tördelés jelzi. Az erő, még földi végzetének nyugpontja előtt, túlszáguldott a halálon, épen azok az ellenállások hajszolták a végtelenségbe, melyeknek a rendes tragikai sablon szerint a csak az elbukás pillanatában szétéphető bilincseket kellett volna összekovácsolniok.

De épen ezért, Hamlet tragikumával kapcsolatban merülhet fel a kérdések legfontosabbika, melyet csak a tények legóvatosabb tiszteletben tartása mellett lehet kielégíteni. Van-e Hamletben tragikum? Érezzük-e, hogy a hősvétkezett, látunk-e valóságos bűnhődést? ... , vagy ha nem akarjuk a döntést ennyire a dogmák feszes bástyái közé szorítani: e valóságos, érzéki világgal való összeütközése vitte-e a sírba? Nyilvánvaló, hogy e probléma eldöntésénél egyedül a mi tragikus megilletődésünk eshetik latba: van-e s ha van, mely tényekből szűrődik lelkünkre? Az a Hamlet, akinek minden küzdelme abból állott, hogy úr maradhasson végzete, küldetése felett, ki ezt nyíltan ki is fejezte:

„... áldott az, kinek

Vérével úgy vegyült ítélete,
Hogy nem merő síp a sors ujsza közt-
Oly hangot adni, milyent billegek.
Férfit nekem, ki szenvedélye rabja
Nem lett soha!

ez a Hamlet, ha átmenetileg bele is keveredett az időleges világ bonyodalmaiba, elbukhatott-e bennük halálosan?

irányító, részese minden cselekvésünknek, megszokott, kényelmes társunk. És nem elég csak fehérnek és igaznak lenni, hogy provokálónvá s eltűrhetlenné váljon; lám, Hamlet elég igaz, elég fehér volt s egy bizonyos pillanatig mégis szerette, magáénak vágyta ezt a jóból-rosszból összekeverődött életet.

Hogy a világon Polonius is van s Claudius is van, az két, minőségileg nézve teljesen azonos, pusztán mennyiségben, intenzitásban különböző élmény. Amazzal megférünk, ez kiforgat megszokott korlátainkból s törhetetlen energiájú állásfoglalásra kényszerít. Az apró bűn csak apró támadás, muló rosszulét, annyi sem, az epidermisz jelentéktelen felborzadása. Elég, ha a tételes erkölcsi törvény s realiztikus lelkiismeretünk mellettünk van, e kettő olyan bástya, melybe egy imaginárius érdek nem egykönnyen tör magának rést. Így érzi a reális, józan ember, eszerint képezi ki erőit s egész erkölcsi szervezetét, eszerint válogatja útját-módját a fennmaradásnak. S ezért marad erőtlen és tehetetlen, ha egyszer törvénybetartás helyett *törvényhozásra* kerül a sor. Midőn a Poloniusok, a «hitvány elemek», elhalványodnak s eltűnnek egy Claudius minden sötétet magába olvasztó árnyékában, a véres, szurtos, ocsmány feketeség mögött, mely ime egész egünk elé borul s elzárja lelkünk elől a csillagokat. Elég-e itt csak apró ablakot törni, nem akkora-e a szabadító tett határa, mint maga a csillagosság ég?

Hamletben az Ember a maga elrendelt sorsát éli meg, azt a végzetességet, amelytől igazán csak a vak szerencse vagy a belső tompaság mentesíthet.

S épen ezért, Hamletben a költő először láthatta meg önmagát a maga legmélyebb, legemberibb küldetésében. Csak meglátta s megalkotta, mászóval: világra hozta és megölte, mert akciók-reakciók időszerű-térszerű útvesztőin hurcolta keresztül, a szemlélet számára pedig csak a határolt idő az idő, csak a határolt tér a tér. A végtelentől nincs szemléletünk, a végtelen maga a szemléletlenség.

Meglátta s megalkotta tehát, hogy aztán megszabaduljon tőle. Ebben az esetben Hamlet megalkotójának lenni a legigazibb emberiségtől való örök megváltást jelentette. Elszakadást az élet legelemibb erejétől, szomorú bezárkózást a szemlélet szubalpin régiójába, honnan csak hiábavaló és hangtalan sóvárgások utalhatnak az örökös hóhatár felé.

A lélek illetődése a bizonyosság, hogy Hamlet halála tragikus esemény. Tragikumában Hamleten kívül fekszik. — Legalább is derengő sejtések súgják, hogy elborulásában a mi lelkünk is — mint a tragédia egyik új átélője, új felépítője — az igazi teremtő mester s az igazi művészet szorongó, fojtott lázadását, szédítő nagy magasság utáni örök-lemondó visszahullását, a *művészel tragikumát* éli át!

Arnóti Jenő.

Gróf Zelenski Róbert emlékiratai.

A szerző, aki hetvennyolc év terhé fiatalosan hordja vállán, az októbrizmusra készülő 1918-iki tavaszon az Országos Magyar Gazdasági Egyesület elnöki székét elfoglalva, nyugodt önérettel jelentette ki: «Konzervatív vagyok, vagyis a megfontolt haladás híve».

Vajjon el tudjuk-e képzelni, minő mértéke a lelki és anyagi függetlenségnek kellett akkor ilyen kijelentéshez s vajjon tudunk-e emlékezni a dührohámok visszataszító kitöréseire, melyekkel a' akkori sajtó kórusban fogadta az ilyen fekete, ósdi, feudális, klerikális, reakciós nyilatkozatot!

Korunk gyorsan felejt, az új viszonyokba az idősebbek is, szinte emlékezés nélkül, illeszkednek be, nekik is, a multnélküli fiataloknak meg épen ajánlatos tehát ez emlékiratok forgatása, melyek, bár egy végkép elsüllyedt korszakban játszanak, hősöknek problémái és tapasztalatai a magyar jelenre, sőt jövőre is igen tanulságosak.

Gróf Zelenski Róbert egész életében oly utakat járt, melyek a kiegyezés liberális korától idegenek voltak. Igaz, 1867 óta is jelentkeztek itt-ott anti-liberális tendenciák, így különösen gróf Zichy Nándornak, sajnos, nem elég hatást elért életművében, továbbá itt-ott az irodalomban, néha gyorsan múltó parlamenti szervezetekben, mint a Sennyey-pártban, majd Istóczyéban; mindezek közt Zelenski Róbert grófort egészen külön hely illeti meg.

Az ő közéleti szereplése nem a politikának futó homokján épült, hogy a talaj változásaival maga is összedüljön, hanem szervesen nőtt ki az ő életének munkás napjaiból s ezáltal szinte példátlan a legújabb kor anorganikus, véletlen, napi céloktól irányított politikai karrierjei közt. Mint nagybirtokos, legelső sorban gazda volt, a magyar gazdasági életnek, a magyar föld termőképességének épen oly alapos ismerője, mint a legmodernebb nyugati termelési eszközöknek és az agrártermés elosztásának, értékesítési lehetőségeinek. Innen van, hogy mint közéleti embert az agrárkonzervatizmus megalapítójának

és Magyarországon szinte egyetlen harcosának nevezték.

Kétségtelen, az ilyen egyéni élményre támaszkodó társadalmi és politikai felfogás alig lehet mentes az egyoldalúságtól, aminthogy a mai agrárkonzervatívok és azok elődjei, így Bernát István, Buday Barna és régebben Darányi Ignác, gróf Károlyi István Zelenski gróftól inkább balfelé állanak s ezért nem egyszer hallaniok is kell tőle a liberalizmussal kacérokodás vádjait. Az egyoldalúság azonban minden társadalmi réteg politikájában megtalálható és ha nem ütődünk meg azon, ha a városi középosztály vagy a kisiparosság programjában nem leljük fel az agrárkonzervatizmus alapelveit, épúgy természetesnek kell elfogadnunk, hogy Zelenski gróf életét elsősorban agrárérdekek irányították.

Ezek az agrárérdekek azonban az egész magyarság életérdekeinek is jelentékeny hányadát alkotják; ez a momentum, valamint az, hogy elveiért mindenkor törhetetlenül, lehet mondanunk, a «rocher de bronze» másíthatatlan nyugalmával harcolt, az ő alakját és életét utóbbi félszázadunk legmagasabb rendű jelenségei közé emelik.

Atyai részről lengyel ősnemesi, anyai részről magyar eredetű, atyja az aradi tizenháromnak vértanulistájára keült és kegyelemből hét évig várfogságban volt, ahol fél szemére meg is vakult; ő maga, korán árvaságra jutva, átvette a birtokok kezelését és Magyarországot legképzettebb gazdái közé emelkedett. Fejlődésére igen jellemző, hogy a termelési problémákon kívül igen korán érdeklődött az értékesítés, az agrártermés szállítása, elosztása kérdései iránt is, így lett melleleg vasútépítő is, aki a Tiszántúl jobban és olcsóbban épített vasutat, mint az akkor meglehetősen korrupt állami adminisztráció. Ezen törekvéseiben ütközött össze először a zsidókézen levő kapitalizmussal s agrár programját ettől kezdve egész életér át a zsidó és szabadkőműves liberalizmussal és hírlap-irodalommal szemben próbálta érvényesíteni.

Erre a harcra, mely egész politikai pályáját kitölti, rendkívül érdekes dokumentumokat közöl emlékiratai közt: az ő saját programmatikus kijelentéseit, beszédeit, beadványait, röpiratait, továbbá az egykorú hírlapirodalommal vele foglalkozó cikkeit, ez utóbbiakat jó megválogatásban. Mindez az 1918 előtti korszakból való, mely, tudjuk, a liberalizmusnak doktrínér tisztelője volt, s amelyben zabolátlan, szabadságában fülülmulthatatlan hírlapirodalom mindent sárba taposott, mi az uralkodó elvek terrorával szembe mert állani. Gróf Zelenski is csakhamar kénytelen volt hozzászokni, hogy alakját, törekvéseit, családját a leggyűlötebb s:mben tüntetik fel s a Magyarországon szuverén módon uralkodó hírlapirodalom a «dézengő lengyel gróf», az «őskomikum képviselője» képpét rögzíti meg róla. Ime egy ilyen rész: «Kíméletlen, zord, önző, kapzsi, mást élni nem hagyó, telivér agrárius. Istene, mindene a föld s csakis annak a művelését tartja az emberi méltósággal összeférhetőnek. A lengyel slahcie, a porosz junker s a magyar kiskirály minden gögje benne forr. Maga a testet öltött legfeketébb reakció».

De hát mi ez a legfeketébb reakció, amivel a «nemzeti» irány ez előharcos hírlapjai vádolják Zelenski grófot? Az egyik, a «Szabadság» c. debreceni hírlap összeírta Zelenski gróf «tételeit», melyek minden magyar szívet kell hogy felháborítsanak — 1909-ben, mert reakcionárius voltak vetekszik, ha felül nem mülja az akkori orosz cári zsarnoksággal. Közlelebből megnézve e követeléseket, azt látjuk, hogy Zelenski gróf helyeselte a vámközösség fenntartását, mert a vámközösségben Ausztria megvette tőlünk agrártermésünket (bár megvették ma is), nem helyeselte az ú. n. tulipánmozgalmat (mely úgyis tragikomikusan végződött), követelte a «szövetkezeteknek keletkezését, terjedését, izmosodását» (ügye, milyen reakciós és magyarelles követelés?), követelte a föld mind nagyobb mérveket öltő mobilizációjának megakadályozására paraszt-, közép- és nagymajorátusok keletkezését (a parasztbirtok megkötésében Zelenski Széchenyi Istvánnak harmad- vagy negyedmagával volt követője az egész században); követelte, hogy a föld, tíz holdon alul adósság fejében ne legyen elárverezhető (ügy-e, mennyire magára gondol ez a tízezerholdas!), követelt továbbá uszoratórvényt, tőzsdereformot, mely

eltültsa a fedezetlen határidőüzletet; követelte a pornografia üldözését, meg olyan törvényt, mely az «egyéni szabadságnak teljes respektálása mellett hathatós védelmet nyújt az egyének a revolveres sajtó ellen; követelte továbbá az italmérés lehető kivételét a zsidók kezéből és hogy a «tulajdon ellen minden támadás, bárhonnan jöjjön is az, a legszigorúbban büntetessék».

De voltak neki egyéb követelése is: a gazdasági szövetkezetek kiépítése, a kisgazdák közt mezőgazdasági, állattenyésztési haladottabb módszerek és vívmányok elterjesztése, a bortermeles racionalizálása, boraink számára külföldi piacok keresése, itthon mintapincék, városainkban városközi pincék létesítése. Aki ily pozitív javaslatokkal próbálja a mezőgazdákat megsegíteni, az persze a kivándorlásnak is ellensége, meg is rója ezért az akkori (és mai) hírlapirodalom egyik vezetője, még pedig ily kedélyes formában: «A latifundiumos érdekcsoport napilapjában ma éktelen kelepelést viszen véghez egy agrár gólya. Amit kelepel, az felerészben együgyűség, de másik fele galádság. Az együgyűségen mosolyoghatunk, de már a galádságát a legnagyobb megütközéssel utasítjuk vissza. A hitbizományilag tenyésztett és táplált gólya a kivándorlásról kelepel ezúttal. Fáj neki, hogy e hon szülőttei ezer meg ezerszámra elhagyják a magyar földet s távoli világrésekben keresik boldogulásukat. Csak neki fáj?»... S bár itt Zelenski gróf a megrovást azért kapja, mert fájlalni merészkedik magyar véreink kivándorlását, ugyanez a hírlapirodalom mégis azt gyökereztetni meg róla, hogy elvből üldözi, kényszeríti kivándorlásra a magyarokat. «A csöcselék fogja be a száját, dolgozson olcsó napszámért a hitbizományokon s ha nincs megelégedve sorsával, hát gebedjen meg vagy vándoroljon ki», — így jellemzi ugyanazon vezető toll a Budapesti Naplóban Zelenski gróf nézeteit. Egyformán csodálatos, hogyan lehetett ily együgyűségeket s gonosz rágalmakat leírni és hogyan hihette el ezeket a világháború előtti liberális magyar közvélemény. A koalíciós időben Zelenskiinek a vámközösség fentartását követelő beszédét így reprodukálják: «Görnyedő, koplaló, jogfosztott parasztproletárság, éhenkórász polgári osztály kell e gögös önzésnek. Ilyet pedig egyedül a vámközösség biztosít neki. Az önálló vámterületen megdrágulna a mun-

kabér, nagy jelentőségre emelkedne az ipar és kereskedelem, uralomra jutna a demokrácia. Apaga satanas, a gróf úr jobban irtózik az ilyesmitől, mint ördög a tömjéntől.» Jegyezzük meg, ezeket a perfid és korlátolt tirádákat maga Zelenski gróf közli újra az egykorú hírlapokból emlékirataiban s velük nemcsak azt bizonyítja, mennyire fölülemelkedhetik az egyenes úton járó ember a hírlapirodalom alacsonyosságain, hanem azt is, hogyan készítette elő a koalíciós korszak, az ő «nemzeti ellenállásának» illúziói mellett, a forradalom felé haladó hírlapirodalom egyeduralmát.

Az idő sokban igazat adott Zelenski grófnak s amiért évtizedes közönyében, ellenszenv, gúny és értelmetlen hahótától kísérve küzdött, annak egy része ma minden nemzeti és gazdasági programalkotórészét teszi. Gabona-, liszt- és bortermésünk külföldi elhelyezését ma az ő tőle kijelölt utakon keressük, a szövetkezetekről hangoztatott nézeteit ma mindenki aláírja, a paraszti kisbirtok erősítése és állandósítása ma szintén nemzeti feladat már, melynek hangoztatásáért senkit sem lehet kinevetni vagy elrágalmazni. A tőzsde reformját a szabadkőműves- és szidokérdést illető nézeteit szintén sokan vallják, akik azonban nagyrészt nem tőle vették azokat s nem is tudják, hogy előtűnik évtizedeken át hirdette elveiket ez a magányos, közéletünkben egyedül álló alak. Még a bármennyire igazolta is az idő Zelenski grótot, akit például a koalíciós politika az O. M. G. E. elnökségéből egy — Károlyi Mihályért buktatott ki s aki a sorstól Károlyi Mihály későbbi pályájában egészen példátlan elégtételt nyert e bukásért, — Zelenski gróf mégis alig gyakorolt nagyobb hatást kortársaira és a közéletre. Parlamenti harcaiban sikerült neki a fedezetlen határidőzlet eltiltására törvényt hozatni — Tisza Istvánnal szemben, aki az ő végzetes liberalizmusában itt is ellene volt az egyéni érvényesülés és kapitalizmus korlátjainak — ezt a törvényt azonban épen az 1919 utáni korszak törölte el, újra kiszolgáltatva gabonatermésünk értékelését és a gazda hasznát a tőzsde irreális játékaiknak. Az inkább csak külsőleg konzervatív legújabb kor itt sem tudta megérteni a Zelenski gróf működésében érvényesülő elvi konzervativizmust.

Hatásának e feltűnő hiánya épen egyéniségének legerősebb tulajdonságából válik érthetővé, abból, hogy ő nem

tulajdonképeni politikus, aki az adott helyzetekben elveit ide-oda hajlodozva érvényesíteni akarja, hanem a gazdaságnak, közelebbről az agrárgazdaságnak embere, aki elveinek gyökereit mélyen leeresztette a talajba, azokon évtizedes pályája alatt nem változtatott, hanem a természetes korlátok közt, melyeket élettartalma és munkaköre jelölt ki számára, iparkodott az agrártársadalom útjait egyengetni. Nemzeti politikának kétségtelenül szűk körű ez a munkásság, de az egész nemzetet, annak minden társadalmi rétegét kiképző politika nem mellőzheti azon munkásságot, melyet Zelenski gróf az agrártársadalom érdekében kifejtett. Az agrárkonzervatizmus. a fontolva haladni akaró agrártársadalom gondolatát ő fejezte ki magas európai színvonalon, «zéleskörű ismeretekkel, becsülettel és elvhűséggel, — ez pedig az egész nemzet javára végzett munka, melynek ő bizonyára érzi is felemelő voltát.

Emlékiratainak hatalmas kötete a századvégnek és századkezdetnek talán legértékesebb és leghitelesebb történeti kútfője. *Szekfü Gyula.*

Komáromi János: Régi ház az országútnál. (*Genius-kiadás.*) Magányos és elhagyatott ház áll az országút szélén, vagy három kődobásnyira vetve ki a faluból; a ház előtt, az árok tetejében egy kajla akác dül el ferdén. Fergeges, havas éjtszakákban farkasok ordítanak a ház körül és az egész környék tudja, hogy kísértek járnak az elhagyatott ház tájékán, néha a házban is; egyszer-egyszer megroppan a léc a lábuk alatt a padláson vagy a pitvarban.

A ház egyetlen lakoszobájában a boglyaskemencén üldögél Petykó Mihály, vén obsitos a régi lombardiai világból. A két térdét magasra felhúzza, a fejét eleresztve, éjjel-nappal csöndesen szundikál. Őt magát csak a tömötlen ránc tartja össze, szétmálló katonasapkáját pedig csak a beleivódott zsír. Ha néha szól hozzá valaki, a vén obsitos felrezen és megkérdi:

— Katona öcsém, él-e még Ferenc József császár?

Néha a kísértek is zavarják a vén obsitost, mikor túlságosan zajosan jönnek-mennek a házban, odanyomják az orrukat az ablaküvegére és belesnek, vagy épen ki is nyitják az ajtót, hogy beosonjanak a szobába. Petykó Mihály ilyenkor előkapja görcsös botját a boglyaskemencéről és vakmerő-

ségüktől feldühödvé, rájuk kiált: Kert ájék! Mars hinaus, mert végigvágok rajtatok, — és a kísértetek ijedten elvonulnak.

A házbán és a ház körül lassacskán folyik tovább az élet. Az országúton népek sereglenek befelé a városba, a parasztok szekerei egymással előzködve hajtanak, fényes úri fogatok vágatnak el csattogó szerszámok lovakkal, gyalogutasok baktatnak lehorgasztott fejjel az útszéli ösvényen. Mindig új vándorok igyekeznek tovább az országúton, csak az országút marad változatlan. A magányos ház lakói is mindig tovább haladnak az úton, amely a bölcsőtől a sír felé vezet. Mudrony József, a ház gazdája, hosszú időnkig keservesen sinylődik a magányban és a szegénységben. Ilyenkor nagyon elhagyja magát, jámbor lesz és béketűrő, örökösen elhalt feleségének árnyékával vesződik, amely ott lebeg körülötte, hogy emlékeztesse gyermekeire és lelkére kösse a sorsukat. Amint azután egy kicsit jobban megy a dolga, Mudrony József nyomban nekiszilajul, hányja magát, garázdálkodik, se Istenel, se emberrel nem törődik többé, vasárnaponként a kocsmában szekérrúddal vág rendet a verekedő legények között. Mudrony Sanyi, a pataki diák, az első szerelem csodálatos napjait éli Pintér Mária, a postamester leánya mellett. Kis diákból lassan fiatal emberré serdül, azután a légiesen poétikus szerelmet megzavarják az első szexuális viharok. Akik szeretik egymást, messze elszakadnak egymástól, mások összekeverülnek, az emberek egész sorának élete, sorsa alakul és fejlődik a regényben. Látjuk Csótán Bertalan nagytitestető urat, a taktabüdi kálvinista papot és egész családját, Radványi jegyzőt és szép leányát, Máriát, aki mellett Mudrony Sanyi egy-egy pillanatra még Pintér Máriáról is megfélelkezik; Szopkó Mihályt, az Amerikát járt parasztot, Feczkó Jancsit, a szegény, nevetségesen és könnyfakasztóan félszeg béreslegényt, Nadzon kovácsot, az urak dühös ellenségét és jóindulatú, békeséges természetű Pali fiát, Balogh János sógort és Vajda György sógort, a számadó juhászt, az embereknek, kocsiknak és nagyoknak egész hosszú sorát. Ki felnő, ki megöregszik, kit pedig letesznek a csendes, hideg földbe. Mudrony József folytonos lelkiifurdalások köztben ugyan, de azért változatlan, rideg erőszakossággal kergeti a sírba második feleségét is. Mudrony Sanyi

régen elszakadt már Pintér Máriától, talán az egyetlen nőtől, aki mellett boldog lehetett volna és mindezek mögött a háttérben ott kísért az orosz rém. Az országúton egymás nyomába lépnek a nagy keresztet hordozó, torzonborz zarándokok, akikről tudnivaló, hogy a muszka cár spionjai. Amíg sokan látják őket az országúton, addig lehajtják a fejüket és zsolozsmákat énekelnek, az erdő tövében, eldugott helyeken azonban ököltre fogják a keresztet és megfenyegetik, vagy megverik vele a parasztokat. Minden változik, de a régi ház még mindig áll az országút szélén. Petykó Mihály, vén obsitos vitéz még mindig ott szunyókál a kemence hideg kucikjában és fel-felriadvá lesi a kísérteteket. Azután majd egyet roppan egyszer a régi ház is, maga alá omlik és nem fog megmaradni pusztá hire sem. Eltűnik a ház, mint ahogy eltűnünk mi magunk is. Jöttünk a végtelenből és elveszünk a végtelenbe. S nagy hallgatás marad utánunk . . .

Az olvasó az utolsó sorok után összecsukja a könyvet és szinte csodálkozva figyelni önmagában a meghatott, elérzékenyült hangulatot, amely az olvasottak nyomán támadt benne. Milyen keveset kapott tulajdonképpen cselekvésben, történetekben és mégis milyen sokat érzésben, hangulatokban, megértésben. *Komáromi* János ezúttal lemondott mindenről, amit általában a hatáskeltés eszközeinek ismerünk. Nem írt romantikus történetet, amely pedig oly könnyen fakadt mindig az ő dús fantáziájából. Nincs ebben a könyvben egyetlen nagyzenésű szó, egyetlen megdöbbentő vagy megrázó esemény sem; csöndesen, finoman megírt, apró részletek következnek egymás után, szinte észrevétlenül alakulva össze egyetlen egészé. Mire az olvasó egy kicsit előbbre jut a könyvben, már benne él annak egységes hangulatában, már érzi egyértelműen kimondott szavak nélkül is az átfogó gondolatot, amely mint hatalmas, bolthajtás borul a regény fölé.

Komáromi ezúttal nem mesét akart adni. A regény mondanivalója, alaphangja ez: jöttünk a végtelenből és elveszünk a végtelenbe. Ezt azután a legegyszerűbb és épen ezért a legmagasabbrendű módon mondja el. Az egész regényben sehol sem beszél az író, mindenütt csak az alakjai jövemenésén, gondolatain, tettein keresztül nyilatkozik meg. Elénk rajzol egy egész csomó sziluettet, amelyek való-

ban mind a végtelenből támadnak és a végtelenbe vesznek. Mikor a könyv utolsó mondatával végül megjelöli alap-témáját, ennek hangulata már réges-régen benne él az olvasóban, akivel az író maradéktalanul tudta közölni ér-zéseit.

A regény egészen külön lezárt, élő világ. Huszonöt-harminc különböző ember szerepel benne, úgy áradnak elő Komáromi tollából, mint az ezeregy-éjtszaka csodalámpájából a szellemek, de egy sincs közöttük sablón-figura, mind érdekes egyéniség, aki eleven életet él. Az egyik színesebb, emberibb és megkapóbb, mint a másik. A leg-tökéletesebb talán Mudrony József, a jót nyugtalanul áhító, önmagával elé-gedetlenül töprengő parasztember, akit garázda, erőszakos ösztönei lélekből újra és újra darabokra tépnek. Ugyan-ilyen megkapóan emberi figura a fia is, Mudrony Sanyi, akiben erős értelme és intelligenciája mellett benne él a kamaszkor minden félszese és nyug-talansága. Pintér Mária, a postamester leánya, fokozatosan kibontakozó női öntudatosságával, csiszolatlan, de ösz-tönösen finom érzékével a legbájosabb irodalmi nőalakok közül való. Az a mód, ahogyan Komáromi a fiútestvér-nek a leányhoz való viszonyát megraj-zolja, észrevétlenül szembeállítva az ifjú szerelmes rajongásával, közvetlen igazságával önmagában véve is mű-remek.

Ugyanígy hatnak a könyv többi alakjai is. Egyik sem jár a végtelenben, nincsenek köztük angyalok és visszataszító intrikusok, mind embe-rek, jószándékokkal és hibákkal, bec-sületes törekvésekkel és gyöngeségek-kel. Mindvégig meglátszik, hogy az ala-kok szeretetben fogantak meg az író lelkében. Bizonyos, hogy hosszú évekig hordozta magában ezeket a figurákat, a Taktaköz, Sárospatak és Verho falu embereit, töprengett rajtuk, simitgatta őket, eligazgatta magában életüket és sorsukat. Hogy azután ilyen közvetle-nül, élettellenesen kerültek ki a lélek me-legágyából a szabadba, az megragadó írásművészet. Komáromi egyik legna-gyobb és legbiztosabb művésze a toll-nak. Kicsiszolt művészet ez, amely az egységes célokat a részletek szépségei-ben elmerülve sem téveszti szem elől, mindig a legpontosabban el tudja érni a tervezett hatást, azt, amit érez, tö-kéletesen át tudja éreztetni a mások-kal is.

Az, amit Komáromi ebben a könyv-

ben megfogott, szinte megfoghatat-lannak látszik: a végtelen, a maga emberi beláthatatlanságában... Kom-áromi művészetének ez sikerült: a könyvnek minden perspektívája a vég-telenbe nyílik. Csöndes, finom hatá-sainak tiszta erejével legjobban talán Dickensre emlékeztet. Annak, aki még frissen hatása alatt áll, benne él han-gulatában, nem jut észbe azon töp-rengenie, hogy vannak-e a regénynek hibái is. Zavartalanul kell örülni ennek az alkotásnak, amely bizonyára mér-földkövet jelent Komáromi János írói pályáján.

Thury Lajos.

Gombos Albin: A grönlandi titok. Re-gényes történet négy részben. (Kiadja a Kir. Magy. Egyetemi Nyomda.) Gom-bos Albin, a Tudományos Akadémia tagja, nevének nemcsak a tudományos, körökben szerzett becsületet, hanem az olvasmánykedvelő ifjúság körében is. Megteremtett egy alakot, Hásas Mu-kiét, a tetőtől-talpig derék fiút, akinek viselt dolgait számos könyvben öröki-tette meg. Ennek a négy részből álló ifjúsági regénynek is ő a hőse. Tárgya pedig egy kis magyar hajónak az útja, amely a háború alatt kiszorulván a fiumei kikötőből, Grönlandba vitorlá-zik, hogy fényt derítsen egy ott állító-lag elhunyt magyar vadász sorsáról. A hajó el is éri célját, de mennyi kalan-don, viszontagságon kell átesnie! Ellen-séges hadihajók állják útját, de a ma-gyar hajósok hol ügyes hajózási műve-letekkel, hol furfangos cselekedésekkel megmentik hajójukat. Majd szemfüles tengeri hatóságok elé kerülnek, de lele-ményességükkel ezeket is kijátszák. Vi-harba jutnak, úszó jéghegyek útjába kerülnek, azonban ezek sem árthatnak nekik. Pedig a hajócskának parancs-noki hídján nem is tapasztalatokban gazdag kapitány áll, hanem egy ser-dülő fiú, aki csak most került ki a ha-jóiskolából. De ez a fiú a mi Hásas Mukink, akiben a gyermeki gyöngéd-ség férfias elszántsággal párosul. A le-gényesség a legderekből tengerészek so-rából való, a hajó utasai pedig a leg-különbözőbb emberi jellemek képvise-lői: valamennyiök jóra való ember, de legtöbbjük komikus jellemű s fél-szességük üdítő vidámságot hoz az iz-galmas helyzetekbe.

A színes romantikának és a komikus elemeknek pompás szövevénye ez a könyv. Igazi értéke azonban még mé-lyebb forrásokból fakad. Léha kalan-dok mesterkéltség helyett igazi

emberi cselekedeteket látunk magunk előtt leperegni, aggodalomkeltőket és derűseket egymásután, amint maga az egész emberi élet is tragikus és komikus mozzanatoknak egymást felváltó sorozata. Az átlagos ifjúsági regények se kélyes és bántó érzélgőssége helyett erős magyar érzés és mély emberszeretet ömlik el ezen a derűs hangulatú művön, amely a mesemondás ürügye alatt nemes érzelmeket és eszméket támaszt a kis olvasókban, azonfelül sok tudományos és gyakorlati ismeretet lop lelkükbe. Ilyen a valóságos ifjúsági olvasmány: mulattató és tanulságos, de a pedagógiai célzat megvonul az érdekes mese és a színes leírások mögött.

A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda kiadásában jelent meg 4 kötetben. E kötetek bár összefüggnek, külön-külön is élvezetes regények. —n.

Tisza-émlékkönyv. (Gróf Tisza István halálának tizedik évfordulójára írták a Tisza István Tudományegyetem tanárai. Debrecen, 1928. 296 l.) A nagyemberek kultusza voltaképpen modern szellemidézés, de egyben erős bizonyossága is az értékes lelkiesség halhatatlanságának. A kultusz indítékul szolgáló hálás kegyelet sem egyéb, mint egyik atómja az ünnepeit szellemiségnek, melynek további ápolása és tudatosítása az erkölcsi haladás útját egyengeti. Nyilván ez a meggondolás vezette a debreceni egyetem tudós tanárait is, mikor a gondjaikra bízott intézmény névadójának emlékét — a tragikus elmúlás tizedik évfordulóján — ily maradandó formában újították fel.

A tizenegy szép tanulmányt, két arcképet és két levél-facsimitét magában foglaló, izléses kiállítású mű tartalmi és formai szempontból egyaránt méltó tárgyához. Bevezetésül Verzár Frigyes Tiszának a debreceni egyetem létrejötte körüli buzgó szerepét ismereti, utalva a főiskola birtokában levő muzeális emlékanyagra s a további közlemények adatszolgáltató jelentőségére. Pokoly József *A geszti otthon* címen családtörténeti visszapillantással mutatja be azt a fizikai és spirituális környezetet, mely a maga hagyományos és tudatosan formált állapotával oly döntően befolyásolta a belőle kikerültek későbbi sorsát. Szentpéteri Kun Béla Tiszának egykori nevelőjé-

hez, Géresi Kálmánhoz és iskolatársához, Tóth Istvánhoz írt levelei alapján már a gyermekifjában fölfedezi az érett férfi egyéniségének több becses vonását (szilárd jellem, értelmi erő, gyöngédség, a baráti szeretet mélysege). Ugyanez a szerző másik cikkében a nagy politikusnak a református egyházhoz való viszonyát tárgyalja.

Darkó Jenő szép ünnepi beszédében Tisza etikai eszméinek gyökereit nyomon vizsgálja, megállapítja, hogy azok a stoicizmus s a kereszténység felé vezetnek. Az antik erkölcsi rendszer azonban ő hozzá nem a filozófia, hanem a vallás közvetítésével jutott el; részben családi öröksége is volt, de oly magas fokra fejlesztése már egyéni érdeme. Etikai alkatának főértéke különben rajongó hazaszeretete, mely valósággal szenvedélyig fokozódott benne s egész köztevékenységét irányította.

Barabási Kun József Tisza liberalizmusáról és szociális érzéséről ír. Azt hangsúlyozza, hogy a liberalizmus nemzeti irányú, keresztényjellegű volt s a reformkorszakbeli nemes hagyományok folytatása; szociális érzése is keresztény életfelfogásának szükségszerű alkotórésze. Illyefalvi Vitéz Géza közgazdasági és pénzügyi értekezéseit, Baranyai Béla pedig Tisza egyetlen történelmi tanulmányát (Sadawától — Sedánig) teszi vizsgálat tárgyává. Igen érdekes Baranyai másik cikke is, melyben a külföldi emlékiratíróknak (Czerinin, Margutti, Conrad, Kraus, Cramon, Erzberger, Naumann, Dumaine, Poincaré) az egykori magyar miniszterelnök háborús szerepére vonatkozó nézeteit állítja egybe. Jellemző adatokban gazdagok még Zsigmond Ferenc és Pap Károly tanulmányai. Amaz idézetekkel hitelesített, széleskörű tájékozottsággal s igen élvezetes módon fejtegeti, mit jelentett Tiszára nézve az irodalom, továbbá hogy milyen visszhangja támadt a nagy államférfiú közéleti szerepének a költészetben. Pap Károly viszont finom elemzéssel hívja fel a figyelmet Tisza háborús leveleinek ünnepi élményt és nemzetnevelő értéket nyújtó fontosságára. Mint e rövid tájékoztatóból látni a sokszempontú, szép kötet egész monografiát pótol s becsúszással írt, jófajslúlyú fejezeteivel hatásosan szolgálja a jeles munkatársaktól kitűzött célt.

Baros Gyula.

Összefoglaló pályázati jelentés

a Napkelet 1928. évi vers-, novella- és tanulmánypályázatáról.

Több mint négyszáz pályamű érkezett hozzánk az elmúlt év folyamán. Állandó pályázatot hirdettünk, mert nem annyira műveket, mint művészeket kerestünk. Kapcsolatot akartunk teremteni s teremtettünk is a pályázat résztvevőivel: a dilettantizmus akarnokait ismételten elijesztettük, a figyelemreméltókat bírálatunkkal új és új erőfeszítésre ösztönöztük. Sokan öt-hat füzetrel is szerepeltek s akadt, akin az ismételt bírálat jóhatását negyedévről-negyedévre megfigyelhettük. Nem állítjuk, hogy nem ejtettünk el igazi tehetséget. Minket is korlátoz egyéni ízlésünk s a tehetséget fejlődése korai fokán sokszor csak retrospektíve lehet felismerni. Pályaművek elbírálásánál az egyensúlyozottság különben is jogtalan, de elkerülhetetlen előnyt szerez az az alkotó erő eruptív villanásaival szemben. Azonban melyik pályázat kérkedhet azzal, hogy mindenkinek megadta a magát? Megelégszünk, ha azokért, akiket felmutattunk, nem kell szégyenkezniük. Hisszük, hogy írók ők, a szó nemesebb értelmében is. Van-e köztük kivételes tehetség: munkásságuk fogja eldönteni.

A *verspályázat* résztvevői közt *Gulyás Pál* volt az, akinek egyre gazdagodó három füzete, szemünk előtt bontakozó forma- és képzeletkincse egymagában is kárpótolt a közel háromezer versenyző vers elolvasásáért. Biztos ízlésű, fejlett formaérzékű költő, képzelete gyöngéd s bár részletező, mindig messze nyílal. Áhitatos lélek s utolsó füzete reményt nyújt, hogy hang- és kompozícióbeli egyhangúságából, mely tehetsége korlátának látszott, sikerül kitörnie.

E költemények mellett minden tekintetben megáll *Juhász Géza* egyetlen versfüzete, melyet első negyedévi jelentésünkben méltattunk. Azóta más folyóiratokban megjelent dolgozataival s önálló munkáival is bebizonyította, hogy egyike az új írónemzedék érdemesebbjeinek.

Ismert nevű, általunk sokra tartott költők is beküldték verseiket. *Marconay Tibor* két füzete, ha nem éri is el tulajdon legjobb színvonalát, több üden színezett, eleven lendületű verssel gazdagította a pályázat anyagát. *Nagy Emma* eredeti villanású, a hangulatot spontán szerkezetébe ömlesztő költeményeinek sokat árt szándékos, de mégis túlzott pongyolaságuk. Minden költeményében ott a letagadhatatlan lírai-szikra, de sok a zavaró félrebicsaklás is. *József Atilla* ciklusának csinált egyszerűsége mögött túlos fölényesség áll. Versei nem kényszerülten ilyenek, inkább ilyet is tud írni, ha akar. Műszögleteségei nem őszintén naivak. Tehetséges költőnek nem elég meggyőző írásai.

A felsoroltakon kívül számos versfüzetben találtunk egy-két szép verset, sok megüti az átlagot. Itt csak *Dsida Jenő* füzetét emeljük ki. Szabad verseiben tagadhatatlan költői szemlélet és szuverén ízlés emelkedik Kosztolányi- és Bartalis- emlékekkel.

A *novellapályázat* résztvevői közt *Dallos Sándor* a legvitathatatlanabb érték. Egyszerű, mégis drámai erejű. Minden modorosságtól ment elbeszélőhangja mögött el nem sajtátható, ösztönös rendező erő készíti elő a hatásos

teőponton. *Szegénység* című novellája is annak mutatja, aki: istenadta, romlatlan tehetségnek.

Szakáts László négy novellájában izgatott lelkiállapotok hatásos ábrázolójának mutatkozott. Művei a maguk nemében hibátlanok. Megvan benne az az írói makacsság, amely vállalt tárnáját teljesen kiaknázza. Föltétlen érték, akit csak az irodalmi specialisták ismert sorsától féltünk.

Váczy József minden műve komoly, becstületes munka. Novellái nagy-koncepciójúak, pontosan kifejtettek, de egy árnyalatnyi nehézkesség minduntalan leleplezi tehetsége korlátait.

Thury Lajost nem kell a Napkelet olvasóinak bemutatnunk, a pályázatra beküldött *Válság* című novellájának a lélekrajzi része kitűnő, de nem revelálja íróját úgy, mint más, ismert írásai.

A novellák közt különösen sok a közepesen felüli munka. Itt csak néhányat emelhetünk ki. *Hún László Kérő emberek*-je meleg szívű, kedves novella. Részletezései nem fölöslegesek, sőt ép ezek által válik szuggesztívvá. Stílus-sutaságai ellenére is nagyon sokra tartjuk. *Fehér Gábor Jenei csodálatos históriája* című novellája, melyet még a nyáron mutattunk be, megérdemelt tetszést aratott valóság és mese határán lebegtetett költői hangjával. *Gömöri Jenő* három apró írásában az előadás, a mindig finom ötlet egész rejtett tartalmát felkavarja. Mondatai célbatalalók. Nagy rutinra valló írócsokkák, kár, hogy jelentéktelenek. Nagyerejű, de rendkívül kiforratlan író *Irtványi Gina*. Durva stílus- és izlésbotlásai miatt novelláit még közlésre sem ajánlhatjuk, de képességei mellett kötelességünk itt is tanúságot tenni.

A *tanulmánypályázat* néhány erősen vitatható értékű munka után az utolsó negyedben határozott eredményt hozott. *Just Béla Francis Jammes* című essay-je szép és gazdag portraít. Szerzője nemcsak tájékozott kommentátor, de igazi művészetérző is. Stílusa egyszerű, de a jellemzés legfinomabb árnyalásában is biztos és elégséges.

Arnóti Jenő Hamlet-tanulmányában gyengébb stiliszta, de talán eredetibb gondolkozó mutatkozik be. Nyelve nem elég szemléletes, de ha a kifejezés nehézségein áttörtünk, magas és elvontságában is költői észjárásban gyönyörködhetünk. Erőltetett zárkövetkeztetése ellenére is a másik tanulmány mellé merjük állítani.

Áttekintve a pályázók gazdag során, igazságtalannak éreznők, hogy amint eredetileg terveztük, három ötszázpengős díjat adjunk ki. Úgy gondoljuk, jobban megközelítjük a méltányosságot, ha az egész 1500 P-t tíz részre osztjuk szét s három 200 pengős első, négy 150 pengős második s három 100 pengős harmadik díjat adunk ki. Első díjat kapnak: Dallos Sándor, Gulyás Pál és Juhász Géza. Másodikat: Arnóti Jenő, Just Béla, Szakáts László és Váczy József. Harmadikat: Marconnay Tibor, Nagy Emma, Thury Lajos. Külön dicséretben részesülnek: Dsida Jenő, Fehér Gábor, Gömöri Jenő, Hún László, Irtványi Gina és József Attila.

Az itt meg nem említett novellák és versek bírálatát harmadik negyedévi részletes jelentésünkben adjuk.

Budapesten, 1928 január 4-én.

Hartmann János, Németh László, Rédey Tivadar.

Tudományos élet.

A magyar tudományos világ nagy karácsonyi eseménye: Hóman Bálint és Szekfű Gyula *Magyar Történelmének* megjelenése. Az Árpád-kori és a XVI. századi magyar történelemnek ilyen átfogó szemléletű szintézisét még eddig sehol sem olvastuk; magyar történelmet ennyi kritikai és művészi érzékkel még nem írtak. Hóman-Szekfű könyvével a magyar történetírás újra eljutott az európai történetírás színvonalára, melyről az utóbbi évtizedekben kissé elmaradt, mert legtöbb történetírónkban a nagy európai összefüggések iránti érdeklődés csak elszigetelten volt meg, de még jobban hiányzott belőlük a törekvés, hogy a derekasan összehordott anyagot művészi módon, szép nyelven és az egység állandó figyelem-meltartásával dolgozzák fel.

Szekfű Gyula ezenkívül még egy művével: *Bethlen Gábor*-ral is meg-lepte decemberben a magyar közön-séget. Az eddigi vértelen és a liberális eszmékhez szabott, idealizált Bethlen Gábor helyett a könyvben egy élő alakot kapunk, kit nem az újkor szabad-ságeszméi lelkesítenek, hanem aki a XVII. század abszolutista törekvései-hez híven csinál egyéniségéhez szabott erős államot Erdélyből: nála az állam-eszme összeforr az uralkodóival. De Szekfű szerint Bethlen azért nem valami ostoba kéjenc-zsarnok, mint elődjei, hanem épúgy országa felvirá-goztatására törekszik, mint később XIV. Lajos. És Szekfű, a történelmi alakok lelkeinek nagyszerű elemzője, sosem felejt el az eszméi összefüggések között az embert, kit erkölcsi és szel-lemi tulajdonságai tettek naggyá. Így kapjuk meg könyvében a XVII. század szellemi légkörében mozgó igazi, nagy Bethlen Gábort.

De e sorok írója csak futólag említi most a karácsonyi könyvpiac eme sú-lyos termékeit: jelentőségük kellő ki-domborítását más hivatottabbakra bízta. Inkább olyan tudományos ese-ményekről szeretne itt számot adni, melyekről nyomtatott betű idáig még nem emlékezett meg.

A decemberi tudományos társasági üléseken, mint mindig, a nyelvtudo-mányi előadások tüntek ki rendszeres-ségükkel és érdekességükkel. Itt első-sorban Németh Gyula akadémiai elő-adásáról kell megemlékezni, aki az egyik decemberi ülésen a Biborbanszületett Konstantin által feljegyzett

magyar törzsnevek ötletes magyará-zatát adta. Még iskolai emlékeinkből tudjuk, hogy ezek a törzsnevek a követ-kező sorrendben maradtak meg: *Nyék, Megyer, Kürt-Gyarmat, Tarján, Jenő, Kér és Keszi*. Valamennyi név meg-található ma is helységnevekben, me-lyek az egyes nemzetségek későbbi bir-toklásának emlékét őrzik. Vagy melyik budapesti ember ne tudná, merre van Káposztásmegyer, Hajmáskér és Buda-keszi és ki ne hallott volna Nyék-ről, Borosjenőről, Salgótarjánról, vagy Balassagyarmatról? De nem is ebben van a megoldás újdonsága.

A titok abban rejlik, hogy ezek a nevek, úgy, amint azokat Biborbanszületett Konstantin a magyar követek bemondása alapján feljegyezte, pontosan megőrizték a magyar nép kialaku-lásának történetét. Elöl és hátul állnak a legutóbb csatlakozott törzsek, melyek elsejét finn-ugor szóval *Nyék*-nek, azaz határnak nevezték el (a *nyék* egyes magyar tájszólásokban ma is határt jelent), utolsóját török szóval *Keszi*-nek, azaz darabnak, töredéktörzsnek. Ezek tehát olyanféle utólag csatlako-zott népek lehettek, mint később a kabarok vagy a székelyek. Az ilyen csatlakozó népeket t. i. a keleti népek hadviselési rendje szerint mindig elő-véd vagy hátvéd gyanánt használták.

Közvetlen a *Nyék*-törzs után jön a *Megyer*- vagy *Magyar*-törzs. Ma már egészen valószínű, hogy a magyar név összetett szó, ebből: *magy-eri*, mely összetételnek első része azonos a ma-gyar nép legszorosabb rokonának, a vogul népnek nevével. A vogulok ugyanis magukat *manyszi*-nak, azaz embernek nevezik. A *magyar* név elő-résében szintén ez az emberjelentésű szó rejlik; az *eri* pedig szintén embert jelent, még pedig törökül. Abban pedig nincs semmi rendkívüli, hogy a népek magukat *ember*-nek nevezik, mert Né-meth Gyula egész sor analógiát tud idézni állításának igazolására. A fő-törzs *magyar* nevében tehát a finn-ugor eredetű magyarság eltörökösödésének ténye tükröződik.

Ugyanilyen pontossággal mutatta ki aztán kitűnő orientalistánk a török *Kürt-Gyarmat*-ról, hogy az két török törzs összeolvadását képviseli, melyek nevei tipikus török törzsnevek: «hótor-lasz, fáradhatatlan» jelentéssel, majd *Tarján* (Tarchan), *Jenő* (Jenach) és *Kér* «nagyon nagy» nevekről, hogy azok török törzsnevek, melyekhez ha-sonlók ma is találhatók az orosz-

országi vagy ázsiai török népeknél. Nem kevésbé tanulságos volt a Magyar Nyelvtudományi Társaság decemberi ülése, melyen Melich János Gombocz Zoltán mellett a magyar nyelvtörténet legkiválóbb kutatója, a Szepes névről értekezett. Meggyőzően kimutatta, hogy a Szepes neve színmagyar szó, még pedig személynév, mely az Árpád-korban másutt is előfordul. A szó a mai szép szó származéka és az Árpád-korban Szipis-nek és Szips-nek hangzott: ezt az alakot vette át a német és a tót nyelv és alakította saját hangrendszeréhez képest: Zips, illetve Spis-sé. Az első foglaló, névadó nép tehát itt is a magyar volt. Melich János minden előadásában valóságos honfoglalást végez: a legszigorúbb tudományossággal sikerül neki szellemileg visszahódítania a tőlünk elrabolt területeket. A történeti igazság ugyanis mindig a mi oldalunkon van: csak fel kell ismernünk. A Szepes név magyarázata méltán illeszkedik a honfoglalás-kori Magyarország c. nagyterjedelmű művébe, mely most már befejezéséhez közeledik.

A Magyar Néprajzi Társaságban a rég nem hallott, de mindig értékeset hozó agg tudós, Binder Jenő lepte meg a hallgatóságot a XVI. század elején feljegyzett, híres és annyit vitatott magyar vers éles elmére valló magyarázatával:

Supra aggnő, szökj fel kabla (kanca)!
Haza jött firjed, tombj Kató!
Az te szíp palástodban
Gombos sarudban
Haja, haja virágom!

Sokat találgatták már az irodalom-történészek, hová tegyük ezt a különös versecskét. Binder Jenő kimutatta, hogy az első szó ugyan latin a versben, de azért mégis a legrégebb magyar népi táncszó jelen meg előttünk, vagyis afféle gúnyos verseike, amelyet falun a legények szoktak tánc közben elkurjantani. A vers minden sora és szava él még ma is a népi táncszavakban: ma is gúnyolják a táncoskedvű öregasszonyokat, csúfolják cifrázkodásukat (bár a gombos saru nem okvetlen jelent díszes cipellőt abban a korban).

De a népművészet barátai még nagyobb érdeklődéssel hallgatták meg Sebestény Károlynak, a szegedi Néprajzi Múzeum igazgatójának előadását, ki vetített képekkel kísért előadásban magyarázta meg, mint fejlődött ki a

magyar parasztbútor a régi középkori, renaissance és barokk úri bútorból, mely csodálatos erővel őrizte meg az úri házakban már rég letűnt formákat, míg végre aztán neki is el kell tűnnie a tömegbútor elől, melyet az elszegényedett nép jobban meg tud fizetni. Itt is ugyanaz a folyamat, ami a népdalban: a régi pusztulóban van és még szerencse, hogy a múzeumok az utolsó órában megmentették ezeket a szebbnél-szebb darabokat, melyek, úri származásuk dacára, az egyszerűsítő, de izléses népszellem termékei. Megkapóan mutatta ki Sebestény Károly, milyen célszerűség van a parasztbútorokban és elhelyezésükben és épen ezért nyugodtabb hatású egy parasztszoba berendezése, mint egy átlagos úri lakásé, ahol a bútorok helyét nem mindig a célszerűség szabja meg.

Kíváncsian nézünk a Magyar Néprajzi Társaság január havi nagygyűlése elé, melyen Bartók Béla fog beszámolni népdalgyűjtésének eredményeiről a magyar kultúrának nagy ünnepe létszen!
Eckhardt Sándor.

Színházi szemle.

Bimbózó fiatalság s az élet fájáról lesóhajtó öregség, orgyilkot dugdosó bűn s a kegyelem és bűnbocsánat erőnye, a finom szellem felsősége s durva állatiasság, könyvekből sugárzó bölcsesség s a könyveket máglyára ítélt balgaság, számító józanság s királyságot ígérő butykos-mámor, az élet csupa-szöglet realitása s az álom csupadallam káprázata: csodálatos harmóniában símul össze Shakespeare utolsó drámai költeményében, a *Viharban*. Olyan «summa vitae»-szerű epilógusa ez költője művének, akár az Ibsenének a *Ha mi holtak feltámadunk*; alkotó munkájokban ezek a «tot suprême»-ek.

A *Vihar*-hoz mintha valójában csak a háború utáni Európa érkezett volna el, addig a színpadokon gyökeret verni nem bírt. Most észrevetők jótékony magasztát, a róla kínálkozó végtelen, minden nyomorúságot rezignált életbölcsességben feloldó távlatot. A Nemzeti Színház legutóbb éveken át hódított vele s most, hogy nem is igen hosszú szünet után megint műsorára tűzte, szebbnek, gazdagabbnak találtuk, mint valaha. Az új előadást bizvást dicsérhetjük azzal, hogy nem marad el a régi mögött: Hevesi Sándornak eddig is ez volt egyik legjobb ren-

dezői munkája. Lényeges változtatás alig is esett, a nagyobb színészi feladatok is egytől-egyig korábbi gazdáik kezén maradtak. Közülök az élen most is Ódrynak épen hatáskeresőkkben való nagy takarékosága által mélyhatású Prosperója halad; alakítását az értelem s kedély érettsége élteti. Maszkján érdekes változtatást tett, a fejét övező hosszú hajt s szakál eltűnt, most hófehér, bodros hajtól borított csupasz arca mintegy koros Antonius-főt mutat. Ha régebbi maszkja egy kissé az öreg Shakespearere utalt: a mostani valamelyest az öreg Goethére emlékeztet. Bajor Gizi s Abonyi Géza gyermeki szerelmespárja szemre is, hangban is igen finom színpadi kettős. Első találkozásuk hangtalan ámulata mintha a korábbi előadásokon meggyőzőbb lett volna, viszont harmadik felvonásbeli szerelmi vallomásaiknál («Ah! Miranda: Csodálandó!», meg: «Hagyj el, színelő szemérem! Segíts, te szent, őszinte tisztaság!» stb.) nemesebb színpadi tolmácsolást keveset hallottunk. Itt valóban azt éreztük, mit róluk a háttérben hallgatózó Prospero mond: «Ritka szívek találkozása!»

Váradi Aranka Arielje gyönyörű jelenség, stilizált beszéde is kitűnő, bár ezt mintha már-már a túltilizálás veszedelme fenyegetné. Sugár Károlynak Caliban régóta híres szerepe. Örömmel látjuk, hogy még egyre mélyül és gazdagszik. Lírai ellágyulása a sziget rejtélyes dallamainak hallatán még soha ily megkapóan nem sikerült; viszont a Prospero tudása elleni lázadás mozzanataiban («Ézsed el könyveit!») szinte félelmetessé magasodott. A többi régi szereplő közül figyelemre-méltó a galád Antonió-ból jelentékeny és érdekes renaissance-figurát formáló Nagy Adorján.

Gazdát a nápolyi királynak most Bartos gondjára bízott alakján kívül csupán a két buffo-szerep cserélt: közülök Kurjancsét Matány, Hörpencsét Gyergyai vette át. Fürgék és kedvesek voltak, figyelmükbe legfeljebb azt ajánlhatnók, hogy Shakespearé bárgyú csak kifelé, hatásukban clown-szerűek: önmagukat szörnyen komolyan veszik. Ábrázolóiknak már Péterfy Jenő azt tanácsolta, hogy okosabb nem mindjárt tele vitorlával, egyenes úton a nevelés felé hajózniok; akkor a közönség élvezete finomabb lesz s a színész hatása is magasabbrendű.

*

A regények színpadravitelének kérdésében Gyulai Pál épen nem vallott valami hajthatatlan felfogást. Miért is ne lehetne akárhány regényből valódi drámái magot kiemelni? Csak azt azután a dramatizálók valóban a tárgy drámái természetének megfelelően fejték ki. Tőlük Gyulai azt kívánta, hogy csak «cum grano salis» vegyék át a cselekményt s aztán bánjanak vele tetszésük szerint. Így is tett Jókain kezdve Herczeg, Gárdonyi át Möricz Zsigmondig valamennyi újabb regényírónk, ki egyik-másik epikai elgondolását a színpad részére újra fogalmazta.

Hanem az *Ida regényét* Gárdonyi maga aligha szánta volna színpadra; ebből ama drámái mag szinte merőben hiányzik. A regény különben sem való szerzőjének java terméséből, nem valami sokat érő ötletből nem valami bőséges leleménnyel van itt fejlesztve az egyszerű mese, minek varázsát csak költőjének egyéni, színmagyar és színmuzsika hangja adja meg.

Emőd Tamás és Török Rezső — igen jó érzékkel — erre az akusztikai varázssra építettek, mikor az ártatlan bonyodalmú apróhirdetés-históriátszínpadra állították. Ha Gyulai szaván indulva, a regény magvát csak ürügyül használják szabadabb, önállóbb színpadi kompozíció megkísérlésére, hamarosan kiderülhetett volna, hogy maga ez a középponti ötlet a rivalda világosságát meg nem bírja. Emőd s Török helyett inkább vállalták azt a legtöbbet, mit az epikából a színpad egyáltalán elbírhát, csak hogy hangban, stílusban mentül többet megmenthesenek Gárdonyiból.

Mese ez az *Ida regénye* a színpadon is, de legalább őszintén az s ezzel már nem is mentsége, inkább erénye a naivitás. A furcsa leánykérésen s még furcsább színre-házasságon át derűs bizalommal követjük a kényelmesen csöngedező cselekményt a csálhatatlan bizonyossággal elkövetkező boldog végig. Közben szeretetreméltó figurák egész sorával kötünk kedves ismeret-séget, kiven helyel-közzel megismer-szik Gárdonyi szuggesztív ereje, de még többször a jobb és szebb, «békebeli» időket idéző romantika retouche-ja. Mintha mindnyájan csak azért volnának, hogy foglalatukban mennél szebben ragyoghasson Idácska győzedelmis tisztasága. Ez az alak — *A vihar* Mirandájának kései változata — igen közel áll Gárdonyi szívéhez, nem győzi újra meg újra felmutatni, lába elé

csak úgy szórja illatos mezei csokrait. Mellette milyen közhelyszerűen rajzolja a másik véletlet, a «flott» démont, Ida apjának rövidlejárátú feleségét!

Az ügyesen megszerkesztett három felvonás során a földolgok mellett az epizódokban szóhoz jut Gárdonyi enyhén zsörtölődő szatirája is, az orvosok csakúgy kapnak egy-egy szelid oldalvágást, mint az akadémikusok; e kedvesen dohogó, mintegy csibuk mellől eleregetett kiszólásokat a közönség gyermeket örömmel fogadja. Lánya okosságának dicséretében a derék borkereskedő nem kisebb tiszteletlenségre vetemedik, mint, hogy: «több esze van annak, mikor alszik, mint az egész Tudományos Akadémiának, mikor ébren van!»...

A Magyar Színház rajta volt, hogy előadásával megadja Gárdonyinak azt a tisztességet, mit neki munkájukkal a regény színpadra alkalmazói szántak. S teljesítményével nem is marad el mögöttük. A hálás szerepeket mind jó erőkre bízta. Kiss Ferenc férjfigurája kiált leginkább az epikai kiteljesedés után. Annál nagyobb ábrázolójának érdeme, hogy az egyre távolni kívánó körvonalakat össze bírta fogni s ezzel alakjának mégis megadta a színpadi élet reliefjét. Játéktársa Ida szerepében Gál Franciska volt. Sok színnel dolgozott, csak talán nem eléggé belülről. Pedig alig van nagyobb hiba, mint ha a naivságra a modorosság árnyalata vegyül, ha arra eszmélünk, hogy az, aminek lényege a megjátszhatatlanság: igen is meg van játszva. Ettől a hibától a darab másik főnaivája, Turay Ida sem egészen mentes, noha róla meg kell állapítani, hogy itt újat és egyénit is mutatott s most a Gál Franciska tőzsomszedságában sokkal messzebb kanyarodott a Gál Franciska-stílustól, mint korábban akárhánszor, midőn a távolból reminiscenciázott. Hegedüs Gyula borkereskedője alakításának kedélyétől és színpadi tekintélyétől korlátlan hitelt nyert, de igazat szólva, a jeles művész valami különösebb egyénítéssel ezúttal sem bajlódott; az ilyesmit — véli — kirázza ő csak úgy «manzsettából» is. Mi néha elkedvetlenedve látjuk ennek a nagy tehetségnek egyre gyakrabban felöltő egykedvűségét és «készből» élését. Nem mondjuk, a színház sem épen tiszteli meg valami sűrűn képességeihez méltó feladatokkal, de ha ez a csekélyebb feladatokban oly igen kedvét szegi: nagy színpadi értéke hova-tovább —

nagy színpadi névvé devalválódik. Hogy most is szépen nótázott és százpercentes természetességgel tett-vett a színpadon: arra talán szót sem kell vesztegetni.

Rátkai Márton színpadi pálfordulása óta ebben a darabban juthatott volna az első, igazán neki való szerephez, egész becsvágygal látott is feladathoz, valódi művész kezére valló vázlatot adott, s hogy a vázlaton túl is juthasson, abban csak szerepének reménytelen színpadi — feleslegessége akadályozta meg.

A második sorban állók közül komoly méltánylásra tarthat számot Tóth Böske, a vidéki úriasszony alakjában. Ez az ösztönös biztonságú, igen jól beszélő fiatal művész nő megérdemelné, hogy nagyobb skálájú szerepben is bemutatkozhasnék. Egyéniségében van valami, ami a Makay Margitéra emlékeztet, talán ennek területén kellene vele egyszer kísérletet tenni. Gombaszögi Ella viszont a fiatal komikaszerepekben szinte darabról-darabra újra meglep megfigyelésének élességével és képzelmenek gazdagságával. Itt egy beszélni megtanított siketnéma cselédeleányt játszik, közvetlen kedvességgel, imponáló realizmussal.

S meg kell említeni a Vágóné pompás Julcsa néniét is. Ezt a csupakédegy művésznőt hol ezen, hol azon a színpadon látjuk, apró szerepekben — nagyonak. Ahogy most Ida műelőadásának rémhírével a férjet fel kell lármáznia s a fel-feltörő kacagással birkózva erőlteti magára a jajveszékelő kétségbeesést: olyan színészi beleélés remeke, hogy nyomában a valódi nagy dolgoknak járó hódolat-tal verődtek össze a tenyerek.

*

Berr és Verneuil könnyed, őszintén jókedvű s minden nagyképűségtől mentes műzsája ebben az évadban is nyilván tartós sikerhez juttatja a Belvárosi Színházat. Új darabjuk, az *En és a húgom*, egy gazdag hagyományú színdarab-típusnak terméke. Frissége, ellenállhatatlan hatóereje azt bizonyítja, hogy ez a régóta kimerítettnek gondolt típus a francia szerzők kezén — úgy tetszik — a világ végéig kimeríthetetlen marad. S hozzá még nem is túlságosan bajlódna valami meglepően új indítékokkal; patience-figuráik váltig ugyanazok, boszorkányságuk csak azon fordul meg, hogy ugyanabból a talonból hány új változatot képesek kirakni.

Ezúttal a hercegnő meg a gyámoltalan tanár a főfigurák. A Coeur-Dame részéről indul meg a játék, reménytelenül egyoldalúan, mert szerelmét a félzség osztályfőnök úr még csak észre sem veszi. A hercegnő kapja magát s «leereszkedik» hozzá: saját «kitagadott» hűgának képében beáll elárúsítónéknak egy nancy-i cipőkereskedésbe, hogy így a «rangkülönbség» gátlásait a megálmódott viszonyból kigyomlálja. Ez sikerül is: a cipődobozok tövében az érző szívek szerencsésen összenivellálódnak. De a hercegnőnek végül is abba kell hagynia a bujósckát, s akkor kiderül, hogy hercegi hattyúprémjeiben hasztalan próbál megbírkózni a nancy-i suszterkisasszony enyhe bukolikájú emlékével: a tanár úr menekül polgárabb karokba, az e célra kezdettől fogva ügyesen tartalékoltt komornáéba. S hoppon a hercegnő sem marad: rá meg a sorstól számára kijelölt grófi kéré vár, ki az egész érzelmi robinzonádot nyugodtan és fölényesen kibőjtölte.

Igy elmondva, az egészet akár tizedrangú operettlibrettónak tarthatnók. De szerzőnk értik a módját, hogy közönségüket már az első negyedórában belevigyük a fenntartás nélküli játékba. Nem valószínű az eset? Persze, hogy nem az. De a francia szakácsművészet nem ismer silány anyagot: a fűszer, a készítés ezer apró raffinériája s főleg a feltalálás ínycsiklandozó fantáziaötletei végül is megteszik a magukét. S amellet e konyhai ingredienciákon lehetetlen meg nem érezni a realitás némi fanyar, pikáns zamatát. A játék sohasem fül az olecsó bohózat sületlenségeibe, hamarabb úgy eshetik, hogy a nevetéstől könnyezve, helyel-közzel a meleg emberi részvét egy-egy könnycseppje is kigördül szemünk szögletén. Ebben a darabban is az öreg suszternek, e furcsa viharok sodorta kisembernek alakja mintegy átlépi önmagát, a darab tervében neki szánt szerepet, s a legjobb értelemben vett lélekrajz magasába emelkedik, a lélekértő és lélekérző művészetébe, akár a Gavarni *Masques et Visages*-sorozatának keserű humorban fogant karikatúrái.

A Belvárosi Színház kitűnő előadásában is ennek az alaknak meglepővéndése szerezte a legkülönb élményt, mert Gózon Gyula játékában valódi élet-elevenség költözött belé. Gózon a közönségnek évek óta kedvelt komikus színésze, tökfilkó-sorozatát a kritika is elismeréssel fogadta, legfeljebb egyes eszközeinek igenis sűrű használatát

lobbantották olykor szemére. Most azután szinte minden eszközt félretett, annyira belülről dolgozott. Szerepének szavaihoz nem hangsúlyokat, aláhúzásokat keresgél: emberi sorsot képzelt és éreztetett hozzájuk, oly meggyőző erővel, hogy rajtuk át lépten-nyomon a valódi humor forrásai fakadtak fel. Rózsahegyin kívül alig akad ma színpadjainkon komikus, ki a kedélyéletnek ilyen gazdagságát árasza. Mostani sikere nemcsak a gyorsan összeverődő tenyereknek, hanem a megbecsülő emlékezetbentartásnak is szült.

Honthy Hanna is egyre otthonosabbá lesz a finom, szellemes, könnyed vígjátéki stílusban. A dialógust az értelem fényében ragyogtatja meg, az érzelmi mozzanatokban valódi szívmelegséget éreztet. Mikor a második felvonásban a telefonkagylót telekacagja boldogságával: női lélek napsugara süt ki a színpadon, mely bizony a színpadi világitó legraffináltabb fényhatásait is elhomályosítja.

Delly megkeseredett boldogságú professzora izléses, s alakítottjának újabb képességeit kiváló színpadi munka. Kőrössy Angela meleg, közvetlen jelenség. Várnai charge-figurája józú.

Csak Berky Lili nem egészen meggyőző a «köznépszerűségnek örvendő ara» szerepében. Egyéniségében annyi a választékosság, hogy kezébe bajosan bírjuk beleképzelné a szerelmi szabadság zászlaját. Mozgása, beszéde ötletes és temperamentumos, — mind hasztalan: mikor ötezer frankért «vásárolják» róla a ruhát: kis párizsi midinette helyett — nyilván nem egészen a szerzők intenciói szerint — inkább klasszikus szobor áll előttünk.

Rédey Tivadár.

Képzőművészeti szemle.

A Tamás-galéria kiállítása. Alig akad a mai magyar festők között még egy, aki annyira ragaszkodnék első jelentkezésének formavilágához, mint *Bornemissza Géza*. Rajzos akvarelljei ma épen olyanok, mint a tíz-tizenöt év előttié, ma is alig egynéhány vonallal és alig egynéhány színfolttal jelzi témáit. Ugyanazokkal a lágy és elfutó kontúrokkal, amelyek szívesen öltik magukra a primitív bizonytalanság mindig biztos maszkját és ugyanazokkal a harsogó színekkel. Mindig éles hangsúlyokkal, azaz rendszerint csak egyetlen eggyel, mert kihagyóbb és elhanyagolóbb ábrázolásmóddal alig

dolgozik ma nálunk valaki. Finom és szellemes művészet az övé, amely a césarnéi vázlatos vízfestmények gyakori félbenmaradtságából egy következetesen megvalósított stílust alkotott. Kifejezésben nem áru el ugyan meglepő erő kifejtést, de szakadatlanul megújuló könnyed biztonságával leg-többnyire vonzóan bizonyul.

Csorba Géza néhány kisebbmértű portrészobrot állított ki. Közöttük jobbak a női fejek, amelyek hangulatos típusokká egyszerűsödnek. Ellenben minden tekintetben elhibázott Babits Mihály szobra, amely nem Babits és nem a költő feje.

Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat évkönyve. Legnagyobb képzőművészeti egyesületünk Nagymagyarország idejében tagilletményképen a „Művészet” című folyóiratot adta ki, mely a háborús évek alatt elsorvadt és 1918-ban meg is szűnt. A Társulat anyagi helyzete azonban legutóbb jobbrafordult, minek eredményeképpen tagjait most több mint kétszázoldalas évkönyvvel lepte meg, melyet mintegy kétszáz mélynyomású kép díszít. Legnagyobb részét ama szobrok és képek reprodukciói, melyek a Társulatnak az elmúlt két esztendőben rendezett kiállításain voltak láthatók. Minthogy e tárlatok között szerepelt a *Barta Károly* javasolta aktkiállítás, nemkülönben a magyar táj- és életképiállítás is, az évkönyv nagyrészt visszatekintő összeállításban fölötte értékes és érdekes képanyagot ölel fel és így számos vonatkozásban valóságos képeskönyve e témakörök korlátain belül a múlt század második fele óta kibontakozó festészetünknek.

De képeskönyve egyúttal a Képzőművészeti Társulat nagyjelentőségű multjának is bizonyítéka, annak a túlnyomóan döntő szerepnek, amelyet festészetünk kialakulásában évtizedeken át játszott. Ám ugyanígy árulója annak az elzárkózásnak is, melyet művészetünk újabbkori irányával szemben tanúsított, amiért ma már a régítől nagyon különböző és sokkal kevésbé jelentős szerepet tölt be. Az évkönyv egyik cikkírója méltán hivatkozhatik egy elnöki beszéd ama büszke megállapítására, hogy a Társulat évtizedeken keresztül volt az egész magyar nemzeti képzőművészet és az egész magyar műpártoló közönség harmonikus együttműködésének színtere, s hogy tárlatain vonult fel a magyar művészi élet egész termelése,

azok voltak az összes művészek és az egész közönség rendes találkozóhelyei. De ugyanekkor némi melankóliával kénytelen megjegyezni, hogy ezt a harmonikus együttműködést a későbbi szecessziók megbontották, bár nézete szerint az egységet sikerült annyira helyreállítani, hogy a műcsarnoki tárlatok ismét hű képét adják a jelenlegi magyar képzőművészetnek.

Sajnos, ez nincsen így és nem sok remény van ahhoz, hogy a jövőben tán így legyen. Ennek oka, röviden összefoglalva a dolgot az, hogy a Társulat a kilencvenes évektől kezdődően többé-kevésbé mereven elzárkózott pikturánk újabb irányai elől. Ennek következtében egy nagy és döntő művészeti kifejlődés jelentős részében a Műcsarnok falain kívül játszódott le és eme kiválás körül szenvedélyes harcok folytak a művészet társadalmában és a legnagyobb részét napilapjainkban megnyilvánuló művészeti irodalomban. Ma azonban, amidőn azok, akik valamikor legszenvedélyesebben támadták az impresszionizmust, annak kifejezési elemeiből is egy félmódernt, szelídített szalonstílust alkotnak maguknak (amely 1896-ban bizonyára még nagy megbotránkozást keltett volna minden újszerű képzőművészeti kifejezési módtól ösztönszerűleg borzadó nyárspolgárbán), sine ira et studio foglalkozhatunk ezzel a kérdéssel, hiszen megérhettük azt a szinte elképzelhetetlen meglepetést is, hogy az egyik műcsarnoki kiállításán jókora képanyaggal még a *Kút*, a legszélsőbb művészársaság is szerepelhetett.

E harcban egyik oldalról sem nyilvánult meg valami különös gonoszság, avagy ostobaság, amivel a küzdelem hevében az egymással szembenálló felek olyan szívesen vádolták meg egymást. Ugyanaz a folyamat játszódott le nálunk is, mint a külföldön akárhol másutt, egy elmulóban álló művészeti irány szorgalmas epigonjai nem akarták maguk közé bebecsátani a náluk sokkalta tehetségesebb, de brutálisan gyors változást hozó fiatalokat. Mindenütt így volt ez, nemcsak idehaza és végül nálunk is azok kerültek a megbecsülésben az első vonalba, akiknek kezdetben a legkeservesebb küzdelem kellett vívniok elismertetésükért. Viszont természetes, hogy a minden ízében forradalmi átalakulást jelentő magyar impresszionizmus, pleinairizmus nem találhatott azonnal tárt karokra s hogy küzdenie kellett, külö-

nősen a Képzőművészeti Társulattal, amelyben akkor már igen nagy számmal helyezkedtek el a művészek. Nagy tömegekből álló beérkezett művész-csoportok pedig mindig epigon alakulatok és rendszerint akadémikus jellegűek, úgy hogy kétszeresen nehéz velük szemben az áttörés, amit a Képzőművészeti Társulatnak a századforduló körülötti története is bizonyít. Az el nem ismertekből tehát egymásután alakultak újabb és újabb művészeti egyesülések és ez majdnem minden esetben kiválást is jelentett. A *Szinyei-Társaság*, a *Kéve*, a *Céhbeliek* szecessziójára végül azonban egy olyan társulás következett, amely a lehető legélesebben mutatott rá a műcsarnoki állapotok tarthatatlanságára. Ez a *Benczúr-Társaság* volt, egy minden ízében konzervatív művészeti csoportosulás, éppen ezért a legsúlyosabb kritikája a társulati állapotoknak. Benne a konzervatív Műcsarnok legkiválóbbjai álltak össze, mert megelégték a végül is minden kiemelkedő tehetség ellen egyformán küzdő, de számuknál fogva túlyomó többségben lévő középszerűek és tehetségtelenek lehetetlen kiállítási politikájára, amely az új század első évtizede óta valóságos sivataggá tette a műcsarnoki kiállításokat.

Ma már mind többen ébrednek annak tudatára, hogy a monopolisztikus helyzeten változtatni kellene, nemcsak a magyar képzőművészet, hanem a társulat érdekében is. A Műcsarnok ugyanis még mindig legjobb kiállítási helyiségünk, jó felsővilágítású termei megfelelő rendezés mellett tökéletes bemutatást biztosítanak és nagyon széles társadalmi rétegek tradíciói fűződnek hozzá. Természetes tehát, hogy a Képzőművészeti Társulat mindig mereven ragaszkodott ahhoz, hogy a Műcsarnok felett uralkodjék és még ma is legfeljebb csak arra a koncepczióra kapható, hogy a többi művészeti egyesületet az ő égíse alá helyezték kiállítási tevékenységüket. Ez azonban, mint a tapasztalatok megmutatták, nem jár sok sikerrel: ideig-óráig megbékülő művészcsoportok ma vagy holnap ismét hátat fordítanak a Műcsarnoknak. És így amint a külföldön sem sikerült, nálunk sincsen sok remény arra, hogy egy kalap alá lehessen vonni heterogén törekvéseket. Ebbe minden akadémikus vagy forradalmi harag nélkül belé kell nyugodnunk, de ez még nem jelenti azt, hogy a Mű-

csarnok kérdése végleg eldőlt. Ha komolyan fontolóra vesszük azokat a nagy és döntő sikereket, amelyeket a nagybányaiak óta kifejlődött és rájuk támaszkodó újabb képzőművészetünk nemcsak minálunk, hanem újabban külföldön is elér, még a legkonzervatívabb állásfoglalás mellett is be kell látni ama kívánság jogosultságát, hogy a főváros közéletét szolgáló, köztulajdonban lévő legkitünőbb kiállítási helyiségében ne csupán az a művészeti egyesülés — bár igen népes — társasága uralkodjék, amelyből éppen legjava művészeink váltak ki.

Meg kell azonban jegyeznünk azt is, hogy e helyzetnek különösen négy-öt év előtt legélesebben jelentkező tarthatatlanságát maga a Képzőművészeti Társulat is felismerte és az elmúlt két esztendőben meglepő és nagyon jelentős aktivitást mutatott. Az aktívkiallítás, 1926-ban a Csók-kollektió, ugyanakkor az angol-magyar tárlat, 1927-ben a magyar táj- és életképekiallítás és még inkább a felejtethetlen belga tárlat megmutatták azt, hogy a jövőben milyen kiállítási politikát kell a képzőművészeti társulatnak folytatnia, ha egykori nagy hagyományaitól nem akar teljesen elszakadni. És mindenképpen helyes, ha, az úglátszik semmiképpen sem számúzhető társulati jelentetlenségek mellett a jobbakkollektív kiállításainak nagyobb teret juttat, amit újabban szintén eredményesen kísérelt meg. Mindezzel bizonyos határig kárpótlást adhat azért, hogy a mai művészeti termelésben tagjai nagyon háttérbe szorultak.

Ezt a tényt egy ideig sok mindenféle jelszóval próbálták leplezni és nem csekély súlyú vádakkal ellensúlyozni. A kilencvenes évek csak témában magyar, de kifejezésmódjában legtöbbször nyire müncheni gyökerekből táplálkozó festészetével szemben nemzetietlennek, lezüllött lelkűnek bélyegezték a társulat vidékeiről majdnem az összes újabb művészeti megmozdulásokat. Sőt nem egy esetben, pl. Rippl-Rónai Józsefében még a jóhiszeműséget is kétségbevonták, de hol vannak ma már ezek az idők, amidőn egy *Csók*, egy *Rippl-Rónai*, egy *Vaszary*, vagy hogy a legszéldebbet említsük, közülök egy *Glatz* Oszkár művésztére a siker biztos tudatával lehetett rásütni azt a bélyeget, amely a lelki divat akkori állásának megfelelően éppen a legégetőbb volt, hogy magyartalan, hogy dekadens vagy minden ízében zsidó. Ré-

gebbi és újabb nemzedékek küzdelme volt ez, a megújodás vágyának küzdelme a meglévőhöz való merev ragaszkodással és közben, sajnos, gyakran a tehetségtelenség küzdelme a tehetséggel.

A Képzőművészek új társaságának kiállítása. Rohanó életünkben nincsen megállás, nemzedékeként úgyszólván minden átalakul körülöttünk. A fiatal-ság új vágyakkal, új izléssel jön, új törekvésekkel áll elő az embernek más és más oldalát fordítja kifelé. Gyorsabban is élünk mint elődeink és így e változások is szaporábban következnek egymásra, mint valamikor. A képzőművészet sem kivétel, nem ismer megállást, mint a hogyan sohasem ismert, sőt olyan érzékeny, hogy felfokozva vetíti vissza az élet mozzanatait. Különösen a miénk, amely alig egy évszázados múlta tekinthet vissza és olyan társadalomra, olyan lelkeségre támaszkodik, amely időben erősen összesűrítve élte át a nyugaton bekövetkezett és hosszabb idő alatt lejártsodott eseményeket. S ha a fordulatókra a művészet talaja elő van is többé-kevésbé készítve, a döntő ösztönzések rendszerint nyugatról jönnek, a miénkénél régibb, teremtebb és idegesebb kulturákból, amelyek állandóan megtermékenyítenek új formákkal, új kifejezési módokkal és ez a közönségnek meghökkentőbbé teszi az újítók jelentkezését.

A naturalizmusra és impresszionizmusra bekövetkezett nagy visszahatás sem került el minket, fiatalabb és legfiatalabb képzőművész gárdánk egy jókora része szintén azokra a törekvésekre esküszik, amelyek odakint máról holnapra gyökeresen felforgattak minden megszokottat. Nem könnyű a helyzete. Küzdenie kell a megszokással, mert a művészetet élvező polgár-ember nem szívesen fogadja el a gyönyörködtetés új formáit, máról holnapra nem szereti megtagadni azt az izlését, amelyet valamikor szintén nem egykönnyen fogadott el izléseül. Az új tábornak vannak lelkes barátai is, akik nagyon hasznára vannak, de néha meg is nehezítik áttörését, mert pusztán csak azért támogatnak minden iparkodást, mert új, mert tagadás van benne és rajonganak érte egészen függetlenül attól, hogy megnyilvánul-e benne igazi alkotó erő. Táborában, mint minden emberi törekvés körülötte küzdelemben vannak jócskán tehetségtelenekek is, akik rendszerint nagyon oko-

sak, mindent megértenek és legjobban tudják azt, hogy mit kellene csinálni, nagyszerű elméleteket építenek, merész-ségben túltesznek mindenkin, hogy holnapután már senki se tudjon róluk és kísérleteikről. S minthogy ez a mi időnk mindent pompásan megértő és mindent gyökeréig megmagyarázó kor, szinte elkepesztő tudatossággal folyik a művészet újjáalakulása, amely valamikor spontánabban és intuitívebben ment, az okoskodásnak a spekulációnak ma jóval több szerep jut a művés-zeti alkotás körül, mint egykoron és ez úgylátszik nincsen mindig hasznára.

Effélék jutottak eszünkbe a *Kút* nagy reprezentatív kiállításán, amely azokat a festőinket és szobrászainkat mutatja be, akik a legélesebben fordulnak szembe a természet úgynevezett utánzásával. Mint egész Európa fiataljai, ők is megtagadják a naturalista-impresszionista ábrázolásmód formáit. Táborukban a legkülönbözőbb törekvé-sűek állottak össze, az útkeresésnek majdnem összes módjait képviselik. Vannak közöttük igen jelentős tehet-ségek, a magyar képzőművészet jövőjé-nek igazi reményesei, de akadnak olyan intellektualis csatlakozók is, akiknek kevés közülük van az ösztönös, a tudat alól fakadó és megmaradó mű-mészethez. A kiállítás kétségtelenül merész, friss és akármennyire megdöb-benti is a megszokotthoz ragaszkodók kényelemszeretétét, feltétlen olyan fej-lődésnek ígérete, amely méltóan fogja folytatni újabb képzőművészetünk pompás lendületét.

Legislegelsőnek itt is *Aba Novák* Vilmost kell említenünk, ezt a lázas, őseréjű fiatal művészt, kinek jellem-zésénél csak sántikálni tud szavunk, amely sehogysem írhatja körül a színek amaz ultraparoxysmusát, mely képei-ről tündökök. *Aba Novák* nemsokára Rómába indul, ahol tán éveket tölt. Ez a találkozás izgató találgatásra ad okot, hiszen alkotásának mai hang-súlya a többi formát szétszakító szín, Róma pedig minden egyebet jelent csak épen nem ezt.

Meglepőek *Márfly* Ödön képei is. Volt egy ideje, amidőn a könnyed vir-tuózkodástól kellett félteni, de ez az ideje elmúlt. Bensőségesebbé, mélyebbé és egyszerűbbé vált, idegessége lehig-gadt, már nem erőlködik, hanem magá-tól értetődően közvetlenül erős tud lenni. Könnyű ötletlek modorossága lekopott róla, természetessé vált, ma már nem keres, hanem két kézzel ad.

Bernáth Aurélt ezeken a hasábokon nemrégiben lelkes elismeréssel méltattuk, e kiállításon látható pasztelljei mindenben megerősítették nagy megbecsülésünket. Ugyanezt jegyezzük meg *Egry Józsefről*, aki itt még erősebb és még szokatlanabb, mint legutóbbi gyűjteményes kiállításán. Mellettük az elsősorban állnak *Kmetty János*, különösen tájképével és *Simon György János*, akinek csendélete a tárlat egyik legerősebb alkotása és arcképe is nagyon figyelemreméltó erőteljes stilizálás. Itt említhetjük *Szobotka Imrét* is.

A művészeti forradalmat egykoron megindítók közül *Berény Róbert*, *Czóbel Béla*, *Kádár Béla* szintén megjelentek, közülük úgy látszik *Berény Róbert* az, aki tovább és értékes irányban tudott fejlődni.

Az eddig kevésbé szereplők közül *Blattner Géza*, *Einzinger Ferenc*, *Novotny Emil Róbert*, tűnnek fel és különösen a *Ferenczy* testvérpár, a nagy festőnek gyermekei. Az egyik *Noémi*: kiváló vízfestményekkel, a másik *Béni*: kitűnő plakettekkel.

A szobrászok is kitétek magukért. *Medgyessy Ferenc*, *Cser Károly*, *Csorba Géza*, *Kalmár Elza*, *Beőthy István* művei jóleső kivételek mai szobrászatunk hol barokkos, hol szalonnaturalizmusra hangolt felszínes sablonossága alól.

Farkas Zoltán.

Zenei szemle.

A karácsonyi hónap mindig bizonyos apályt jelent a nagyvárosok hangversenyáradatában. Szeretnők teljesen ennek a körülménynek tulajdonítani, hogy utóbbi időben — hacsak nem akarunk állandóan a már világmárkát jelentő, mindenfelé sokszor méltányolt nevekkal foglalkozni — alig történik valami jelentős, élményszerű, előre vivő a koncertberkekben. Egyelőre bízunk a hangversenyrendező-irodák hosszú listáiban, amik a legkülönfélébb zeneestékkel kecsegtetnek az újesztendő tartamára.

Karácsony első ünnepén *Händel* «Messiás» c. oratóriumát adta elő a Budapesti Ének- és Zenekar egyesület *Lichtenberg Emil* karnagy vezetésével. *Händel* legnépszerűbb műve nálunk is olyan közkedveltségnek örvend, hogy a derék egyesület lelkes karnagyával együtt most is a közóhajnak engedett, amidőn újra programjára tűzte.

A hatalmas mű koncepciója nem a

Megváltó élettörténetén, hanem eljövetelenek, tanításának és halálának világtörténeti jelentőségén épül fel. Az isteni küldetés és a megváltás misztériumának kifejezésére nagyszerű bibliai tudással használja fel *Händel* a szentírás próféciáit és apokaliptikus vonatkozásait. A szöveg lelki tartalmának megfelelő zenei képek hangulati sokfélesége, a szólóénekek nyugodt szemlélődésétől, lírai bensőségétől kezdve a kórusok drámai lendületeig mesteri felépítéssel olvadnak össze, úgyhogy a 3 órát tartó hosszú mű egy pillanatra sem tetszik fásarstónak.

Valami csodálatos jóérzés hatja át lelkünket, amikor felcsendül a bevezetés ünnepies, erőteljes «Grave»-ja. Valaminek a megérzése, ami erős, határozott, amire nyugodtan rábízzhatjuk magunkat, mert szilárd, hatalmas, derűs és tiszta. Egy lángelme ereje, akinek zemei az egész világegyetemre nyílnak, aki néz, hallgat, megfigyel és mindent, amit magába szív, elrendez, megvilágít, egyensúlyba hoz. Vére és jelleme szerint német volt *Händel*, de teljes művészetében épen olyan világpolgár, mint korának másik nagy univerzális szelleme, *Leibniz*. Európai ember, akiben a klasszikus kultúra mint élő erő uralkodik. Ide vezethetők vissza jelen oratóriumában is megnyilvánuló világos formálóképessége, melódiának gyönyörű, tiszta vonalvezetése. Nincsenek önmagát marcangoló problémái, igazi «Machtmensch», aki gögösen uralkodik még a fájdalomán is. Vallásos érzülete ment minden szentimentalizmustól, miszticizmustól. A kor pietisztikus vallási mozgalma, amelynek épen szülővárosa, Halle volt a főszéke, nyomot sem hagy inkább a külvilágra beállított, tetterős, életigenlő egyéniségén. De hogy Istenhitében mindamelletl mennyi az egyszerű bensőség, melegség, erre példának csak a II. rész alt-áriájára utalunk. «Ah, megvetették, utálták mindnyájan és elhagyták őt». A bársonyos puha, sötét énekszólámat kísérő zenekarban mint egy fel-felsíró fojtott zokogás, mennyi mély bánat, fájdalom részvét remeg! Az ária középső részének pontozott nyolcadai drámai hangfestése az Úr testére hulló ostorcsapásoknak. A Da Capo az első rész kifejezésében még inkább felfokozott ismétlése. A tenorszóló: «Ó, nézz rá! Mondd, van-e bű a földön hozzáfogható?» — csak pár sor, de a rettenetes elhagyatottság fájdalomának, a fenségesen egy-

szerű, tiszta lelkiségnek olyan súlya van benne, ami csak a legnagyobbaknál található.

A drámai eszme és monumentalitás hordozói Händelnél a kórusok, a barokk expanzív, teleszájú grandiózus stílusának leghatalmasabb zenei kifejezői. A II. rész befejező kórusa, a híres Halleluja-kórus szinte ijesztő hangtömegével, lenyűgöző dinamikájával, éles, erős ritmusával, világos csengésével az érzéki benyomások egész tömegét hívják létre: «Ura! Királyok királya!» Megrázó erővel emelkednek az énekszólamok mind magasabb, mind ragyogóbb régiókba. A végső kibontakozásukban valóságos fénytengerbe való belemerülés érzetét keltik: egy hangokból felépített égignyúló lajtörja, amellyel a lélek együtt emelkedik a magasságok felé. Lehetetlen az érzémi benyomás analógiáját e kórus és a késő barokk-templomok közvetlenül ránk gyakorolt hatásában fel nem ismerni. Itt is a világosság erősödésével az érzéki benyomások folytonos sokasodása szinte ellenállhatatlan kényszerrel sodor a sötétebb régiókból a kupola, mint fényforrás felé, ahol a dekorációk a megnyílt eget ábrázoló freskók ragyogásában felolvadnak az architektónikus elemek körvonalai és úgy tetszik, mintha megmérhetetlen térbe, a végtelenségbe veszne el a tekintet.

A vertikális dinamikának ezt a drámai erejét érezzük a «Messiás» befejező kórusában is. A fölfelé törés itt a fuga-szólamok föl- és aláhullámozásának, duzadásának és apályának, — tehát az ellentétek — kiegyenlítésében erősödik. Szövege csak az «Amen» szóból áll, így legnagyobb része vokalizáló, abszolút éneké válik. Összehasonlítva Schönberg, Strawinsky és a többi zenei futuristák erőltetetten megszerkesztett abszolút zenéjével, kicsoda bőséggel ömlő őseréje a zenei invenciónak, ami ezekből a szövegtelen énekszólamokból kiárad. 1741-ben írta Händel a «Messiás»-t és ma, 1929-ben Händel-rene-szánszról beszélhetünk. A modern ember túlhajtott analízisekkel agyonkomplikált lelki életével sóvárogva fordul Händel átlátszó, egészséges, természetes érzémi világához, hatalmas őseréjéhez.

Operaházunk legújabb bemutatóján Manuel de Falla balletje: «A háromszögletű kalap» került színpadra.

De Falla (szül. 1876) a spanyol zene

egyik legértékesebb mestere, nem a legmodernebb zenei irányok képviselője. Debussey-tanítvány, aki azonban a francia impresszionizmust szerencsésen tudta összeegyeztetni fájának erőteljes, lendületes nacionalizmusával. Jelen művében természetesen a spanyol népzene elemei jutnak túlsúlyra, mert hiszen épen a spanyol zene közvetlen elementáris hatása, egyensúlyozatlan izzó szenvedélye szinte predestinálja arra, hogy minden mélyebb eszmétől, egyéni jellegtől, formába kényszerítéstől menten a táncban élje ki magát. Az ilyenfajta zene, amely elsősorban az érzéki benyomás intenzitásával hat, önmagában bajosan volna élvezhető huzamosabb ideig, ha nem járulna hozzá a szemnek nyújtott bőséges táplálék. Falla balettje tehát nem expreszszionista balett, ahol a tánc tisztán csak a lelki kifejezés szolgálatában áll, csupán eszköz a drámai eszme kidomborítására (l. Peirette fátyola), hanem a tánc, a külső kiállítás színpompája áll az előtérben. A darab cselekménye P. A. Alarcon spanyol író hasoncímű novellájának átdolgozása. A szép fiatal molnárnéba szemet vető és ezért póruljárt öreg gavallér meséje cselekménynek olyan jelentéktelen és minden igazi drámai fordulatot nélkülöző, hogy tulajdonképpen csak háttérül, ürügyül szolgál az egyes táncjeleneteknek. Falla balettje igazi spanyol balett. Önkénytelenül is Noverre, a XVIII. század híres, nagyműveltségű balettmestere jut eszünkbe, aki «Lettres sur la danse et sur les ballets» c., a balett történetében korszakalkotó művében így ír: «la balett est une peinture vivante des passions; des meurs, des usages, des ceremonies et du costume de tous les peuples de la terre». (18 l.). («A balett minden nép szenvedélyeinek, erkölcsjeinek, szokásainak, ceremóniáinak, öltözeteinek élő festménye.») Valóban spanyol itt az ég telített kéksége, a ragyogó, káprázatos öltözékek, amiknek színeivel fest, vonalaival rajzol a táncoló. Spanyol a tánc, a taglejtés, a test beszéde, mert ritmusa a zenei frázist váltja át kifejező mozgásra. Spanyol a lobogó temperamentum, ami a zenében izzik, az a temperamentum, ami Nietzsche is annyira elragadta, hogy Carmen zenéjével szemben ál-szenteskedőnek és kothurnusosnak érzi Wagner művészetét. A spanyol társadalom rajza végre maga a cselekmény is, amelynek nincsenek mély lelki rezonanciái: ragyogó napsütés után

éjjel is csillagos az ég, nem fenyegetnek igazi vihartrejtő sötét fellegek.

Falla e művet még 1919-ben az orosz Diaghilew-ballett számára írta. E balett volt tagja, *Gaubier Albert* nagyszerű rutinnal, de az oroszok megragadó alakítóképeségének leghalványabb visszfényével táncolta a fő férfi-szerepet. Bármilyen bámulatraméltó a testi ügyesség, az akrobataságon mégsem emelkedik felül, ha nem áll a lelki kifejezés szolgálatában. Arcjátéka (különben is egy teljesen közönséges, minden intelligenciát nélkülöző, semmitmondó arc) egy pillanatra sem mutat nagyobb jelentőséget vagy mélyebb összefüggést a külső események és a lelki folyamatok között.

Misley Anna a molnárné, *Harasztos Gyula* az öreg gavallér szerepében fényesen igazolják, hogy a magyar színpadnak micsoda tehetségei vannak a tánc terén is. A háromszögletű kalap jó előiskola ezeknek a tehetségeknek a komolyabb drámai feladatok megoldására, ahol a figurális elemek helyett a pantomimikai művészet veszi át a vezetős szerepet. Itt a balettáncos nemcsak olyan, mint egy rezonáló szekrény, amely nyútt rezgésével a zene minden hangját megerősíti, hanem alkotó fantáziával rendelkező, az arcjáték és gesztikuláció által legbensőbb lelki folyamatokat ábrázolni tudó színész. A zene és a gesztus között igen szoros az összefüggés, mert mindakettő azt fejezi ki, ami a beszéden túlmegy, ami irracionális, fogalmakba nem szorítható. A társadalmi érintkezésben va-

lódí érzelmeinknek sokszor nem adunk hangot, de egy önkénytelen gesztus, egy szemrebbenés, tekintet, az ajaknak egy rándulása minden szónál plasztikusabb lelki hátteret tárhat a megfigyelő elé. Így azután a balett három tényezője: a zene, a kifejező mozgás és a költői eszme látható és hallható formák hangulati értékeinek megegyezésében szervesen egészítik ki egymást.

A rendezés munkáját szintén *Gaubier* látta el. A sarkos cipők behozatalán kívül különösebb újítást itt nem kaptunk. Igaz, hogy ma, az örületes pazarlással kiállított revüek korában, nem könnyű dolog színhatásban, csoporttáncokban valami újat produkálni. Operaházunk balett-kara e téren igazán kitétt magáért. Az egész színpadot átfonó, mély kék ég horizontjába, mint alaptónusba élesen belerajzolódó leegyszerűsített nagyvonalú díszletek (ifj. Oláh Gusztáv tervezése) nagyszerű keretet nyújtanak a benne mozgó alakoknak.

A kontraszthatás pszichológiai elvéből kifolyólag különösen hálás műsor-összetétel lesz az *Oedipus rex* vértelen csontvázmuksikája és *Falla* balettjének tüzes spanyol táncritmusa. Örülünk, hogy e mű színrehozatala ismét alkalmat ad annak megállapítására, hogy mennyire eltörpül a spanyol zene a mi zenénk ritmikai és melódikai gazdagsága mellett. Bár akadna zeneszerzőink között egy magyar *De Falla*, aki világhírűvé tenné a magyar nemzeti balettet.

Prahács Margit.